THOMAS MORE

Utopie

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Thomas More

O nejlepším řádu obce a o novém ostrově Utopii.

Předmluva: Thomas Mór posílá pozdrav Petru Egidiovi

Skoro se stydím, nejdražší Petře Egidie, že ti tuhle knížku o utopijské obci posílám až po celém roce, když jsi ji nepochybně očekával do půl druhého měsíce. Vždyť víš, že jsem byl v této práci zproštěn úkolu něco vymýšlet, že jsem nemusel přemýšlet ani o stavbě vyprávění; měl jsem jen zopakovat to, co jsme s tebou pospolu slyšeli vyprávět Rafaela. Nebylo tedy co pilovat ani ve výrazu, protože ani jeho řeč nemohla být vybroušená: za prvé byla nenadálá a bez přípravy, za druhé pocházela od člověka, který, jak víš, neovládá latinu tolik jako řečtinu – a čím blíže se moje slova přiblíží k té jeho nedbalé prostotě, tím bližší budou pravdě, a pravda je jediné, oč mi v této věci jde a oč jít má.

Přiznávám, můj Petře, že mi při těchto hotových podkladech ubylo tolik práce, že nezbylo skoro nic. Jinak by takový úkol – promyslet látku i uspořádání – mohl i od schopnosti nikoli nepatrné a vzdělání nikoli nulového vyžádat trochu času a trochu píle. Kdyby se pak chtělo, aby to bylo napsáno nejen pravdivě, ale i vybranou mluvou, žádný čas a žádná píle by mi na to nebyly stačily.

Když se tedy od tohoto díla odečetly ty starosti, nad kterými by se musel ztrácet pot, a zbylo jen prostě sepsat, co jsme slyšeli, nebylo kolem něho vlastně žádné dílo. Ale i na tuhle maličkost mi mé ostatní povinnosti nenechaly skoro žádný čas, ba sotva méně než žádný. Soudní pře bez ustání: některou vedu jako advokát, jinou poslouchám jako soudce, jinou řeším jako rozhodce, jinou dokončuji při závěreč-

ném zasedání; k tomu návštěvy, zdvořilostní i obchodní; venku rozdávám skoro celý den jiným, zbytek svým, a sobě – to jest knihám – nezbývá nic.

Když se totiž vrátím domů, je potřeba povídat si se ženou, štěbetat si s dětmi, promluvit si se služebnictvem. A to všechno počítám mezi práce, protože se tomu nelze vyhnout – a vyhnout se tomu je potřeba, nechceš-li být ve svém vlastním domě cizincem; vždyť se sluší, aby ses těm, s nimiž tě svedla příroda, nebo osud, nebo jsi si je vybral sám, zařídil pokud možno příjemně. Jen aby ses laskavostí nestal povolným a nevyrobil si shovívavostí z čeledě pány.

Mezi těmi věcmi, které jsem vypočítal, uplyne den, měsíc, rok. Kdy tedy píšeme? A to jsem ještě nemluvil o spánku ani o jídle, které u mnohých zabírá nejméně tolik času jako spánek sám – a ten zabere skoro polovinu života. Já si čas kradu jen tam, kde ho odkradu spánku a jídlu; a protože ho mám málo, jde to pomalu – přece však něco: nějakou dobu jsem to dokončil a poslal ti, můj Petře, Utopii, abys ji přečetl, a kdyby nám něco uniklo, abys mě upozornil.

Nechci sice v tomhle ohledu úplně na sebe sám zanevřít – kéž bych jen tak něco znamenal rozumem a vzděláním jako pamětí, která mě docela úplně neopouští; a přesto si tolik nevěřím, abych myslel, že mi nic nemohlo utéct. Vždyť i Jan Klement, můj mládeneček, který byl, jak víš, při tom (a kterého nenechám chybět u žádné řeči, z níž by mohl mít užitek, protože od toho zelenání, při kterém začal pučet latinskou i řeckou vzdělaností, čekám jednou výtečnou úrodu), mě vrhl do velké pochybnosti. Pokud si totiž já vzpomínám, Rafael Hythlodés vyprávěl, že amaurotský most, kterým se překlenuje řeka Anydros, je dlouhý pět set kroků – a můj Jan tvrdí, že se mají odečíst dvě stě, že řeka tam v šířce nemá víc než tři sta. Prosím tě, oživ si tu věc v paměti. Souhlasíš-li s ním, i já se připojím a uznám, že jsem se zmýlil; nevzpomínáš-li si sám, napíšu to tak, jak jsem to udělal: tak, jak si vzpomínám já. Protože jak budu úzkostlivě dbát, aby v knize nebylo nic ne-

pravdivého, tak tam, kde je to na pochybách, raději něco pochybím, než abych vědomě zalhal: raději být poctivý než chytrý.

Tomuto neduhu by se ostatně dalo lehce ulevit, kdyby ses osobně zeptal samotného Rafaela, nebo mu napsal, což musíš udělat i kvůli jedné další nejistotě. Vznikla nám, a já nevím, jestli je víc moje vina, nebo tvoje, nebo samého Rafaela: ani nás nenapadlo zeptat se ho, ani jeho sdělit nám, v které části onoho nového světa Utopie leží. Rád bych ten nedostatek vykoupil třeba i citelným obnosem – jednak se mi trochu stydí přiznat, že nevím, v jakém moři leží ostrov, o němž tolik povídám; jednak jsou mezi námi jeden dva muži, zvlášť jeden z nich, zbožný a povoláním theolog, kteří hoří zvláštní touhou k Utopii se vypravit, ne z jalové zvědavosti nahlížet do nových věcí, ale aby naše náboženství, které tam šťastně vzniklo, pěstovali a dále rozmnožovali.

Aby to udělal řádně, rozhodl se, že se nejdřív postará, aby ho papež vyslal, ba dokonce aby ho ustanovil Utopijcům za biskupa; a vůbec ho nezastavilo pomyšlení, že tento úřad bude muset vyprosit. Má totiž za svatou tu snahu, kterou nerodí ohled na čest nebo zisk, ale ohled na zbožnost. Proto tě prosím, můj Petře, buď osobně, pokud ti to vyhovuje, nebo písemně, abys Hythlodéovi pořádně domluvil a zařídil, aby v mém díle nebylo nic nepravdivého a nic pravdivého nechybělo. A snad bude lepší ukázat mu samotnou knihu. Nikdo jiný není stejně schopen opravit, co je špatně, a ani on sám to nemůže udělat jinak, než když si pročte, co jsem napsal. A ještě k tomu: tak zároveň zjistíš, jestli mu je milé, nebo zda nese nelibě, že jsem o té věci sepsal já. Pokud se totiž rozhodl svou vlastní práci vydat sám, možná by nechtěl, abych to dělal já. A ani já bych nerad – kdybych veřejně vyhlásil utopijskou obec – ubral jeho vlastnímu vyprávění květ a půvab novosti.

I když, abych řekl pravdu, ani já sám jsem se ještě docela nerozhodl, jestli to vůbec dám vytisknout. Vždyť vkusy lidí jsou tak rozmanité, povahy některých tak náročné, mysli tak nevděčné, soudy tak nesmyslné, že se s nimi zdá vycházet mnohem lépe tomu, kdo bezstarostně

a s úsměvem oddává svému sklonu, než tomu, kdo se trápí starostmi, aby vydal něco, co by jiným – ať znechuceným, ať nevděčným – přineslo buď užitek, nebo potěšení.

Mnozí nedovedou číst, mnozí knihami pohrdají. Barbar odmítá jako nestravitelné všechno, co není čistě barbarské; kdovíjaký poloučenec si pohrdlivě odfrkne nad vším, co se nehemží zastaralými slovy, jako by to bylo pod jeho rozlišovací schopnost. Někomu se líbí jen staré, jinému jen jeho vlastní. Jeden je tak zasmušilý, že nestrpí žerty, druhý tak otupělý, že nesnese jemný vtip. Někteří jsou tak ustrašení, že se bojí každé špičky řeči jako pokousaný vzteklým psem vody. Jiní jsou tak nestálí, že schvalují jedno, když sedí, a druhé, když stojí. Tihle sedávají v hospodách a mezi poháry rozhodují o nadání spisovatelů, pěkně od plic, s nejvyšší autoritou odsuzují, jak se jim právě zachce, berouce každého do zubů jako by za vlasy – sami zatím v bezpečí, a jak se říká, mimo dostřel. Tak jsou totiž hladcí a dohola ostříhaní, že žádný poctivý muž na nich nemá ani vlas, za který by je mohl chytit. A jsou i tací nevděčníci, že třebas se dílem obveselí sebevíc, autora proto ani o kousek víc nemají rádi. Podobají se nezdvořilým hostům, kteří po bohatých hodech odejdou domů najedení, aniž by vzdali vytiženému hostiteli byť jen díky. Běž teď a lidem s tak jemným patrem, tak rozmanitým vkusem, duším nad to tak zapomnětlivým a nevděčným chystej hostinu na svůj účet.

Ale přece, můj Petře, udělej, co jsem řekl, s Hythlodéem. Potom bude ještě dost času si o té věci znovu promluvit. I kdyby se to pak stalo s jeho souhlasem – přece jen: když je už práce psaní za mnou, přicházím k rozumu pozdě – pokud jde o vydání, poslechnu rady přátel a tvé především. Buď zdráv, nejmilejší Petře Egidie, se svou vzácnou chotí; a měj mě rád jako obyčejně, ba víc, než mám já tebe, a já tě mám rád víc, než je obyčejem.

Konec.

Hexastichon

Hexastichon
básníka ověnčeného vavřínem Anemolia,
Hythlodéova synovce po sestře,
k ostrovu Utopii

Utopií, čili ne-místem, mě dávní zvali,
dnes stojím se slavnou obcí Platónovou v závodě,
snad i jako její vítěz: co ona jen slovy
nakreslila, to já předvedla v jednom kuse –

muži, bohatstvím, zákony nad jiné přednějšími –,
a tak si zasluhuji po právu jméno Eutopie, místa blaženého.

Kniha první

Hythlodés přichází

Řeč, kterou vedl o nejlepším stavu obce vynikající muž Rafael Hythlodés, kniha první, zapsaná slovutným mužem Thomasem Morem, občanem a šerifem slavného londýnského města, hlavy britských zemí.

Když nedávno nepřemožitelný anglický král Jindřich osmý, ozdobený všemi přednostmi vzorného panovníka, měl s nejjasnějším kastilským knížetem Karlem jisté neshody kolem nikoli bezvýznamných věcí, vyslal mě k jejich projednání a urovnání jako svého vyjednavače do Flander – jako průvodce a kolegu nesrovnatelného muže Cuthberta Tunstalla, kterého nedávno ke všeobecné radosti jmenoval správcem posvátných archivů. O jeho chvále zde nic nepovím: ne proto, že bych se obával, zda by přátelství nebylo svědectvím málo nestranným, ale proto, že jeho ctnost a vzdělanost jsou větší, než abych o nich mohl rozhlašovat, a všude známější a slavnější, než aby mi slušelo rozhlašovat je – ledaže bych chtěl, jak se říká, osvětlovat slunce svíčkou.

V Bruggách – tak jsme se totiž smluvili – nám přišli vstříc ti, které tím pověřil kníže, všichni výteční muži. V jejich čele stál jako hlava skvělý muž, brugský prefekt, ale pravými ústy a srdcem poselstva byl Jiří z Temsicke, probošt v Kasselu, výmluvný nejen uměním, ale od přírody, k tomu nejzkušenější znalec práva a při vyjednávání jak nadáním, tak dlouhou zkušeností mimořádný mistr. Když jsme se jednou dvakrát sešli a v některých věcech jsme se nemohli ne shodnout, oni se po několikadenním rozloučení odebrali do Bruselu, aby se dotázali knížete na jeho mínění.

Já jsem se zatím – protože to tak věci chtěly – odebral do Antverp.

Zatímco jsem tam pobýval, často mě mezi jinými, ale nikdo nebyl příjemnější, navštěvoval Petr Egidius, rodák antverpský, muž velké spolehlivosti a mezi svými vážené postavení, hodný postavení nejvyššího, protože je to mladík, u něhož nevím, zda převažuje učenost nebo mravnost. Je totiž znamenitý a nad jiné vzdělaný, přitom má upřímnou mysl ke každému, k přátelům pak tak otevřené srdce, lásku, věrnost a tak nestrojený cit, že by sotva kde našel člověka, který by se mu dal postavit po bok ve všech ohledech přátelství.

Má vzácnou skromnost; na nikom nemá menší přednášky lest; v nikom není prostota víc spojená s rozvahou; a jeho řeč je tak milá a neškodně vtipná, že mi stesk po vlasti, po domácím ohni, po ženě a dětech – po jejichž shledání jsem toužil až úzkostlivě (byl jsem už přes čtyři měsíce z domova) – svou sladkou společností a medovou rozmluvou do velké míry utišil.

Jednoho dne jsem se účastnil mše v chrámu Panny Marie – ten je svou stavbou nejkrásnější a návštěvností nejnavštěvovanější – a když obřad skončil a já se chystal vrátit do hostince, vidím Petra, jak hovoří s jakýmsi cizincem, muž už se blížil stáří, obličej opálený, dlouhé vousy, plášť nedbale přehozený přes rameno; podle vzezření i oblečení se mi zdálo, že to je kormidelník.

Jak mě Petr spatřil, přistoupil ke mně a pozdravil. Když jsem chtěl odpovědět, odtáhl mě trochu stranou a řekl: „Vidíš toho tam?“ – a zároveň ukazoval na toho, s nímž jsem ho zahlédl mluvit – „právě jsem ho k tobě chtěl rovnou přivést.“

„Byl by mi vítán,“ řekl jsem, „už kvůli tobě.“

„Spíš,“ řekl, „kvůli sobě, kdybys toho muže znal.“

„Není dnes mezi smrtelníky nikdo, kdo by ti dovedl vyprávět tolik příběhů o lidech a zemích neznámých. Vím, že ty to posloucháš nejradši ze všeho.“

„Pak jsem,“ řekl jsem, „neuhodl špatně. Hned na první pohled jsem totiž cítil, že je to kormidelník.“

„Ale minul ses tím nejdál, jak jsi mohl,“ odpověděl. „Plavil se sice – jenže ne jako Palinúros, nýbrž jako Odysseus, ba spíš jako sám Platón.“

Ten Rafael – tak se totiž jmenuje, rodovým příjmením Hythlodés – není bez znalosti latiny a v řečtině je nejvyšší učenec. V ní je dokonalejší než v římské řeči právě proto, že se celý oddal filosofii, a v té zjistil, že latinsky kromě některých Senekových a Cicerových spisů nic významného neexistuje. Dědictví, které měl doma, přenechal bratrům (je totiž Portugalec) a z touhy prohlédnout si krouživý svět se připojil k Amerigu Vespuccimu; byl jeho stálým druhem při třech ze čtyř plaveb, které se už dnes čtou všude, až na to, že z poslední se už s ním domů nevrátil.

Postaral se totiž – ba vymohl si na Amerigovi –, aby patřil k těm čtyřiadvaceti, kteří zůstali v pevnůstce na konci poslední cesty.

A tak byl ponechán, aby se mu vyhovělo: víc stál o cesty než o hrob. V ústech má totiž ustavičně: „Nebem je kryt, kdo nemá urnu,“ a „Odkudkoli je k nebeským stejně daleko.“

Takové smýšlení, kdyby se nad ním Bůh neslitoval, by ho bylo přišlo draho.

Nicméně po Vespucciho odchodu prošel s pěti kastilskými druhy mnoho krajů, až se podivuhodným osudem dostal na Taprobané a odtud se dostal do Kalikutu, kde právě včas našel portugalské lodě a konečně, proti vší naději, dopravil se zpět do vlasti.

Rafaelovy cesty

Když Petr dovyprávěl, poděkoval jsem mu, že byl ke mně tak laskav; že měl na mě tolik ohledu, aby mi dopřál rozhovor s mužem, s nímž mi slibuje, že mi bude milý. Pak jsem se obrátil k Rafaelovi. Jakmile jsme si vyměnili pozdravy a odbyli ta obvyklá slova, která se říkají při prvním setkání hostí, odebrali jsme se k mému domu; tam jsme se v zahradě posadili na lavičku pokrytou travnatou drnovkou a začali hovořit.

Vyprávěl nám tedy, jak poté, co Vespucci odjel, on sám a jeho druhové, kteří zůstali v pevnůstce, začali setkáváními a dobrými slovy pomalu si získávat lid oné země, až s nimi obcovali nejen bez úhony, ale i důvěrně, a nakonec jistého knížete (jehož vlast i jméno mi vypadly z paměti) si oblíbili a stali se mu drahými. Z jeho štědrosti, jak vyprávěl, se jim i jeho pěti druhům v hojnosti dostalo potravin a výloh na cestu, k tomu nejspolehlivějšího průvodce (po vodě pluli na vorech, po zemi na voze), který je přivedl k dalším vládcům, k nimž mířili s pečlivými doporučeními.

Po mnohadenních cestách prý objevil města, obce a nikoli nejhůře zřízené pospolitosti s velkou lidnatostí.

Pod rovníkem, pravil, se po obou stranách rozkládají pusté pouště, zhruba na šířku slunečního oběhu, které jsou vyprahlé bez přestání sálavým horkem.

Všude pustota, truchlivá, pochmurná a drsná tvář krajiny, vše neobdělané; obývají ji divoká zvířata a hadi, nebo konečně lidé, kteří nejsou méně divocí než ta zvěř a neméně škodliví.

Jakmile se však dostaneš dál, všechno se postupně krotne. Podnebí mírnější, půda vlídná zelení, povahy zvířat jemnější; nakonec se otevírají národy, města a obce, které čile obchodují po moři i po souši nejen mezi sebou a se sousedy, ale i s národy daleko odloučenými.

Odtud se mu naskytla možnost poznat mnoho zemí tam i zpět, protože se neopatřovala žádná loď na jakoukoli cestu, na niž by ho a jeho druhy ochotně nepřijali.

Lodě, které spatřili v prvních krajinách, měly plochý kýl, pokračoval. Plachty byly sešité z papyru nebo z proutí, jinde kožené. Dál pak nalezli lodě s vybroušeným kýlem a plátěné plachty – zkrátka všechno podobné těm našim. Námořníci znali moře i oblohu.

Získal si prý však mimořádnou vděčnost tím, že je naučil používat magnet, kterého do té doby vůbec neznali. Proto se dřív pouštěli na moře opatrně a svěřovali se mu zbrkle jen v létě.

Nyní však, v důvěře k tomu kameni, pohrdají zimou, jsou spíš bez obav než v bezpečí, takže je nebezpečí, že věc, o které se myslelo, že jim bude k velkému užitku, se stane nerozvážností příčinou velkých strastí.

Co kde viděl, bylo by příliš dlouhé vypočítávat, a to ani není záměrem této knihy; snad to řekneme jinde, hlavně to, co by bylo užitečné vědět. Takové věci jsou především ty, které zpozoroval u národů kdekoli obcují po občansku a mají je promyšlené a opatrně zařízené.

O to jsme se ho totiž nejdychtivěji vyptávali a on o tom nejochotněji rozprávěl, přičemž se vynechávala otázka po zrůdách, kterých nic není méně nového.

Scylly totiž, dravé harpyje Keléno, lidožrouty Laistrygóny a jiné nepříčetné zrůdy najdeš skoro všude; ale občany náležitě a moudře zřízené sotva kde.

Jak si přitom u oněch nových národů všiml mnohých věcí nesmyslně zařízených, tak jich zároveň vyjmenoval nemálo takových, odkud se

dají brát příklady vhodné k nápravě chyb našich měst, národů, rodů a království. O těch, jak jsem řekl, pojednám jinde.

Nyní je mi na mysli jen to, co vyprávěl o mravech a zřízení Utopijců – ale napřed s předeslanou řečí, která nás jako přirozeným spádem k jejich obci přivedla.

U kardinála Mortona

Když Rafael velmi rozvážně probral chyby tu i onde – a všude jistě mnohé – a také to, co se u nás i u nich zařizuje moudře, znal mravy a zřízení každého národa tak dokonale, jako by kamkoli zavítal, prožil tam celý život. Petr se mu obdivoval. „Opravdu, můj Rafaeli," řekl, „divím se, že se nepřipojíš k některému králi. Vím dobře, že by nebylo takového, komu bys nebyl velmi milý: toho, kdo je svým vzděláním a znalostí míst i lidí schopen nejen pobavit, ale i poučit příklady a radou pomoci. Tak bys zároveň znamenitě postaral o své věci a všem svým blízkým mohl být velkou oporou."

„Co se týká mých blízkých," odpověděl Rafael, „to mě moc nevzrušuje. Myslím, že jsem svůj dědický podíl vůči nim slušně odvedl. Majetek, kterého se jiní nezbaví, ani když jsou staří a nemocní – a i tehdy jen neradi, až jim ho už není možné déle držet –, jsem já ještě zdravý, čilý a mladý rozdělil mezi příbuzné a přátele. Myslím, že mají být touto mojí štědrostí spokojeni a nemají ode mne požadovat ani čekat, abych se kvůli nim navíc dal do služby králů."

„Hezká slova," řekl Petr. „Já jsem to nemyslel tak, abys králům sloužil, ale abys jim byl nápomocen."

„To je," odpověděl Rafael, „o jednu slabiku víc než sloužit."

„Já ale soudím," řekl Petr, „že ať tu věc nazveš jak chceš, přece jen právě to je cesta, kterou můžeš prospět jiným, soukromě i veřejně, a zároveň i tvůj vlastní stav učinit šťastnějším."

„Šťastnějším?" řekl Rafael. „Cestou, od které se mi protiví mysl? Teď žiju, jak chci – a to si jistě dovedu představit, že připadne jen má-

lokomu z purpurem oděných. Ostatně těch, kteří se ucházejí o přízeň mocných, je dost: nemusíš mít za velkou ztrátu, kdyby přišli o mě a o jednoho dva mně podobné."

Tu já: „Je zřejmé, můj Rafaeli, že netoužíš po majetku ani po moci. Člověka takového smýšlení si opravdu vážím a hledím vzhůru ne o nic méně než na kohokoli, kdo má největší moc. Ale zdá se mi, že bys učinil věc tebe – a tvé tak ušlechtilé, opravdu filosofické mysli – zcela důstojnou, kdybys se tak zařídil, abys i za cenu nějaké osobní nevýhody vložil své nadání a píli do služeb věcí veřejných. A to nikdy nemůžeš dělat s takovým užitkem, jako kdybys byl v radě u některého velkého panovníka a jemu – což, jistě vím, dělat budeš – vnukal věci přímé a čestné. Vždyť od panovníka proudí všechno dobré i zlé do celého národa jako z nevysychajícího pramene. Ty jsi tak dokonale vzdělaný, že i bez velké praktické zkušenosti, a tak zkušený, že i bez vzdělání bys byl pro kteréhokoli krále výborným rádcem."

„Dvakrát se mýlíš, můj Móre," odpověděl, „nejprve pokud jde o mě, pak pokud jde o věc samu. Nemám tu schopnost, kterou mi připisuješ, a i kdybych ji měl v největší míře, nicméně bych tím, že bych znepokojoval svou volnost, veřejnou věc nijak neposunul.

Předně skoro všichni panovníci se raději věnují vojenským podnikům – jejichž znalost ani nemám, ani si ji nepřeju – než mírovým uměním. A mnohem víc dbají o to, kterými způsoby si legálně i nelegálně získají nová království, než o to, aby ta získaná dobře spravovali.

Dále: ze všech, kdo bývají králům v radách, není žádný, který by bud opravdu nebyl natolik moudrý, že radu nepotřebuje, nebo si natolik moudrým nepřipadal, že nerad schválí radu někoho druhého. Snad kromě toho, že těm, kteří u panovníka nejvíc platí, přitakávají i v jejich nejpotrhlejších výrocích a tím pochlebenstvím si je k sobě pokouší připoutat.

A je to tak už od přírody zařízeno: každý se zalíbí vlastním nápadům. I havran má radost z vlastního mláděte a opici se líbí její vlastní

dětí.

A jestliže někdo v tom shromáždění – ať mu to závidí, ať sám staví na svém – přinese něco, co buď četl, že se dělalo jindy, nebo viděl, že se dělá jinde, posluchači se chovají, jako by byla v sázce pověst celé jejich moudrosti; po tomhle se cítí v nebezpečí, že by měli být zjevně bráni za hlupáky, pokud by nedovedli nalézt něco, co by na cizích nápadech obrátili v chybu.

Pokud selže všechno ostatní, utíkají se nakonec k tomuhle: ‚Takhle,' řeknou, ‚se to líbilo našim předkům, jejichž moudrosti kéž bychom se vyrovnali.' A s tímhle výrokem – jako by věc znamenitě dořešili – spokojeně usednou. Jako by snad bylo velké nebezpečí, kdyby někdo v nějaké věci převyšoval moudrostí své předky. A přitom to, co ti udělali nejlépe, s klidnou duší necháváme ležet; a kdyby bylo v nějaké věci možné rozhodnout rozvážněji, chytneme se té možnosti a držíme ji zuby nehty.

Tak jsem na tyhle pyšné, nesmyslné a zarputilé soudy narazil často jinde, a jednou i v Anglii."

„Prosím tě," zvolal jsem, „ty jsi byl u nás!" „Byl jsem," řekl, „a strávil jsem tam pár měsíců nedlouho po té pohromě, kdy byla občanská válka obyvatel Anglie na západě proti králi potlačena politováníhodným krveprolitím.

Byl jsem tam zavázán mnohými závazky nejdůstojnějšímu otci Janu Mortonovi, canterburskému arcibiskupovi a kardinálovi, a tehdy také anglickému kancléři, muži – a tobě to vyprávím, můj Petře, protože More sám ho znal – ctihodnému nikoli víc svou autoritou než rozvahou a ctností.

Byl prostřední postavy, nepoddávající se stáří, ačkoli už byl pokročilý. Tváří úctyhodnou, ne děsivou. Ve styku snadný, ale přitom vážný a důstojný. Rád prosebníky někdy prověřoval přísnějším oslovením – bez zlého úmyslu –, aby zkoumal, kolik má kdo bystré mysli a přítomnosti ducha; tou vlastností, která se mu zdála blízká ctnosti, se dával

těšit, pokud chyběla drzost – a objímal ji jako vlastnost vhodnou pro vedení věcí. Řeč měl broušenou a účinnou, znalost práva velkou, nadání nesrovnatelné a paměť vynikající až k zázraku. Tyto přednosti získal od přírody; studiem a cvikem je přivedl ještě dál.

Jeho radě král důvěřoval velmi, obec se o ni opírala pevně – pokud jsem to viděl. Byl od samého mládí hned po škole hozen ke dvoru, celý život strávil ve velkých podnicích, bez ustání byl zmítán proudy osudu – a tak získal zkušenost ve věcech (jednou získaná se tak snadno neztrácí) velkými a mnohými nebezpečími.

Zrovna jsem jednoho dne byl u něho u stolu a byl tam jistý laik, znalec vašich zákonů. Ten, nevím odkud získal příležitost, začal pečlivě chválit onu přísnou spravedlnost, kterou tehdy u vás na lupiče uplatňovali: vyprávěl, že se jich tu i tam oběsí nezřídka až dvacet na jedné šibenici, a tím víc žasl, že jich tak málo uniká trestu, a přesto se jich všude objevuje tolik.

Já jsem si pak dovolil – neboť jsem si u kardinála mohl mluvit volně – říci: ‚Nic se nediv. Tenhle trest zlodějů je nad to, co je spravedlivé, a nikoli ku prospěchu veřejnosti. Je totiž na pouhou krádež příliš drsný, a přesto ne dost na to, aby loupeže zarazil. Pouhá krádež není tak velký zločin, aby se měla trestat ztrátou hrdla; a žádný trest není dost veliký, aby odradil od loupeží ty, kdo nemají žádný jiný způsob, jak si opatřit obživu.

A tak v této věci nejenom vy, ale velká část tohoto světa napodobuje špatné učitele, kteří žáky raději šlehají, než učí. Zlodějovi se vyměřují těžké a hrozivé tresty, a přitom bylo mnohem víc třeba postarat se o to, aby existoval nějaký zdroj obživy, aby nikdo nebyl v tak kruté nutnosti nejdřív krást a potom hynout.‘

‚Je o to postaráno dost,‘ řekl on, ‚jsou tu řemesla, je zemědělství, z toho mohou žít – ledaže by sami o své vůli chtěli být zlými.‘

‚Takhle se mi neunikneš,‘ řekl jsem. ‚Předně nechme stranou ty, kteří se často vracejí domů zmrzačení z vnějších nebo občanských vá-

lek – jak nedávno u vás z bitvy u Cornwallu a před tím z francouzské války, kteří dali své údy ve službě buď obci, nebo králi. Těm pak jejich zdravotní stav nedovoluje provozovat dřívější řemesla, a věk zase naučit se nějaké nové. Ty, říkám, nechme stranou, protože války přicházejí jen občas s přestávkami.

Podívejme se na to, co se neděje den co den. Je totiž tak velký počet urozených, kteří sami nejenže žijí v zahálce jako trubci na práci druhých – svých vlastních nájemců na pozemcích doslova odírají, aby zvýšili výnosy. (To je jediná šetrnost, kterou znají, lidé jinak až k žebrotě marnotratní.) Vodí s sebou i nesmírný houf nic nedělajících služebníků, kteří se nikdy nenaučili žádnému způsobu, jak si opatřit obživu. Jakmile pán zemře nebo oni sami onemocní, jsou okamžitě vyhozeni. Vždyť zahalečů se živí raději než nemocných a mnohdy ani dědic umírajícího není s to otcovskou čeleď dál živit. Zatím ti první vydatně hladoví – pokud zároveň vydatně nekradou.

Co totiž mají dělat? Jakmile si na toulkách trochu obnosili šaty a nalomili zdraví, žádný urozený jim je nepřijme, protože už jsou špinaví od nemoci a potrhaní – a sedláci se je také vzít neodváží. Vědí dobře, že člověk, který byl zjemnělý vychováván v zahálce a požitku, zvyklý rozkročen s mečem a štítem shlížet na celé okolí tváří darebáckou a všemi pohrdat, se naprosto nehodí k tomu, aby s rýčem a motykou za chudou mzdu a skrovnou stravu věrně sloužil chudákovi.‘

K tomu on: ‚Ale přece,‘ řekl, ‚právě tenhle druh lidí máme hýčkat zvláště. Z nich – jakožto z lidí ducha vznešenějšího a ušlechtilejšího, než jsou řemeslníci a sedláci – se skládá síla a jádro vojska, kdyby někdy mělo dojít k boji.‘

‚Jistě,‘ odpověděl jsem, ‚touž řečí můžeš říct, že se mají kvůli válce chránit i zloději, kterých jistě nikdy nebudete mít nedostatek, dokud budete mít tyhle. Vždyť ani lupiči nejsou chatrní vojáci, ani vojáci nejsou nejlíní lupiči; tak se to mezi obě řemesla dobře hodí. Ale toto zlo přesto, které vám není vlastní, je společné skoro všem národům.

Francii totiž souží jiný mor, ještě horší: celá země je i v míru (je-li to vůbec mír) plná a zavalená žoldnéři, přijatými tím přesvědčením, pro něž vy jste tu uvěřili, že se mají chovat zahálčiví služebníci. Těm pošetilcům, kteří se tváří moudře, se zdálo, že obecné bezpečí leží v tom, aby po ruce byla stále silná a pevná posádka, hlavně z veteránů. Nevycvičeným totiž nedůvěřují v ničem, takže si musí dokonce vyhledávat válku, aby neměli vojáky nezkušené, i lidi k podřezávání bezúčelně – aby, jak vtipně říká Sallustius, „ruka ani mysl nezačala leností tuhnout."

Jak je zhoubné krmit takové bestie, zkusila Francie na vlastní kůži, a dokládají to i příklady Římanů, Kartaginců, Syřanů a mnohých jiných národů. U nich všech vlastní vojska – při různých příležitostech – svrhla nejen vládu, ale i rozvrátila pole, ba i samotná města.

A že toho vlastně není potřeba, je zřejmé i z toho, že ani francouzští vojáci, cvičení ve zbraních od plenek, se při porovnání s vašimi mobilizovanými pěšáky velmi často nemohou chlubit tím, že by vyvázli vítězně – ať nic víc neříkám, abych nevypadal, že vám přítomným pochlebuji.

Ani vaši městští řemeslníci ani prostí a selští venkované se o těch zahálčivých družinách urozených nemyslí, že by se jich měli velmi obávat. Snad kromě těch, jejichž tělo není dost schopné k síle a odvaze, nebo jejichž duše je zlomená domácí chudobou. Takže není žádné nebezpečí, že by titíž, jejichž silná a mohutná těla (urození si totiž vybírají jen vzorné kusy, aby je zkazili) teď buď zahálkou chřadnou, nebo se téměř ženskými pracemi změkčují – kdyby byli zapojeni do slušných řemesel a cvičeni mužnými pracemi, zženštili.

Ať se věc má jakkoli, mně se v žádném případě nezdá užitečné veřejné věci kvůli nahodilé válce – a tu máte, kdykoli ji chcete – živit nekonečný houf tohoto druhu, který ničí mír. A o mír je třeba dbát mnohem víc než o válku.

Ale ani to není jediná potřeba krást. Je ještě jiná, zvláštnější, pokud se nemýlím, přímo u vás.‘

‚A která je to?‘ zeptal se kardinál.

‚Vaše ovce,‘ odpověděl jsem. ‚Které jsou obvykle tak krotké a tak málo spotřebují na výživu, teď – jak se povídá – začaly být tak hltavé a nezkrotné, že požírají dokonce i lidi, pustoší a vylidňují pole, domy, obce.

V kterýchkoli částech království se totiž rodí vlna jemnější, a tím pádem dražší, tam urození a vznešení pánové, a dokonce i někteří opati, svatí muži, nespokojeni s příjmy a ročními výnosy, které jim obvykle rostly z panství předků – nemají dost na to, aby si zahálčivě a nákladně žili a veřejnosti k ničemu neprospívali (ba ještě škodí) – nenechají jediný kus pole, všechno zavřou pod pastviny, boří domy, strhávají obce, nechávají stát jen chrám jako stáj pro ovce. A jako by u vás obory a lovecká panství nespotřebovaly dost půdy, obracejí tihle „dobří muži“ všechna obydlí a každý kousek obdělané země v pustinu.

Aby tedy jeden nenasytný hltoun a strašlivá rána vlasti několik tisíc jiter spojil do jednoho oplocení, bývají vyhozeni osadníci. Někteří jsou lstivě obelstěni nebo násilím vytlačeni ze svého, jiní, znavení křivdami, bývají donuceni k prodeji.

Tak nějak se stěhují ti nebozí: muži, ženy, manželé, manželky, sirotci, vdovy, rodiče s malými dětmi; a rodina spíš početná než zámožná – protože polní hospodářství potřebuje mnoho rukou. Stěhují se, říkám, od známých a navyklých krbů a nenajdou, kam by se uchýlili. Celý nábytek, který by se jinak nedal moc draho prodat, kdyby mohl zůstat a čekat na kupce – když je nutné odstěhovat se – prodávají za pakatel. A když to krátkým blouděním spotřebují, co jim nakonec zbývá jiného, než aby kradli (a vskutku jsou spravedlivě pověšeni), nebo se toulali a žebrali? I pak však bývají jako tuláci házeni do žaláře, protože se potloukají zahálčiví, a nikdo nenajme jejich práci, ačkoli ji oni nejochotněji nabízejí. V tom venkovském hospodaření, na které byli

zvyklí, totiž není co dělat, kde se nic nesije. Jediný pastýř a volovod stačí k spasení té země dobytkem, k jejímuž obdělávání na setbu bývalo potřeba mnoho rukou.

A touto cestou se stává, že na mnoha místech je obilí mnohem dražší. Dokonce i cena vlny vzrostla tak, že ji chudší, kteří u vás obvykle z ní dělají sukno, vůbec nemohou koupit – a tím je dalších mnoho z práce odstavováno do zahálky.

Po rozšíření pastvin totiž ohromné množství ovcí sklátil mor; jako by jejich chamtivost mstící Bůh seslal na ovce ránu, kterou by měl spíš obrátit na hlavy jejich majitelů.

A i kdyby počet ovcí dál rostl, cena přesto ani o kousek neklesne. Z toho jejich obchodu – nedá-li se to nazvat monopolem, protože neprodává jeden – jde zcela jistě o oligopol: dostaly se do rukou několika málo, a to bohatých. A ty nic nenutí prodávat, dokud sami nechtějí, a nechtějí, dokud nemohou za cenu, jaká se jim líbí.

A protože i ostatní druhy dobytka jsou stejně drahé, platí tu totéž, a navíc to, že při zbourání statků a zmenšení venkovského hospodaření už nemá kdo pečovat o chov. Vždyť ti bohatí sami, jako ovce, mláďata skotu neodchovávají – ale koupí odjinud hubená za pakatel, a když je na svých pastvinách vykrmí, prodávají za zlato.

A proto, jak myslím, se ještě ani nerozšířila veškerá škoda. Zatím se zdražuje tam, kde se prodávají. Ale až budou po nějaké době odvážet rychleji, než se mohou rodit, až tam, kde se kupují, bude pomalu klesat zásoba, musí nakonec být i tam, kde se spotřebovávají, znatelný nedostatek.

A tak věc, kterou se váš ostrov zdál nejvíc šťastný, ničivá chamtivost několika obrátila v jeho zkázu. Právě ta drahota potravy je důvodem, proč každý propouští z čeledě co nejvíc lidí – a kam, prosím vás, jinak než žebrat? Nebo (což se vzletné duši lépe vnutí) loupit? A ještě k té nešťastné nouzi a bídě se přidává nezřízený přepych.

I u služebníků urozených, u řemeslníků, skoro i u samotných sedláků, konečně u všech stavů panuje nepřiměřená okázalost v šatech a přemrštěný luxus v jídle. A pak hospody, hampejzy, nevěstince (a jiný nevěstinec – vinárny, pivnice), a kolik je ještě ničemných her: kostky, karty, kostkovnice, míč, koule, disk. Nepošlou tyhle, až rychle spotřebují peníze, své ctitele rovnou někam loupit?

Vyvrhněte ty zhoubné rány; ustanovte, aby statky a selské obce bud znovu postavili ti, kdo je zbořili, nebo aby ustoupili těm, kdo je chtějí znovu zřídit a stavět. Zabraňte těmto skupovacím praktikám boháčů a licenci, s níž provozují něco jako monopol.

Ať je méně živeno zahálkou. Ať se vrátí zemědělství, ať se obnoví výroba vlny, aby bylo poctivé zaměstnání, při kterém se dá užitečně zaměstnat ten zahálčivý houf – ať už ty, které až dosud nouze udělala zloději, ať ty, kteří jsou nyní tuláci nebo zahálčiví služebníci; jedni i druzí jsou budoucími zloději.

Jistě, pokud nenapravíte ta zla, marně se holedbáte spravedlností uplatněnou při trestání krádeží; je to spravedlnost spíš oku lahodící než spravedlivá nebo užitečná. Když totiž trpíte, aby se nejhůř vychovávali a aby se jim mravy postupně od útlých let kazily, abyste je pak jako muže trestali, když spáchají ty neřesti, pro které od dětství o sobě dávali bezpečnou naději – co jiného, prosím, děláte, než že si vytváříte zloděje – a potom je trestáte?‘

Jak jsem to říkal, ten znalec práva se zatím chystal k řeči a usmyslel si, že použije ten obvyklý způsob disputujících, kteří pečlivěji opakují, než odpovídají – a tolik si zakládají pochvaly z paměti.

‚Pěkně jsi mluvil, opravdu,‘ řekl, ‚jak se sluší na cizince, který mohl o těchto věcech slyšet něco jen z doslechu, ne pořádně se o nich informovat. Něco málo tím dokážu zřejmým.

Nejprve totiž postupně probereš, co jsi řekl. Pak ti ukážu, v čem tě oklamala neznalost naše skutečnost. Nakonec všechny tvé důvody

rozdrobím a rozpustím. Tedy, abych začal od prvního, co jsem slíbil, zdálo se mi, že jsi čtveřice věcí…‘

‚Mlč!‘ řekl kardinál. ‚Nezdá se mi, že bys odpovídal krátce, když tak začínáš. Proto ti tuhle starost s odpovídáním prozatím ulevíme, ale úkol zachováme nepolámaný pro vaše příští setkání, které – pokud nic nebude bránit ani tobě, ani tomuhle Rafaelovi – bych rád viděl zítra. Ale zatím, můj Rafaeli, chtěl bych od tebe velmi rád slyšet, proč myslíš, že krádež nemá být trestána nejvyšším trestem, a jaký jiný trest sám určíš, který by veřejnosti víc prospěl. Vždyť přece ani ty si nemyslíš, že by se měla trpět. A jestliže se už nyní, i přes trest smrti, vrhají do krádeží, co by zločince odstrašilo, kdyby jim jednou bylo zaručeno bezpečí života? Co by jim nahnalo strach? Vždyť by si zmírnění trestu vyložili jako jakousi odměnu, jíž byli ke zločinu pozváni.‘

‚Nejlaskavější otče,‘ řekl jsem, ‚zcela se mi jeví krajně nespravedlivé brát člověku život za uloupené peníze. Lidský život přece nemůže být postaven na roveň všemu majetku osudu. Řeknou-li, že se tím trestem nahrazuje porušená spravedlnost, zneuctěné zákony, a ne peníze – proč by se potom to nejvyšší právo mělo nazývat jinak než nejvyšší křivda? Nejsou tedy schvalitelné ani tak manliovské příkazy zákonů, že kdyby se v nejlehčí věci neuposlechlo, hned by se tasil meč, ani stoické výroky, které všechny hříchy pokládají za stejné, takže by neviděly rozdílu v tom, zda někdo zabije člověka, nebo mu uloupí peníz – mezi věcmi, které (má-li ještě co platit spravedlnost) nejsou si nijak podobné nebo blízké.

Bůh zakázal zabít kohokoli – a my tak snadno zabíjíme pro vzatý měšec. Pokud by někdo vyložil, že Boží zákaz zabíjet platí jen potud, pokud lidský zákon nevyhlásí někoho k zabití, co pak brání tomu, aby lidé mezi sebou týmž způsobem ustanovili, kdy je přípustné smilstvo, cizoložství, křivá přísaha? Když totiž Bůh odňal každému právo nad životem – jak cizím, tak vlastním – pokud by souhlas lidí o vzájemném zabíjení, s určitými ujednáními schválený, měl mít takovou váhu, aby

pouta onoho příkazu uvolnil u svých vykonavatelů, kteří bez jakéhokoli příkazu Božího zabijí ty, které jim lidský zákon přikázal zabít – nebude pak ten Boží příkaz mít tolik platnosti, kolik mu lidské zákony povolí? A nakonec se stane, že lidé budou týmž způsobem ve všech věcech určovat, nakolik se mají Boží přikázání dodržovat.

Mojžíšův zákon konečně, ačkoli nemilosrdný a tvrdý – byl totiž vydán pro otroky, a to zatvrzelé – krádež přesto trestal pokutou, ne smrtí. Nemysleme si, že Bůh v novém zákoně milosti, jímž otec přikazuje synům, dal nám větší svobodu k vzájemnému ukrutnictví. To jsou důvody, proč to nepokládám za dovolené.

Jak je přitom nesmyslné a dokonce škodlivé obci trestat zloděje a vraha stejně, to, myslím, nikdo nepopírá. Jakmile totiž lupič vidí, že mu nehrozí o nic menší nebezpečí, je-li odsouzen pouze pro krádež, než kdyby byl navíc usvědčen z vraždy – touto jedinou úvahou je hnán k vraždě toho, koho by jinak byl jen oloupil. Vždyť kromě toho, že po dopadení není nic víc v nebezpečí, je ve vraždě i větší jistota a větší naděje na utajení, protože byl odstraněn svědek činu.

A tak zatímco se snažíme zloděje až k ukrutnosti vystrašit, popoháníme je ke zkáze slušných lidí.

Co se obvykle ptá, který trest by mohl být vhodnější – to je, podle mého soudu, mnohem snadnější najít než ten, který by mohl být horší. Proč bychom pochybovali, že k napravování zločinů je užitečná ta cesta, o které víme, že se tak dlouho líbila Římanům, nejzkušenějším ve správě veřejných věcí? Ti totiž usvědčené ze závažných zločinů odsuzovali do lomů a k dolování kovů, aby byli střeženi ve věčných okovech.

Ačkoli pokud jde o tuto věc, žádný způsob jsem neschvaluji víc, než který jsem si zapsal, zatímco jsem cestoval, že jsem pozoroval v Persii u lidu lidově zvaného Polyléritové. Lid nikoli malý, nikoli nerozumně zřízený, a kromě toho, že odvádí každoročně daň perskému králi, jinak svobodný a svými zákony se spravující.

Protože však leží daleko od moře, ze všech stran skoro obklopeni horami, a jsou spokojeni s plody své země, s nimiž vycházejí bez skoupění, nenavštěvují jiné často a jiní nenavštěvují je. Přesto ze starého mravu lidu si nepřejí rozšiřovat hranice a chrání, co mají, od každé křivdy snadno – jak hory, tak poplatek, který odvádějí pánovi – zcela osvobození od vojenské služby. Nežijí tak skvostně, jako spíš pohodlně, šťastněji než vznešeně nebo slavně. Myslím, že jsou dokonce i podle jména známi sotva přímým sousedům.

U nich tedy ti, kdo dopustí krádeže, vracejí vzatou věc majiteli, ne, jak se jinde děje, panovníkovi – protože si myslí, že má v ukradené věci právo stejné jako sám zloděj. Pokud věc zahynula, vyplatí se její cena z majetku zlodějů; zbytek majetku se nechá celý jejich ženám a dětem a oni sami jsou odsouzeni k pracím. A pokud krádež nebyla spáchána bezohledně, nejsou zavřeni do káznice ani nenosí okovy, ale volní a bez pout jsou zaměstnáni ve veřejných pracích. Když se vzpěčují nebo pracují ochable, nedrží se je ani tolik v okovech, jako je bičem pobízí; pokud pracují poctivě, nejsou nijak uráženi; jen večer, podle jmen sepsaných, se zavírají do místností.

Mimo neustálou práci není v jejich životě žádná nepříjemnost. Živí se je totiž slušně – oni slouží obci – z veřejných prostředků. Jinde jinak. Někde se to, co se na ně vynakládá, vybírá z almužny; a tato cesta – ač nejistá – protože ten lid je milosrdný, přináší nejvíc. Jinde se k tomu určí jisté veřejné důchody. Jinde se platí určitá daň na tyto účely z hlavy. Na některých místech nedělají žádnou veřejnou práci, ale jak kterýkoli soukromník potřebuje nádeníka, nájme si u některého z nich na daný den práci na trhu, za ustálenou mzdu o něco nižší, než za jakou by si najal svobodného. A je dovoleno otrockou lenost potírat bičem.

Tím se stává, že jim nikdy nechybí práce; a kromě obživy odvádějí jednotliví denně něco do veřejné pokladny.

Oblékají se všichni (a jen oni) do jednobarevných šatů; vlasy nemají oholeny, ale přistřiženy kousek nad ušima, přičemž z jednoho ucha je kousek odstřižen.

Je dovoleno, aby jim přátelé dali jídlo, pití a šat jejich barvy. Předat peníze – stejně tomu, kdo dává, jako tomu, kdo přijímá – se trestá hrdlem; a neméně nebezpečné je i pro svobodného člověka z jakéhokoli důvodu přijmout peníz od odsouzence. A otrokům (tak totiž odsouzencům říkají) je zakázáno dotknout se zbraní.

Každá oblast rozlišuje své vlastním označením; odhodit je se trestá hrdlem – stejně jako objevit se mimo své hranice nebo s otrokem jiné oblasti o něčem si promluvit. A rozmýšlení útěku není bezpečnější než útěk sám. Vědět o takovém úmyslu u otroka se trestá smrtí, u svobodného otroctvím. Naopak udavači jsou stanoveny odměny: pro svobodného peníze, pro otroka svoboda. V obou případech milost a beztrestnost za vědění – aby nikdy nebylo bezpečnější jít za špatným úmyslem než ho později litovat.

Takový je u této věci zákon a řád, jak jsem řekl. Kolik v něm je lidskosti a prospěchu, je snadno vidět. Hněv je tu takový, aby zahubil nešesti – a přitom se zachránili lidé – a tak s nimi je nakládáno, aby museli být dobří; a kolik dřív napáchali škody, aby stejně zbytkem života napravili. A aby neupadli zpět k dřívějším mravům, není potřeba mít strach: cestující, kteří si zařídili cestu někam, se necítí jisti u jiných průvodců cesty tolik jako u těchto otroků, kteří jsou pokaždé v nové oblasti střídáni.

K spáchání loupeže totiž nemají nikde nic, co by nebylo nevhodné: ruce beze zbraní; peníze jsou jedinou známkou zločinu; při dopadení je trest hotov; ani naděje na útěk kamkoli. Jak by zakryl a utajil útěk někdo, kdo žádnou částí šatu není podobný lidu – ledaže by odešel nahý? A i tak by ho prozradilo přistřižené ucho.

A snad hrozí nebezpečí, že se spiknou proti obci, dokud se radí mezi sebou? Jako by to mohlo dojít do takové naděje v jakémkoli sou-

sedství, aniž by předem byly vyzkoušeny a popuzeny otrocké skupiny mnoha oblastí. A ty jsou tak daleko od možnosti spiknout se, že se nesmějí ani sejít, ani si promluvit, ani se vzájemně pozdravit. Čí by snad bez obav, že budou předáni, svěřili svůj plán svým – který, pokud zamlčí, je nebezpečný, a pokud oznámí, je k nejvyššímu dobru?

Zatímco naopak nikdo není zcela bez naděje. Poslušností, trpělivým vytrvalým snášením a dobrou nadějí o sobě – pro nápravu života v budoucnu – mohou se tím způsobem dočkat, že jednou získají zpět svobodu. Každoročně jich totiž bývá několik, s doporučením za trpělivost, propuštěno.‘

Když jsem to řekl a dodal, že nevidím důvod, proč by se tento způsob nedal zavést i v Anglii s mnohem větším užitkem než ta spravedlnost, kterou ten znalec práva tak vychvaloval, odpověděl na to právník: ‚Nikdy by to v Anglii nemohlo být uvedeno v život bez nejvyššího ohrožení obce.‘ A při těch slovech pokýval hlavou, zkřivil ret – a tak se odmlčel. A všichni, kdo tam byli, se k jeho mínění nohama připojili.

Pak kardinál řekl: ‚Není snadné předvídat, zda ta věc dopadne dobře, nebo špatně, dokud se naprosto neudělá nějaký pokus. Ale pokud by panovník, po vyhlášení rozsudku smrti, nařídil odložit výkon a vyzkoušel tento způsob – zároveň omezil výsady azylových míst – kdyby se pak výsledkem potvrdilo, že je to užitečné, bylo by správné to zavést. A kdyby ne, i tehdy popravit ty, kteří byli dříve odsouzeni, by nebylo pro obec méně prospěšné, ani by nebylo nespravedlivější, než kdyby se to dělalo nyní. A zatím z toho nemůže vzniknout žádné nebezpečí.

Dokonce se mi zdá, že by i tuláci mohli být tímto způsobem nikoli nejhůř řešeni, u nichž jsme až dosud vydali tolik zákonů, a přece nic nedokázali.‘

Když to řekl kardinál, co mnozí posluchači při mém vyprávění pohrdali, všichni toutéž věcí teď o překot chválili – a nejvíc tím o tulácích, protože to k ní přidal on sám.

Nevím, zda by nebylo lepší pomlčet o tom, co následovalo. Byly to totiž žerty, ale povím to přece. Nebyly špatné a trochu k té věci patřily.

Zrovna tam stál jakýsi příživník, který se chtěl zdát, že napodobuje blázna – ale napodoboval tak, že byl blíž skutečnosti; chtěl vyvolat smích tak ledovými průpovídkami, že se spíš smáli jemu než jeho vtipům. Někdy mu však vypadlo něco, co nebylo tak hloupé, až se tím potvrzovalo přísloví, že se mnohonásobným hodem jednou hodí šestka. Když tedy někdo z hodovníků řekl, že mojí řečí je dost postaráno o zloděje, že kardinál ještě přidal péči o tuláky a že zbývá, aby se obec postarala navíc i o ty, které choroba nebo stáří přivedla k bídě a ztráta sil k práci, z níž by se dalo žít –

‚Nech to na mně,' řekl ten šašek. ‚Já už se postarám, aby se i tahle věc udělala správně. Nesmírně moc totiž toužím odvést tenhle rod lidí někam z očí. Tak zle mě často obtěžovali, když se žadonivým lkaním domáhali peněz, nikdy to ovšem nedovedli tak dobře zpívat, aby ze mě vymámili groš. Vždycky totiž přichází na jedno ze dvou: buď se mi nechce dát, nebo nemohu – protože není co dát. Teď už dostávají rozum. Aby neztráceli práci, mlčky mě přecházejí, když mě vidí jít – nic už ode mě nedoufají, totiž o nic víc, než kdybych byl kněz!

Všechny ty žebráky bych nicméně nařídil zákonem rozdělit a rozmístit do benediktinských klášterů a dát jim status laických bratří, jak se jim říká – mnichů. A ženy – ty bych přikázal udělat jeptiškami.'

Kardinál se usmál a souhlasil – jako s žertem; ostatní to brali i vážně.

Jakýsi theolog, mnich, byl ale tímto výrokem proti kněžím a mnichům tolik rozveselen, že sám – ačkoli jindy téměř přísný až k zasmušilosti – začal žertovat.

‚Ale ani takhle,' řekl, ‚se nezbavíš žebráků, pokud se nepostaráš i o nás, bratry.'

‚Vždyť už se o to postaral,' řekl ten příživník. ‚Kardinál vám výborně prohlédl, když ustanovil o držení v mezích a nasazení tuláků k práci.

Vždyť vy jste největší tuláci.‘

I tomuto výroku, když se podívali na kardinála a viděli, že ho neodmítá, se všichni začali bez odporu smát – kromě toho mnicha. Ten (a vůbec se mu nedivím), polit takovou kyselostí, se rozlítil a tak zrudl, že se nedokázal zdržet ani nadávek. Toho muže nazval ničemou, pomlouvačem, štváčem, synem záhuby – a mezitím citoval strašlivé hrozby z Písma svatého.

Nyní začal šašek žertovat vážně. A byl zcela ve svém živlu. ‚Nehněvej se,‘ řekl, ‚dobrý bratře, je psáno: V trpělivosti své vládněte dušemi svými.‘

Mnich (opakuji totiž jeho vlastní slova) odpověděl: ‚Nehněvám se, lotře, nebo aspoň nehřeším. Vždyť žalmista praví: Hněvejte se, a nehřešte.‘

Když ho pak kardinál laskavě napomenul, aby ovládl své city, odpověděl: ‚Pane, mluvím jen z dobré horlivosti, jak je povinnost. Vždyť svatí mužové měli dobrou horlivost, odkud se říká: Horlivost domu tvého mě stravuje. A zpívá se po kostelech: Posměvači Elíšy při jeho vstupu do domu Božího pocítili horlivost holohlavého – a stejně snad pocítí tenhle posměváček, šašek, oplzlík.‘

‚To děláš,‘ řekl kardinál, ‚snad z dobrého citu, ale zdá se mi, že bys jednal, nevím zda svatěji, ale jistě moudřeji, kdyby ses tak zařídil, abys se nedal s člověkem hloupým a směšným do směšného zápasu.‘

‚Pane, moudřeji bych nejednal. Vždyť sám přemoudrý Šalomoun říká: Odpovídej hlupákovi podle jeho hlouposti, jak to teď dělám já – a ukazuji mu jámu, do které upadne, pokud se dobře nebude mít na pozoru. Vždyť pokud mnozí posměvači Elíši, který byl jen jeden holohlavý, pocítili horlivost holohlavého, oč víc pocítí jediný posměváč tolika bratrů, mezi nimiž je mnoho holohlavých! A ještě máme papežskou bulu, kterou jsou všichni, kdo se nám posmívají, exkomunikováni.‘

Kardinál, když viděl, že tomu není konce, pokynutím odvedl šaška, obrátil řeč k jiné vhodné věci a brzy nato vstal od stolu, oddal se naslouchání záležitostem svých prosebníků a nás propustil.

Rozhovor o nejlepším stavu věcí veřejných

„Hle, můj Móre, jak dlouhou řečí jsem tě zavalil – za to by se mi vyloženě styděli, kdybys to po mně dychtivě nevyžádal a nejevil tolik zájmu, jako bys z toho vyprávění nechtěl, aby se vynechalo jediné slovo. Něco se povědět muselo – jakkoli stručněji – kvůli posouzení těch, kdo tím, co jsem říkal, zprvu pohrdali, ale pak, jakmile kardinál neodporoval, chválou se předháněli. Přitakávali mu až tak, že si pochutnávali i na nápadech jeho šaška, které pán jen žertem neodmítl, a brali je skoro vážně.

Z toho si můžeš odhadnout, kolik budou dvorští pánové cenit mě a mé rady."

„Opravdu, můj Rafaeli," odpověděl jsem, „velké potěšení jsi mi způsobil. Všechno jsi řekl rozvážně a zároveň půvabně. Navíc jsem se cítil, jako bych nebyl jenom v rodné zemi, ale jako bych se trochu vrátil do dětství při příjemné vzpomínce na toho kardinála, u jehož dvora jsem byl jako chlapec vychován. Nevěř, můj Rafaeli, oč je mi jeho jméno drahé, protože ty tak oddaně hájíš jeho památku – zatímco jsi mi už jinak byl mimořádně drahý.

Nicméně nemohu nijak změnit své mínění: pevně myslím, že kdyby ses odhodlal nevyhýbat se dvorům panovníků, mohl bys svými radami způsobit veřejnosti velmi mnoho dobra. A to je, co leží na tvé – totiž řádného muže – povinnosti. Když totiž tvůj Platón soudí, že obce budou šťastné jedině tehdy, buď kdyby vládli filosofové, nebo kdyby panovníci filosofovali, jak daleko bude ta blaženost, pokud by filosofové nedůstojili aspoň propůjčit svou radu králům!"

„Nejsou," odpověděl Rafael, „tak nevděční, aby to nedělali ochotně; mnozí už to i udělali vydáním knih – kdyby jen ti, kteří vládnou věcem, byli připraveni poslouchat dobré rady. Ale Platón bezpochyby dobře předvídal, že pokud králové sami nebudou filosofovat, nikdy se nestane, aby ti, co jsou od chlapectví napojeni pokřivenými míněními a nasyceni jimi do hloubky, schválili rady filosofujících. To i on sám zažil u Dionýsia.

Nemyslíš, že kdybych u některého z králů předložil zdravá rozhodnutí a zkoušel mu vytrhnout zhoubná semena neřestí, byl bych tam vzápětí buď vyhozen, nebo mi bylo tropeno posměch?

Prosím, představ si: jsem u francouzského krále a sedím v jeho radě, zatímco v nejtajnějším zákoutí, s králem v předsednictvu, uprostřed věnce nejzkušenějších mužů, se s velkou horlivostí jedná o tom, jakými uměními a stroji si udrží Milán, jak si přitáhne zpět uprchlou Neapol; potom jak porazí Benátčany a podmaní si celou Itálii; dále jak si vymanévruje Flandry, Brabantsko a nakonec celé Burgundsko pod svou vládu – a ještě jiné národy, jejichž panství si dávno v duchu zabral.

Jeden tam radí, že se má uzavřít smlouva s Benátčany, která vydrží tak dlouho, jak jim bude vyhovovat, s nimi se má sdílet plán, dokonce že u nich má být uložena nějaká část kořisti, kterou si po úspěšném dokončení věci vyžádá zpět. Jiný radí najmout si Němce, jiný peněžně obměkčit Švýcary. Jiný: Vůle římského císařského majestátu uplatit zlatem jako obětní dar.

Dalšímu se zdá, že se mají urovnat záležitosti s aragonským králem, že se mu má – jako záruka míru – postoupit cizí navarrské království. Někdo jiný zase soudí, že se kastilský kníže má navnadit nějakou vyhlídkou příbuzenství, a vybraní dvorští šlechtici že se mají jistou pravidelnou pensí přetáhnout na jeho stranu.

Zatím největší uzel ze všech je, co se má mezitím učinit s Anglií. Má se s ní jednat o míru a nejpevnějšími pouty se stáhnout vždy křehké

spojenectví: ať jsou nazýváni přáteli, ale podezříváni jako nepřátelé. Mají se tedy držet pohotově Skotové, jako na stráži, zaměření na každou příležitost; jakmile se Angličané pohnou, mají být okamžitě vysláni. Krom toho: skrytě chránit nějakého vznešeného vyhnance (otevřeně to zakazují smlouvy), který by si činil nárok na to království – aby jím jako držadlem obec držel toho ne zcela spolehlivého panovníka.

V té chvíli, povídám, uprostřed takové velké činnosti, kdy tolik znamenitých mužů soutěží v radách o válku, kdybych já, mužíček, povstal a nařídil obrátit plachty, soudil, že se má Itálie opustit a zůstat se má doma, že samo francouzské království je skoro větší, než aby je mohl jeden pohodlně spravovat, a nechť si král nemyslí, že musí přibírat další:

Potom bych jim předložil usnesení lidu Achorů, který leží od Utopie poblíž, směrem k eurosjižnímu větru. Ti kdysi vedli válku, aby svému králi získali jiné království, k němuž si on z titulu starého příbuzenství činil dědický nárok. Když ho konečně získali, viděli, že jim není o nic méně starosti ho udržet, než kolik v jeho získávání vytrpěli. Stále tam zraji semena buď vnitřní vzpoury, nebo vnějšího útoku; buď za ně, nebo proti nim se musí stále bojovat; nikdy nelze propustit vojsko; mezitím jsou okrádáni, peníze se vyvádějí ven, pro cizí slávičku se vylévá jejich krev; mír není o nic bezpečnější; doma se válkou kazí mravy, vštípila se touha po loupení, utužila se vraždami odvaha, zákony jsou v opovržení, protože král, rozpolcený péčí o dvě království, nemůže na žádné z nich obrátit mysl dost silně.

Když viděli, že těm zlům jinak nebude konce, dohodli se nakonec a svému králi nejlidštěji dali na vybranou, které z obou království si chce ponechat. Obě totiž už mu nemohou patřit, protože jich je víc, než aby je mohl ovládat jen půlka krále – vždyť nikdo by nerad přijal mezka, kterého by měl dělit s jiným.

Takže ten dobrý panovník byl donucen přenechat nové království někomu z přátel (a ten byl také zakrátko potom vyhnán) a spokojit se

starým.

Dále bych ukázal, že všechny ty válečné podniky, jimiž se tolik národů kvůli němu dává do rozvratu, poté co by vyčerpali jeho poklady a zahubili lid, dopadnou nakonec přesto nějakým náhodným osudem naprázdno. Nechť tedy opečovává zděděné království, nechť je co nejvíc zdobí a činí ho co nejvíc kvetoucím. Nechť miluje své poddané a jimi ať je milován, nechť s nimi žije pospolu a sladce jim vládne. A ať jiná království nechá na pokoji – vždyť to, co mu teď připadlo, je dost veliké, ba víc než dost. Jak myslíš, můj Móre, jakýma ušima by tahle řeč byla přijata?“

„Určitě ne velmi nakloněnými,“ řekl jsem.

„Pokračujme tedy,“ řekl, „kdyby s nějakým králem jednali rádci a vymýšleli, jakými úskoky by mu mohli nahromadit poklady. Jeden radí zvýšit odhad mince, když je potřeba vyplácet peníze, a zase ji srazit pod spravedlivou cenu, když se má peníz vybrat – aby za málo mědi vydal mnoho a za velké vrácení získal málo zpět. Jiný radí, aby předstíral válku, a pod touto záminkou si shromáždil peníze. Když se mu zlíbí, uzavře mír, s posvátnými obřady, aby mu před očima prostého lidu udělal kouzelný trik – zbožný panovník, slitovný nad lidskou krví! Jiný mu vnuká, aby mu dal probrat staré, od molů ohlodané zákony, dávno zastaralé nepoužíváním. Protože nikdo si už nepamatuje, že byly vydány, všichni je přestoupili. Nechť se tedy vymáhají jejich pokuty; žádný výnos není bohatší, žádný není víc čestný, protože se tím před veřejnost staví maska spravedlnosti.

Jiný mu radí, aby pod velkými pokutami zakázal mnoho věcí, zejména takových, které by se neměly dít, aby to bylo lidu v jeho prospěch. Potom se s těmi, komu zákaz brání v jejich zájmu, vyrovnejme za peníze. Tak si získá přízeň lidu a zároveň se získá dvojí výhoda: jednak se potrestají ti, které chamtivost zisku vlákala do pastí, jednak se prodávají jiným výsady – a to tím dráže, čím lepší bude panovník, pro-

tože má jen s těžkým srdcem poskytovat výjimky někomu soukromému proti prospěchu veřejnosti; a proto za ně jen za velké ceny.

Jiný mu vnuká, aby si k sobě připoutal soudce, kteří by vždycky nalezli nějakou skulinku ve prospěch královského práva – aby je dále zval do paláce, pozval k sobě, ať v jeho přítomnosti o jeho věcech rozpravují. Pak nebude jediná jeho pře tak zjevně nespravedlivá, aby v ní někdo z nich – ať z pouhé lásky k dialektice, ať ze studu říct totéž co ostatní, ať aby si získal přízeň – nenašel nějakou skulinku, do níž by se dala natáhnout obžaloba. Tak zatímco soudci mají mezi sebou různé názory a věc sama o sobě sebejasnější je zpochybňována, a pravda se dostává do otázky, pohodlně se dá králi příležitost vykládat právo podle svého prospěchu. Ostatní pak buď ze studu, nebo ze strachu půjdou za ním, a tak se před soudcovským stolcem beze strachu vysloví rozsudek.

Vždyť přece záminkám nemůže chybět ten, kdo rozhoduje pro panovníka. Vždyť mu stačí, aby buď spravedlnost byla na jeho straně, nebo slova zákona, nebo zkroucený smysl toho, co je psáno, nebo konečně to, co převažuje všechny zákony – u zbožných soudců nesporno výsadu panovníka.

Když se všichni shodnou a spiknou na onom Krassově výroku, že žádné množství zlata panovníkovi nestačí, pokud má živit vojsko. A dále že král nedělá nespravedlivě nic, i když by chtěl dělat co nejvíc. Všechno všech je jeho, dokonce i lidé sami; tolik je každého vlastního, kolik mu panovníkovo dobrodiní nevzalo. A i to – aby toho bylo co nejmíň – velmi záleží panovníkovi; a jeho jistota spočívá v tom, aby lid bohatstvím a svobodou neopuchl. Tyhle věci totiž snášejí hůř trdý a nespravedlivou vládu, zatímco naopak chudoba a nouze otupuje mysl, dělá ji trpělivou, bere u utlačovaných vzletné povstalecké duše.

Zde bych povstal a tvrdil, že tyto všechny rady jsou pro krále i nečestné i zhoubné. Jeho čest, dokonce i jeho bezpečnost je uložena víc v bohatství lidu než v jeho vlastním. Ukázal bych, že si lid vybírá krále

kvůli sobě, ne kvůli králi: aby jeho prací a péčí pohodlně žil a byl v bezpečí před křivdami. A proto o to spíš leží na panovníkovi starost, aby bylo dobře lidu, než aby bylo dobře jemu samému – ne jinak, než je povinností pastýře živit spíš ovce než sebe, pokud je pastýřem.

A to, že chudoba lidu je zárukou míru, nejdál se mýlí – samotná skutečnost je o tom poučila. Vždyť kde víc rvaček najdeš než mezi žebráky? Kdo víc dychtí po zvratu věcí než ten, komu se nejméně líbí nynější stav života? Nebo kdo konečně má odvážnější útok rozbořit vše, s nadějí odněkud vyzískat, než ten, kdo už nemá co ztratit?

Kdyby pak nějaký král byl tak v opovržení nebo nenávisti u svých lidí, že by je jinak nemohl udržet v povinnosti, než že se obrátí k urážkám, loupení a rozkládání, a dohnal by je k žebrotě, bylo by mu lépe se království vzdát, než si ho těmito uměními podržet – jimiž si ponechá jméno vlády, ale jistě ztratí majestát. Není důstojné krále vládnout nad žebráky, ale raději nad bohatými a šťastnými.

Toto cítil muž vzpřímeného a vznešeného ducha Fabricius, když odpověděl, že raději chce vládnout bohatým než sám být bohatý. A opravdu: aby jeden plaval v požitku a rozkoši, zatímco ostatní všude úpěli a bědovali, to není být strážcem království, ale strážcem žaláře.

Konečně, jako je nejméně zkušený ten lékař, který nedokáže léčit nemoc jinak než nemocí, tak kdo neví, jak jinak napravovat život občanů, než že jim bere životní pohodlí, ať si přizná, že neumí vládnout svobodným lidem. Nechť raději změní svou lenost nebo svou pýchu. Těmito dvěma neřestmi se totiž téměř vždycky stává, že jím lid bud pohrdá, nebo ho má v nenávisti. Nechť nevinný žije ze svého, nechť přizpůsobí výdaje příjmům, nechť zarazí zločin a správnou výchovou svých předchází spíš, než aby trpěl, aby se rozmáhal, a potom to trestal. Zákony dávno odvolané zvyklostí nechť neoživuje bezhlavě, zvláště ty, které dlouho nikdo nepotřeboval. A ať nikdy z titulu provinění nebere nic takového, co by zjevně nespravedlivý nebo úskočný soudce nepřijal od soukromníka.

Zde bych jim předložil zákon Makarů, kteří také nejsou příliš daleko od Utopie. Jejich král se v den, kdy prvně nastoupí vládu, při velkých obětech zavazuje přísahou, že nikdy nebude mít najednou víc než tisíc liber zlata ve svých pokladech – nebo stříbra v hodnotě ceny tohoto zlata. Tento zákon prý zavedl jakýsi vynikající král, jemuž šlo víc o prospěch vlasti než o jeho vlastní bohatství: aby se nehromadily peníze v takovém množství, které by u lidu způsobilo nouzi. Viděl totiž, že tento poklad bude stačit, kdyby bylo třeba, aby král bojoval proti vzbouřencům nebo království proti nepřátelským útokům. Zároveň byl ten obnos menší, než aby vzbuzoval chuť na cizí. A to byl hlavní důvod, proč byl zákon vydán. Druhý důvod: aby panovník, protože takto bylo zajištěno, aby nescházely peníze pro denní obchod mezi občany, a protože mu bylo nutné vydávat vše, co se v pokladu nahromadilo nad zákonný strop, nehledal příležitosti k nespravedlnosti.

Takový král bude zlým strašákem a bude milován dobrými. Kdybych tedy toto a podobné pronášel před lidmi silně nakloněnými opačnému smýšlení, jak hluchým uším bych vyprávěl bajku? Nejhluchším, jistě. A opravdu se nedivím a ani nevidím důvod (abych pravdu řekl), proč bychom takové řeči měli pronášet a takové rady dávat, o nichž je jisté, že nikdy nebudou přijaty. Co totiž může prospět a jak může do jejich hrudi vniknout tak nezvyklá řeč, jejichž mysl si už zabralo a hluboko se v ní usadilo zcela opačné přesvědčení?

Mezi přáteli v důvěrném rozhovoru není ta scholastická filosofie nepříjemná. Ale v radách panovníků, kde se velké věci vedou velkou autoritou, tam není pro tyto věci místo."

„Právě to," řekl jsem, „jsem říkal: že u panovníků není místo pro filosofii."

„Ne, je," odpověděl jsem, „pravda, že ne pro tuhle scholastickou, která by mínila, že se cokoliv hodí kamkoli; existuje však jiná filosofie, občanštější, která zná své jeviště a přizpůsobuje se mu – v hře, která

se právě hraje, hraje svou roli souladně a slušně. Té je ti potřeba se chopit.

Jinak kdyby se hrála nějaká Plautova komedie a mezi domácími sluhy by si tam povídali o blbostech, kdybys ty vystoupil na jeviště ve filosofickém hávu a začal recitovat z Octavie místo, kde Seneca diskutuje s Neronem – nebylo by lepší hrát němou osobu, než recitováním cizích slov učinit z toho ponurou tragikomedii? Pokazil bys totiž a zvrátil hru, kterou se právě hraje, kdybys mezi ni míchal různé věci – i když by to, co bys přinesl, bylo lepší. Hraj co nejlépe tu hru, kterou máš v ruce, a nerozvracej celou proto, že ti připadne na mysl jiná, která by byla půvabnější.

Tak je to v obci, tak při poradách panovníků. Pokud špatné názory nelze vytrhnout z kořene, ani nemůžeš uzdravit zažité neřesti, jak by sis podle svého přesvědčení přál – ani proto se nemá opouštět obec a ve bouři loď, protože nemůžeš zastavit větry. Ale ani nemá vnucovat nezvyklou a nevhodnou řeč, o které víš, že u lidí přesvědčených opačně nebude mít váhu – nýbrž pokoušej se cestou okolo a svou dobrou snahou pracuj, abys věci vedl ku prospěchu. A co nemůžeš obrátit v dobré, zařiď aspoň to, aby zlo bylo co nejmenší. Vždyť aby bylo všechno v pořádku, nemůže se stát, pokud nebudou všichni dobří; a to se v dohledných letech nedá očekávat."

„Tím uměním," řekl, „by se nestalo nic jiného, než že bych i já, zatímco se snažím léčit zběsilost jiných, s nimi zešílel. Pokud chci říkat pravdu, nutně musím mluvit takhle. A zda říkat lež patří filosofovi, nevím; jisté je, že to není moje. Ačkoli má řeč jim snad byla nepříjemná a protivná, nevidím, proč by se měla jevit nezvyklou až k pošetilosti. Kdybych vyslovoval to, co Platón vymýšlí ve své obci, nebo to, co dělají Utopijci ve své, i když by to bylo (a bezpochyby je) lepší, přece by to mohlo vypadat jako cizí: tady jsou totiž u každého soukromá vlastnictví, tam je všechno společné. Má řeč však, kromě toho, že k těm, kdo se sami rozhodli řítit opačnou cestou, nemůže být příjemná (vyvolává

je zpět a ukazuje jim nebezpečí), co jiného měla, než co by se nehodilo nebo nemělo říci kdekoli?

Pokud by se mělo vynechat jako nezvyklé a nesmyslné všechno, co pokřivené mravy lidí učinily zdánlivě cizím, museli bychom – mezi křesťany – zamlčovat téměř všechno, co Kristus učil. A on tak zakázal zamlčovat, že i to, co svým šeptal do ucha, přikázal zjevně hlásat ze střech. Většina z toho je mnohem vzdálenější těmto mravům, než byla má řeč. A kazatelé, chytří lidé, se asi řídili tvojí radou – protože lidé by s těžkým srdcem trpěli, aby jejich mravy byly přizpůsobovány Kristově normě – a tak jeho učení přizpůsobili mravům jako olověné pravítko, aby se aspoň v něčem spojili. Nevidím, co by tím prospěli, kromě toho, že si lidé mohou bezpečněji dovolit být zlí. A já sám bych v radách panovníků stejně tak prospěl: buď bych soudil jinak (a to by vyšlo nastejno, jako bych nesoudil nic), nebo totéž, a byl bych, jak říká Terentiův Mitio, jejich spolupomocníkem v šílenství.

Co se tvého okolíkového vedení týká, nevidím, co jím míníš: aby, pokud nemůžeme udělat všechno dobré, aspoň se spravovalo pohodlně a aby se stávalo, pokud to jde, co nejmíň špatným. Vždyť tam není místo pro přetvářku ani není dovoleno přimhouřit oči; otevřeně se musí schvalovat nejhorší rady a podepisovat nejmorovější dekrety. Byl by to podíl špeha a téměř zrádce, kdyby někdo zle schvalované věci chytře chválil.

Dále nic nemyslím, čím bys mohl prospět, kdybys byl mezi takovými kolegy, kteří by i nejlepšího muže dřív zkazili, než by se oni sami napravili. Jejich pokřiveným zvykem buď budeš sám zkažen, nebo pokud zůstaneš nevinný a bezúhonný, budeš sloužit jako záminka cizí špatnosti a hlouposti. Tolik je toho vzdáleno od toho, že bys tím okolíkovým vedením něco mohl obrátit k lepšímu.

Právě proto Platón krásnou podobností vysvětluje, proč se moudří oprávněně zdržují ujímání veřejné věci. Když totiž vidí lid vylitý do ulic, na nějž ustavičné deště lijou, a nemohou je přesvědčit, aby se

stáhli z deště a ukryli pod střechou, vědí dobře, že nic neprospějí, kdyby šli ven, než aby s nimi zmokli. Zůstanou tedy pod střechou, s vědomím, že když nemohou uzdravit cizí hloupost, ať jsou aspoň sami v bezpečí.

Ačkoli opravdu, můj Móre (abych pověděl, co opravdu moje mysl nese), zdá se mi, že kdekoli jsou soukromá vlastnictví, kde všichni všechno měří penězi, tam sotva kdy může být, aby se s obcí jednalo buď spravedlivě, nebo úspěšně. Ledaže bys cítil, že se jedná spravedlivě tam, kde se všechno nejlepší dostává k nejhorším; nebo se stmívá úspěšnost tam, kde se všechno dělí mezi několik málo, aniž by i ti měli ve všech ohledech pohodlí, zatímco ostatní jsou prostě ubozí.

Proto když si v duši promýšlím prozíravá a nejsvětější zřízení Utopijců, u nichž se tak málo zákony tak pohodlně spravují věci, že i ctnost má svou cenu, a přesto se při rovnoprávnosti věcí všeho dostává v hojnosti všem – a potom ty jejich mravy porovnám s tolika jinými národy, které stále něco uspořádávají a žádný není ani slušně uspořádaný, ve všech nich, kde cokoli kdokoli nabyde, pokládá za své soukromé, kde ty tak mnohé a každodenně vznikající zákony nestačí k tomu, aby někdo něco získal, uhájil nebo odlišil od cizího (to, co každý jmenuje svým soukromým, snadno dosvědčují ony nekonečné, stále rodící se spory, které nikdy neskončí) – pak, říkám, když to v sobě zvažuji, stávám se spravedlivějším vůči Platónovi a méně se divím, že se mu zprotivilo vydávat jakékoli zákony pro ty, kteří odmítali ty, podle nichž by se všichni rovnoměrně dělili o všechny statky.

Nejrozvážnější muž snadno předvídal, že jedinou a jedinečnou cestou k obecnému blahu je, pokud se nařídí rovnost věcí – což nevím, zda se dá někdy udržet tam, kde jsou věci soukromým vlastnictvím jednotlivců. Když si totiž pod různými záminkami každý přitahuje k sobě, co jen může, i při jakékoli hojnosti věcí se stane, že si ji rozdělí mezi sebou několik málo lidí a ostatním nechají nouzi. A téměř se stává, že jedni mají zasloužit si zrovna osud druhých, protože oni (bohatí)

jsou lační, nepoctiví a neužiteční, zatímco opačně skromní muži a prostí jsou, denní pílí, štědřejší veřejnosti než sobě.

Tolik jsem o tom přesvědčen, že věci se nemohou podle rovné a nějaké spravedlivé úvahy rozdělit nebo že se nemůže se smrtelníky úspěšně nakládat, dokud se naprosto neodstraní vlastnictví. Pokud však to zůstane, bude u mnohem větší a mnohem lepší části lidí zůstávat ten úzkostný a nevyhnutelný náklad nouze a trápení.

Který, jak uznávám, se dá o něco ulehčit, ale úplně odstranit, tvrdím, nelze. Pokud by se totiž ustanovilo, aby nikdo nevlastnil nad určitou míru pozemku, aby pro každého byla stanovená zákonná výše peněz; pokud by se nějakými zákony zajistilo, aby ani panovník nebyl příliš mocný, ani lid příliš drzý; pak aby úřady nebyly získávány intrikami, ani prodávány, ani aby v nich bylo nutné vynakládat výdaje – jinak se dává příležitost napravovat peníze podvodem a loupežemi, a stává se nutností předat tyto úkoly do rukou bohatých, kteří by měli být svěřeni spíš rozvážným; takovými zákony, říkám, by se tato zla, podobně jako nemocná těla ztracené zdravotní kondice se obvykle musí podpírat ustavičnými obklady, dala ulevit a zmírnit. Aby se však uzdravila a vrátila do dobré kondice, naděje žádná není, dokud je každému své.

Dokud se staráš o péči o jednu část, podrážíš ránu jiné. Tak se vzájemně rodí z léku jedné nemoc druhé, protože nic nelze přidat jednomu, aniž by se totéž vzalo druhému.“

„Mně se naopak zdá,“ odpověděl jsem, „že se tam nikdy nedá pohodlně žít, kde je všechno společné. Jak se bude stačit zásoba věcí, když se každý práce vyhýbá? Nehnán ani vlastním ziskem a důvěrou v cizí píli zůstává zahálčivý. A pokud je zároveň popoháněn nouzí a to, co kdokoli nabude, nemůže žádným zákonem bránit jako své – zda není nutné, aby se tam věčně bojovalo a bouřilo? Zvláště poté, co by zmizela autorita a vážnost úředníků, kterým by jaké místo mohlo zůstat

mezi takovými lidmi, mezi nimiž není žádné rozlišení, ani si neumím představit.“

„Nedivím se,“ řekl, „že se ti to tak jeví: nemáš o té věci ani obraz, nebo máš jen falešný. Kdybys byl se mnou v Utopii a viděl jejich mravy a zřízení na vlastní oči, jak jsem to udělal já, který jsem tam žil víc než pět let a nikdy bych odtud nebyl odešel, kdyby ne proto, abych ten nový svět vyjevil – pak bys plně uznal, že správně zřízený lid jsi nikdy jinde neviděl než tam.“

„Opravdu,“ řekl Petr Egidius, „těžko mě přesvědčíš, že se najde lépe zřízený lid v tom novém světě než v tomto, který známe. Myslím, že nám tu patří neméně schopní lidé a starší, podle mého soudu, obce, a v nich dlouhý zvyk našel mnohé životní vymoženosti; a to pomíjím, že u nás byly také náhodou objeveny některé věci, k jejichž vymyšlení by žádný důvtip nestačil.“

„Co se stáří obcí týká,“ řekl on, „to bys mohl rozhodnout správněji, kdybys přečetl dějiny toho světa; kdyby se jim mohlo věřit, dřív u nich byla města, než byli u nás lidé. Ostatně cokoli dosud buď důvtip vymyslel, nebo náhoda objevila, mohlo vzniknout u obou. Ale myslím si, že jestli je převyšujeme důvtipem, pílí a usilovností zaostáváme za nimi daleko.

Před naším příchodem (jak mají v letopisech) totiž o věcech našich – říkají nám Zarovníkoví – nikdy nic neslyšeli, kromě toho, že před tisíci dvěma sty lety u ostrova Utopie ztroskotala jakási loď, kterou tam zahnala bouře. Na břeh byli vyvrženi někteří Římané a Egypťané, kteří odtud už nikdy neodešli. Pohleď, jak si tu jedinou příležitost jejich pílí učinili prospěšnou. Nebylo v římské říši žádné umění, z něhož by se dalo něco získat, které by se oni buď od vyvržených hostí nenaučili, nebo – jakmile dostali semena ke zkoumání – si nevymysleli. Tak velké dobro jim přineslo, že k nim byli jen jednou několik lidí odtud zaneseni.

A pokud podobný osud předtím zanesl někoho odtud k nám, je to natolik zapomenuto, jako snad padne i to, že jsem já kdysi byl tam. A jako oni při jediném setkání cokoli bylo u nás dobře vymyšleno, hned učinili svým, tak si myslím, že u nás potrvá dlouho, než přijmeme to, co je u nich lépe zřízeno než u nás. A to je, podle mého soudu, zcela hlavní důvod, proč, i když jim nejsme podřízeni ani důvtipem, ani majetky, přece se jejich věci spravují prozíravěji než ty naše a šťastněji kvetou."

„Prosím tě tedy, můj Rafaeli," řekl jsem, „zapřísahám tě, popiš nám ten ostrov. Nechtěj být stručný, ale rozvinuj postupně pole, řeky, města, lidi, mravy, zřízení, zákony a nakonec vše, o čem si myslíš, že bychom chtěli poznat. A budeš myslet, že chceme vše, co dosud nevíme."

„Nic," řekl, „bych neudělal raději. Mám to totiž po ruce. Ale ta věc žádá čas."

„Pojďme tedy dovnitř na oběd," řekl jsem. „Pak si přisvojíme čas podle své libovůle."

„Budiž," řekl.

Tak jsme vešli a obědvali. Po jídle jsme se vrátili na totéž místo, posadili se na tutéž lavičku a sloužícím jsme nařídili, aby nikdo nerušil. Já a Petr Egidius jsme vyzvali Rafaela, aby splnil, co slíbil.

Když ten viděl, že jsme pozorní a dychtiví slyšet, chvíli mlčky a zamyšleně seděl a potom začal tímto způsobem.

Konec první knihy.

Kniha druhá

O ostrově Utopijců

Řeč, kterou vedl o nejlepším stavu obce Rafael Hythlodés, kniha druhá, podle Thomase Mora, občana a šerifa londýnského.

Ostrov Utopijců se ve své střední – a tím nejširší – části táhne na dvě stě tisíc kroků. V tomto velkém pásu se moc neúží, ale ke konci na obou stranách se pomalu zužuje. Jako by byl obkroužen kružítkem o obvodu pěti set tisíc kroků, dává celému ostrovu podobu dorůstajícího měsíce.

Jeho rohy odděluje úžina asi o jedenácti tisících krocích a rozlévá se tam přes obrovskou plochu; ze všech stran je obklopen zemí, která brání větrům, a vytváří tak jakési velké jezero, které spíš stojí, než že by se bouřilo. Celé to vnitřní lůno ostrova slouží jako přístav a lodě plují ve všech směrech, lidem k velikému užitku. Hrdla úžiny jsou na jedné straně úskalná, na druhé plná skal, až nahánějí hrůzu.

Zhruba v půli, mezi oběma hrdly, vyčnívá jedna skála – ta je nicméně neškodná. Postavili na ní věž a drží ji strážně. Ostatní skály jsou

skryty, zrádné. Jejich plavební kanály znají jen oni sami, a proto se jen tak nestává, aby se do té zátoky někdo cizí dostal bez utopijského lodivoda. Vždyť vstup je i pro ně sotva bezpečný bez jistých znamení z břehu, která řídí plavební cestu. Když ta znamení přesunou na jiná místa, zavedou jakoukoli početnou nepřátelskou flotu snadno do zkázy.

Z druhé strany ostrova je přístavů víc. A všude, kde se dá vystoupit na zem, je vylodění tak chráněno buď přírodou, nebo uměním, že obrovské šiky by tam mohlo zahnat málo obránců.

Jak se povídá – a svědčí o tom i sám vzhled místa – nebyla kdysi ta země obklopena mořem. Avšak Utopus, jehož jméno jako vítěze nese ostrov (předtím se totiž nazýval Abraxa) a který toto drsné a selské množství přivedl ke vzdělání a lidskosti, v níž dnes téměř převyšuje ostatní smrtelníky, hned po svém příjezdu, jak dobyl vítězství, dal protnout šířku patnácti tisíc kroků v tom pruhu země, kterým se země držela k pevnině. Moře potom přetáhl kolem země. A protože k tomuto dílu nedonutil pouze obyvatele (aby to nepokládali za ponížení), ale přidal i všechny své vojáky, pak při rozdělení práce mezi tolik lidí byla práce dokončena neuvěřitelnou rychlostí a sousední národy (které se tomu podnikání na začátku smály) ohromil obdiv k úspěchu a hrůza.

Ostrov má padesát čtyři obce, všechny prostorné a nádherné, s úplně stejným jazykem, mravy, zřízením a zákony. Všechny mají stejnou polohu, všechny stejný vzhled – pokud to místo dovoluje. Z nich ty, které jsou si nejblíž, dělí dvacet čtyři tisíc kroků. Žádná není tak odlehlá, aby se z ní do jiného města nedalo dojít pěšky za jeden den.

Z každého města se každoročně scházejí v Amaurotu po třech zkušených starších občanech, aby jednali o společných věcech ostrova. Amaurotum – protože leží jakoby v pupku země, pro vyslance ze všech částí nejlépe přístupný – se bere za první a hlavní město.

Pole jsou obcím přiděleny tak pohodlně, aby žádná ze stran neměla míň půdy než dvanáct tisíc kroků. Na nějaké straně i mnohem víc – totiž tam, kde jsou od sebe obce vzdálenější. Žádné obci není chuť rozšiřovat své hranice. Vždyť ty, které jsou jejich obděláváři, se spíš pokládají za jejich (polí) pěstitele než pány.

Mají po všech polích účelně rozmístěné domy, zařízené selským nářadím. V nich pobývají občané, kteří se tam střídavě stěhují. Žádná selská rodina nemá na mužů a žen míň než čtyřicet (nepočítajíc dva přidělené otroky). Nad ní je ustanoven otec a matka rodiny, oba vážní a zralí. A nad každými třiceti rodinami je jeden fylarch – stařešina sdružení.

Z každé rodiny se každoročně vracejí do města dvacet lidí, totiž ti, kteří tam strávili dva roky. Na jejich místo se dosazují z města stejný počet nových, aby se je naučili ti, kdo tam byli už rok a mají tedy ve venkovských věcech větší zkušenost. Ti pak příští rok budou učit další. Takhle se zabraňuje, aby z neznalosti venkovského hospodaření, kdyby byli všichni najednou noví, nedošlo k nějaké chybě ve sklizni.

Tento zvyk obměňování zemědělců, i když je slavnostní, dovoluje: aby nikdo nebyl nedobrovolně nucen pokračovat v drsnějším životě déle; mnozí však, kterým se venkovská práce líbí od přírody, si vyprošují, aby zůstali ještě víc let.

Zemědělci obdělávají půdu, chovají zvířata, obstarávají dříví a vozí ho do města po zemi nebo po moři, podle toho, jak je to pohodlnější. Chovají nespočetné množství kuřat podivuhodným způsobem. Slepice jim totiž vajíčka nenasazují, ale velké množství vajec jakýmsi rovnoměrným teplem vyhřívají, oživují a vychovávají. Jakmile se vylíhnou ze skořápky, běhají za lidmi místo za matkou a poznávají je.

Koní chovají jen velmi málo, a to jen ohnivých – a to jen pro cvičení mládeže v jízdě. Veškerou práci v obdělávání i tažení konají voli, protože (jak připouštějí) voli sice za koňmi zaostávají v rychlém úderu, ale převyšují je v trpělivosti. A nejsou tolik náchylní k nemocem. Dále: dají

se živit s menšími náklady i prací. A nakonec, když dosloužili pracím, jsou dobří jako potrava.

Ze zrní dělají jen chléb. Pijí totiž víno z hroznů, mošt z jablek nebo hrušek, nebo konečně samotnou vodu – často takovou, do které vařili med nebo lékořici (jíž mají hojně).

Protože mají přesně propočítáno (mají to totiž naprosto jisté), kolik potravy spotřebuje obec a shromáždění okolo obce, přesto osívají mnohem víc a chovají mnohem víc dobytka, než co stačí jim samým. Zbytek rozdělují mezi sousedy.

Pokud potřebují nějaké věci, které nejsou k mání na venkově, vyžádají si celé zařízení z města – a bez jakékoli výměny, ihned, bez jakékoli potíže ho dostanou od městských úředníků. Protože se tam každý měsíc většinou scházejí k svátečnímu dni.

Když přijde čas sklízení, fylarchové selští dávají vědět městským úředníkům, jaký počet občanů je třeba poslat. A protože ten houf ženců přichází včas, hbitě skoro během jednoho pohodového dne vše sklidí.

O městech, zejména o Amaurotu

Kdo zná jedno město, zná všechny – jsou si (pokud přírodní podmínky nebrání) zcela podobná. Vylíčím tedy jedno (není moc rozdílu, které), a to raději Amaurotum. Žádné není důstojnější, protože jemu ostatní vzdávají čest senátem; a žádné není mně známější, neboť jsem v něm celých pět let žil.

Amaurotum tedy leží na mírném svahu hory, zhruba čtvercového tvaru. Jeho šířka, začínající od vrcholu návrší, se táhne dva tisíce kroků k řece Anydros; podél břehu je o něco delší.

Anydros pramení osmdesát tisíc kroků nad Amaurotem skromným pramenem, ale sbližuje se jinými řekami, mezi nimi i dvěma středně velkými, a tak posílený, ještě před samotným městem, se rozšiřuje do pěti set kroků, pak ještě víc, a padá, protekl dalších šedesát tisíc kroků, do oceánu.

Po celé té dráze mezi městem a mořem – a i několik tisíc kroků nad městem – přetéká po šest hodin bez ustání příliv, a stejnou dobu odliv, prudkým proudem. Když se moře vedere, zaberou jeho vody na třicet tisíc kroků v délku celé řečiště Anydru a svou ženou řeku zahánějí zpět. Potom jeho vodu ještě kousek dál kazí solností; dále postupně vlahne a čistá řeka protéká městem a stejně, čistá a nezkažená, následuje unikající moře až skoro k samotnému ústí.

Město je spojeno s protějším břehem řeky ne kolíky a dřevěnými piloty, ale překrásným kamenným obloukovitým mostem, na té straně, která je od moře nejvzdálenější, aby lodě mohly projíždět celou tou stranou města bez narušení.

Mají ještě jinou řeku, nijak velkou, ale velmi klidnou a půvabnou. Pramení v téže hoře, na které je město postaveno, a protékajíc středem města po svahu, vlévá se do Anydru. Protože její pramen vzniká kousek za městem, Amaurotští jej opevnili a připojili k městu – aby se v případě, že vnikne nepřátelská síla, nemohla voda přerušit, odvést nebo otrávit. Odtud se kanály z pálené hlíny rozvádí voda do různých dolních částí města; kde to místo neumožňuje, slouží k témuž účelu kapacitní cisterny, ve kterých se sbírá dešťová voda.

Město obkružuje vysoká a široká hradba s hojnými věžemi a baštami. Suchý příkop, hluboký a široký, zarostlý trnitými ploty, obkružuje hradby ze tří stran. Na čtvrté straně slouží jako příkop sama řeka.

Ulice jsou vyměřeny pohodlně jak pro povozy, tak proti větrům. Budovy jsou nevšední (nikterak špinavé) a tvoří dlouhou nepřetržitou řadu po celé délce ulice; čelní strany domů stojí proti sobě přes vozovku o šířce dvaceti stop.

Za zadními stěnami domů, po celé délce ulice, je zahrada, široká a ze všech stran uzavřená zády sousedních ulic. Není dům, který by neměl, jak vchod na ulici, tak zadní branku do zahrady. Krom toho dvoukřídlé dveře – snadným pohybem ruky se otevřou, pak se samy zavřou – kohokoli vpustí. Takže nikde není nic soukromého. Vždyť i samotné domy si každých deset let losem vymění.

Těch zahrad si vysoce váží. Mají v nich vinice, ovoce, byliny, květiny. S takovou vzorností a péčí, že nic úrodnějšího, nic elegantnějšího jsem nikdy neviděl. V té věci je horlivost nerozdmychává jen samotná slast, ale i soutěž ulic mezi sebou, čí zahrada je nejlépe pěstěná. A jistě bys snadno v celém městě nic jiného nenašel, co by bylo pro potřebu občanů nebo pro potěšení výhodnější. Proto se zdá, že o žádnou věc neměl větší starost ten, kdo město založil, než o takové zahrady.

Celý půdorys města prý od samého počátku navrhl sám Utopus. Krášlení a další péči, pro něž mu – jak viděl – jedna lidská doba stačit nemůže, přenechal potomkům na dokončení.

Mají tedy v letopisech, které od dobytí ostrova obsahují dějiny tisíce sedmi set šedesáti let a pečlivě i zbožně zapsány se uchovávají, zaznamenáno: zprvu byla obydlí nízká, jen jakési chatrče a sruby, z lecjakého dřeva nahodile sbité, stěny obložené hlínou, štíty v hrotech pokryty slámou.

Dnes má však každý dům pěknou podobu třípatrového stavení. Stěny jsou buď z pazourku, nebo z vápenné malty, nebo z pálené cihly, uvnitř zatlučené drtí. Střechy stáhnuty do roviny; vysypávají je jakousi omítkou – ne drahou, ale takové směsi, že není náchylná k ohni a při snášení povětrnostních nepohod vítězí nad olovem.

Větry odhánějí z oken sklem (to tam používají velice často). Někdy i tenkým plátnem potřeným průhledným olejem nebo jantarem – s dvojí výhodou. Tím způsobem to funguje tak, že se propouští víc světla a zároveň pouští dovnitř méně větru.

O úřednících

Každých třicet rodin si každoročně volí úředníka, kterého v jejich starším jazyku zvou syfogrant – stařešina rodinného sdružení –, v novějším fylarch. Nad deseti syfogranty se jejich rodinami je ustaven dřív tranibor, nyní zvaný protofylarch – nadstařešina.

Nakonec všichni syfogranti, kterých je dvě stě, přísahou zavázáni, že si vyvolí toho, koho mají za nejprospěšnějšího, oznámí tajným hlasováním jediného nejvyššího úředníka – ovšem z oněch čtyř, které jim jmenoval lid.

Z každé ze čtyř čtvrtí města se totiž jeden vybraný doporučí senátu.

Úřad nejvyššího úředníka je doživotní, nepřeruší-li ho podezření, že usiluje o samovládu.

Tranibory volí každoročně.

Jinak je neměnní zbytečně.

Ostatní úřady jsou všechny roční.

Tranibori chodí každý třetí den na poradu s nejvyšším úředníkem, a vyžadují-li to věci, i častěji.

Radí se o obecné věci. Spory soukromníků (jsou-li jaké) – a je jich velmi málo – rychle urovnají.

K senátu si vždy přiberou dva syfogranty, a to každý den jiné. Je také opatřeno, aby nic, co se týká veřejné věci, neplatilo za rozhodnuté, pokud se o tom v senátu nejednalo tři dny před tím, než se o tom rozhodlo.

Konat porady o společných záležitostech mimo senát nebo mimo veřejná shromáždění je trestáno smrtí.

To, jak uvádějí, bylo zavedeno proto, aby nebylo snadné spiknutím nejvyššího úředníka a traniborů změnit řád obce v samovládu nad utlačeným lidem.

A proto se cokoli, co se pokládá za závažné, předkládá shromáždění syfograntů; ti to proberou se svými rodinami, pak se radí mezi sebou a své mínění oznámí senátu.

Někdy se věc předkládá i shromáždění celého ostrova.

A dokonce má senát ve zvyku, že se o věci, která se vznáší poprvé, hned téhož dne nedebatuje, nýbrž se odloží na příští zasedání: aby někdo, komu by nejdřív něco vyklouzlo z úst, raději pak nevymýšlel, čím by svá rozhodnutí hájil, než co by bylo užitečné obci – aby nedal přednost ztrátě obecného blaha před ztrátou své vlastní pověsti, s převrácenou a nemístnou hanblivostí, aby se neukázalo, že na začátku prohlédl málo.

A takový člověk měl ze začátku prohlédnout: mluvit raději po rozmyšlení než rychle.

O řemeslech

Jedno řemeslo je všem, mužům i ženám, společné: zemědělství, v němž není nikdo neznalý.

V něm jsou od dětství cvičeni všichni, dílem ve škole podanými návody, dílem jako na procházce vyvedeni na pole bližší městu, kde se na věci nejen dívají, ale pod záminkou cvičení těla jich i sami zacházejí.

Kromě zemědělství (které, jak jsem řekl, mají všichni společné) se každý učí jedno nějaké určité řemeslo jako své vlastní. Tím je většinou buď vlnařství, nebo tkaní lnu, nebo zednictví, nebo kovářství – řemeslo kováře železa – nebo tesařství.

Žádné jiné řemeslo tam totiž nemá nějakou počtem stojící za zmínku skupinu.

Co se totiž týká oděvů, které (jen pohlavím a stavem svobodným či manželským se rozlišuje jejich střih) jsou po celém ostrově jedné podoby, a to po všechny věky stejné: na pohled slušivé, k pohybu těla pohodlné, přitom i k chladu a horku přiměřené – ty si každá rodina zhotovuje sama.

Z oněch jiných řemesel se každý jedno naučí, a nejen mužové, nýbrž i ženy. Ženy ovšem jako slabší zacházejí s lehčími věcmi: pracují většinou vlnu a len. Mužům se svěřují ostatní, pracnější řemesla. Z větší části se každý vychovává v otcovských řemeslech – k nim totiž mnoho lidí od přírody táhne.

A pokud by někoho mysl táhla jinam, bývá přijetím převeden do nějaké rodiny toho řemesla, k němuž má touhu, přičemž o něho peču-

je nejen jeho otec, ale i úředníci, aby byl svěřen do rukou vážného a poctivého hospodáře.

Když se někdo dokonale vyučí jednomu řemeslu a chce se učit navíc i jiné, dovolí se mu to stejným způsobem.

Když zná obě, provozuje to, které si vybere, pokud není v druhém větší nouze obce.

Hlavním a téměř jediným úkolem syfograntů je dbát a dohlížet, aby nikdo zahálčivě nelenošil.

A aby se naopak každý pilně věnoval svému řemeslu – ne však od časného rána až dlouho do noci neustálou prací, utahán jako soumar. Taková nad otrockou tíseň je přece, jaká skoro všude je životem řemeslníků, kromě Utopijců. Ti rozdělí den s nocí na dvacet čtyři stejných hodin a pouze šest z nich určí pro práci: tři před polednem, po nichž si dají oběd, a po obědě dvě odpolední hodiny k odpočinku, pak zase tři dané práci, a večeří končí.

Když první hodinu počítají od poledne, kolem osmé uléhají. Osm hodin si vyhrazuje spánek.

Cokoli zbyde mezi hodinami práce, spánku a jídla, přenechává se podle libosti každého jednotlivce – nikoli aby toho zneužíval k přepychu či lenosti, nýbrž aby čas uvolněný od svého řemesla dobře umístil podle svého uvážení v nějaké jiné činnosti. Takové mezery mnozí tráví vzděláním.

Je u nich totiž zvykem, že se denně konají veřejné přednášky v ranních hodinách před svítáním. K jejich poslechu jsou povinováni pouze ti, kteří byli jmenovitě vybráni pro vzdělání.

Jinak ze všech stavů, muži i ženy, se k posluchárnám hrne velké množství lidí; jedni na ty, druzí na jiné přednášky, jak koho vede přirozenost.

Pokud by však někdo chtěl ten čas raději věnovat svému řemeslu (což se stává mnohým, jejichž mysl se nepozdvihuje k rozjímání o žá-

dné nauce), nejenže se mu to nezakazuje, nýbrž se tomu i tleská jakožto užitečnému obci.

Po večeři tráví jednu hodinu hrou: v létě v zahradách, v zimě v oněch společných sálech, v nichž jedí.

Tam buď provozují hudbu, nebo se baví rozhovorem.

Kostky a podobné nicotné a škodlivé hry ani neznají. Mají však v užívání dvě hry, ne nepodobné hře se šachovými pěšáky.

Jednu, bitvu čísel, v níž číslo loví číslo.

Druhou, v níž ve srovnané bitevní linii bojují neřesti s ctnostmi.

V té hře se velmi důvtipně ukazuje jak nesvár neřestí mezi sebou, tak i jejich svornost proti ctnostem; dále které neřesti stojí proti kterým ctnostem, jakými silami otevřeně útočí, jakými úskoky zaskočí z boku, jakou záštitou ctnosti lámou síly neřestí, jakými uměními zmaří jejich úsilí, a konečně jakými způsoby jedna z obou stran dojde vítězství.

Avšak zde je nutné pozorně se podívat, aby vám něco neuniklo.

Protože pracují jen šest hodin, mohlo by vám připadnout, že z toho musí následovat nějaký nedostatek nezbytných věcí.

To je však od pravdy tak daleko, že ten čas na hojnost všeho, co se vyžaduje jak k nutnosti, tak k pohodlí života, nejen stačí, ale ještě přebývá. A tomu porozumíte i vy, uvážíte-li u sebe, jak velká část lidu u jiných národů žije bez práce. Předně skoro všechny ženy, polovina celku; a nebo kde jsou ženy pracovité, tam většinou místo nich chrápou muži. K tomu – kněží a takzvaných řeholníků, jak velký a jak zahálčivý zástup. Přidej všechny bohaté, zvláště velké pány polností, které obecně nazývají urozenými a šlechtici; k nim připočti jejich služebnictvo, celou tu holotu obrněných darmošlapů. Konečně připoj statné a silné žebráky, kteří lenost zakrývají jakousi vymyšlenou chorobou. Shledáš, že jsou mnohem méně početní, než sis myslel, ti, jejichž prací stojí všechny ty věci, které smrtelníci užívají.

Uvaž nyní sám u sebe, jak málo z nich se zabývá nutnými řemesly. Když totiž všechno měříme penězi, musí se provozovat mnoho umění zcela planých a přebytečných, sloužících jen přepychu a smyslnosti. Vždyť kdyby se ten dnešní zástup pracujících rozdělil na tak málo řemesel, kolik jich žádá rozumné užívání přírody, při takovém nadbytku věcí, který by nutně nastal, byly by ceny tak nízké, že by řemeslníci z nich nemohli uhájit svou obživu.

Kdyby však všichni ti, které nyní zaměstnávají planá řemesla, a navíc celý ten dav, který povadává v zahálce a lenosti – a jediný kdokoli z nich spotřebuje tolik z věcí dodávaných prací jiných, kolik dva pracující téhož –, kdyby ti všichni byli zaměstnáni v užitečných pracích, snadno uznáš, jak málo času by bylo víc než dostačovalo k zajištění všeho, co vyžaduje nutnost či pohodlí (přidej i slast, pokud je ovšem pravá a přirozená). A právě to v Utopii skutečnost sama názorně dokládá.

Vždyť tam v celém městě i s přilehlým okolím stěží pěti stům lidí ze všech mužů a žen, jejichž věk a síly se hodí k práci, bývá povoleno práce prázdno.

Mezi těmito jsou syfogranti (ačkoli je zákony práce zprostily, přesto se jí sami neuhýbají, aby svým příkladem ostatní tím snáze zvali k práci).

Téže výsady požívají ti, kterým lid, přemluvený doporučením kněží a tajným hlasováním syfograntů, přiznává trvalé osvobození, aby se dokonale naučili vědám.

Pokud by někdo z nich zklamal naději, kterou se o něm pojala, vrací se mezi řemeslníky. A naopak nezřídka se stává, že nějaký řemeslník ony vedlejší hodiny tak pilně věnuje vzdělání, dosahuje svou pílí tolik, že je ze svého řemesla vyňat a povýšen do stavu učenců.

Z tohoto stavu učenců se vybírají vyslanci, kněží, tranibori a konečně i sám nejvyšší úředník, kterého oni ve svém starém jazyku nazývají Barzanes, v novějším Adém.

Co zbývá z množství, protože nikdo nezahálí a nikdo není zaměstnán neužitečnými řemesly, lze snadno uvážit, kolik dobré práce zrodí jejich málo hodin. K věcem, které jsem připomněl, přistupuje ještě tahle usnadnění, že k většině nutných umění potřebují menší námahy než jiné národy.

Vždyť nejprve stavba nebo oprava budov: proto totiž vyžaduje všude ustavičnou práci tolika lidí, že to, co otec postavil, syn marnotratník nechá pomalu rozpadnout, a tak co by se mohlo udržet nejmenšími náklady, musí jeho nástupce zase od základu obnovovat s velkými výlohami. A dokonce často se stává, že dům, na který předchůdce vynaložil ohromnou sumu, druhý z rozmařilosti opovrhne a nechá zpustnout – a tak brzy spadlý se jinde za neméně velké náklady staví nový.

U Utopijců však, když je všechno uspořádáno a obec zřízena, se jen velmi vzácně stává, že by se vybíralo nové místo pro stavbu domu. A nejen že se rychle poskytne lék na přítomné vady, ale předchází se i hrozícím.

Tak se stává, že budovy při velmi malé práci přetrvávají velice dlouho a řemeslníci toho druhu občas sotva mají co dělat, leda se jim nařizuje tesat materiál doma a mezitím opracovávat kameny a přizpůsobovat je, aby se dílo (přijde-li jaké) mohlo tím rychleji vztyčit.

A nyní pohleď, jak málo práce potřebují na oděvu. Předně zatímco jsou v práci, oblékají se nedbale do kůží či kožešin, které vydrží sedm let. Když vycházejí na veřejnost, obléknou si přes to plášť, který ty hrubší oděvy přikryje; jeho barva je po celém ostrově jedna, a to barva přirozená.

A tak soukenné látky nejen že potřebují mnohem méně než kdekoli jinde, ale i ta vlna sama je mnohem menším nákladem. Lněných látek si žádají méně práce, a proto se jich užívá častěji, ale u lněné hledí jen bělost a u vlněné jen čistota: na jemnosti nitě nedbají.

Tak se stává, že zatímco jinde jednomu člověku stěží stačí čtyři nebo pět vlněných rouch různých barev a stejně tolik hedvábných

suknic, a pro mazlivější lidi ani deset ne, tam je každý spokojen s jedním, většinou na dva roky.

Vždyť není důvodu, proč by si přál víc, protože kdyby jich dosáhl, nebyl by proti chladu lépe chráněn, ani by v oděvu nevypadal ani o chlup lépe oblečený.

Protože se tedy všichni věnují užitečným řemeslům a protože i prací těchto řemesel stačí méně, přirozeně se stává, že v nadbytku všech věcí někdy vyvedou nesmírný dav k opravě (jsou-li opotřebovány) veřejných cest. Velmi často, když ani není potřebí žádného takového díla, vyhlásí veřejně kratší hodiny práce. Úřady totiž nenutí občany proti jejich vůli zbytečnou prací, protože zřízení oné obce směřuje především k jedinému cíli: aby, kolik to dovolují veřejné potřeby, co nejvíce času bylo uvolněno od služby těla ke svobodě a vzdělávání ducha pro všechny občany.

V tom totiž pokládají za uložené štěstí života.

O vzájemném styku

Nyní je třeba vyložit, jakým způsobem spolu občané vzájemně žijí, jaký je mezi lidem obchod a jaká je forma rozdělování věcí.

Protože se obec skládá z rodin, tvoří rodiny z větší části pokrevní příbuzenstva.

Ženy totiž, když dospějí, provdají se a odcházejí do příbytků svých manželů. Mužští synové a po nich vnuci však zůstávají v rodině a poslouchají nejstaršího z rodičů – ledaže by pro stáří už nebyl dost při rozumu; tehdy se místo něho dosadí ten, kdo je mu věkem nejblíž.

Aby se však obec nestala málo lidnatou nebo nevzrostla nad míru, dbá se, aby žádná rodina (každé město jich bez venkova obsahuje šest tisíc) neměla méně než deset nebo více než šestnáct dospělých.

Počet dětí nemůže být žádnou mírou předepsán.

Tato míra se snadno udržuje tím, že se nadbyteční z přelidněných rodin přepisují do rodin méně početných.

Pokud by snad někdy v celku nad slušnou míru přerostli, doplňují jimi méně lidnatá jiná ze svých měst.

Kdyby však snad po celém ostrově přetekla hranice spravedlivého, odvedou z kteréhokoli města občany a na nejbližší pevnině, kde domorodci mají hojnost půdy neobdělané, založí osadu podle svých vlastních zákonů, přijavše k sobě i domorodce té země, chtějí-li s nimi žít.

S těmi, kdo chtějí, se spojí v týž způsob života a tytéž mravy a snadno srůstají – a to k užitku obou národů; svými zřízeními totiž činí, že

ta země je oběma úrodná, která druhým předtím připadala skoupá a lakomá.

Ty, kdo odmítají žít podle jejich zákonů, vyženou z hranic, které si sami vytýčí.

Proti vzpírajícím se vedou válku. Považují totiž za nejspravedlivější důvod války, když nějaký lid půdu, kterou sám nevyužívá, ale drží ji jakoby prázdnou a pustou, odpírá užívat a vlastnit jiným, kteří by se podle předpisu přírody měli z ní živit.

Pokud by někdy nějaká pohroma zmenšila některá z jejich měst natolik, že by se z jiných částí ostrova, při zachování vlastního počtu v každém městě, nemohlo doplnit (což se prý v celé historii stalo pouze dvakrát, když se zuřivost moru rozdivočila), doplňují se občany navrácenými z osady.

Osady totiž raději nechají zaniknout, než by se zmenšilo kterékoli z ostrovních měst.

Ale vracím se k společnému životu občanů.

Nejstarší, jak jsem řekl, stojí v čele rodiny.

Služebnými jsou manželky mužům a děti rodičům, a vůbec mladší starším.

Celé město se dělí na čtyři stejné části.

Uprostřed každé části je tržiště všech věcí.

Tam se v určitých domech svážejí výrobky jednotlivých rodin a každý druh je zvlášť rozdělen do skladů.

Z nich si každý hospodář bere, čeho on a jeho rodina potřebují, a to bez peněz, bez jakékoli vůbec protihodnoty, odnáší, co si vyžádal.

A proč by se mu něco odpíralo? Když je přece všeho hojně dost a není obavy, že by si někdo chtěl vyžádat víc, než potřebuje! Vždyť proč by měl být držen za člověka, který by si vyžádal přebytečné, ten, kdo má jisté, že mu nikdy nic nebude scházet? Lakomým a hrabivým totiž ze všech živočichů činí buď strach z nedostatku, nebo v samém člověku pýcha, která si za slávu pokládá vynikat nad ostatní okázalostí

přebytečných věcí – a tento druh neřesti nemá v utopijských zřízeních naprosto žádné místo.

K oněm tržištím, která jsem zmínil, jsou připojena tržiště potravin, kam se svážejí nejen zelenina, plody stromů a chléb, ale i ryby, a cokoli ze čtvernohých a ptáků je k jídlu – za městem na vhodných místech, kde se kalná špína spláchne tekoucí vodou.

Odtud se maso usmrcených zvířat, očištěné rukama služebníků (své občany totiž nenechají zvykat si na porcování živočichů, jehož užíváním, jak soudí, pozvolna vymírá laskavost, nejlidštější vlastnost naší přirozenosti – ani nedovolí, aby cokoli špinavého a nečistého, jehož zahníváním by se zkažený vzduch mohl stát původcem nemocí, bylo přenášeno do města), nechávají dopravovat do města.

Kromě toho má každá čtvrť jisté prostorné síně, od sebe navzájem ve stejných vzdálenostech, každou s vlastním jménem.

Ty obývají syfogranti; k jedné každé je přiděleno třicet rodin, totiž po patnácti z každé strany, které se tam chodí stravovat.

Nákupčí každé síně se v určitou hodinu scházejí na tržišti, oznámí počet svých lidí a vyžádají si pokrmy.

Nejvíc se však ohlíží na nemocné, kteří jsou ošetřováni ve veřejných nemocnicích.

Mají totiž v okruhu města čtyři nemocnice, kousek za hradbami, tak prostorné, že by se vyrovnaly stejnému počtu městeček: jednak proto, aby počet nemocných, byť by byl jakkoli velký, nebyl sveden do stísněných a tím nepohodlných prostor, jednak proto, aby ti, které postihla nemoc, jejíž nákaza se obvykle plíží od jednoho k druhému, mohli být odloučeni dál od ostatních.

Tyto nemocnice jsou tak vybaveny a tak plné všeho, co prospívá zdraví, a projevuje se v nich péče tak něžná a usilovná, přítomnost nejzkušenějších lékařů tak stálá, že ačkoli tam nikoho neposílají proti jeho vůli, přece sotva kdo v celém městě, když chřadne špatným zdravím, by raději léhal doma než tam.

Když nákupčí nemocných podle lékařova předpisu dostane pokrmy, dále se nejlepší pochoutky stejnoměrně rozdělují mezi síně podle počtu v každé – kromě toho, že se bere ohled na nejvyššího úředníka, na nejvyššího kněze a tranibory, a také na vyslance a všechny cizince (pokud nějací jsou; a je jich málo a zřídka). Těm však, když jsou přítomni, se připraví určitá obydlí a vybavují se. K těmto síním se v určených hodinách obědu a večeře schází celé syfograntství, upozorněné rachotem bronzové trubky – kromě těch, kdo leží v nemocnicích nebo doma. Nicméně nikomu se nebrání, aby si poté, co se síním vyhovělo, přinesl jídlo z tržiště domů. Vědí totiž, že nikdo to nedělá bez důvodu; neboť ačkoli nikomu se nezakazuje obědvat doma, přesto to nikdo nedělá rád, protože se to nepočítá za slušné a je hloupé podstupovat námahu s přípravou horšího oběda, když je bohatý a hojný už hotový v tak blízké síni.

V této síni všechny práce, při nichž je o něco víc špíny nebo námahy, konají otroci.

Jinak povinnost vařit, chystat pokrmy a konečně připravovat celou hostinu provádějí jen ženy – každá rodina postupně po svém.

Podle počtu stolovníků se usedá ke třem nebo více stolům.

Muži se usazují u stěny, ženy na vnější stranu, aby, kdyby jim přišla jakási náhlá slabost – jak se někdy stává těm, které očekávají dítě –, mohly vstát bez porušení řad a odejít odtud k chůvám.

Chůvy sedí odděleně s kojenci v jakési jídelně k tomu určené, nikdy bez ohně a čisté vody, a ani bez kolébek, aby bylo možno kojence položit a aby je, když je někdo chce, vyňaté z plének, mohli u ohně oživit volností a hrou. Vlastnímu potomku je chůvou každá matka, pokud tomu nebrání smrt nebo nemoc. Když se to stane, manželky syfograntů rychle hledají chůvu, a není to obtížné.

Protože ty, které to umějí, se k žádné službě nehlásí raději, protože všichni je za tu laskavost chválí a také chovanec si k chůvě vytvoří cit jako k vlastní matce.

V koutu chův usedají všechny děti, které nedovršily první pětiletí. Ostatní nedospělí (do jejich počtu se počítají všichni toho či onoho pohlaví, kteří jsou v době před uzavřením manželství) buď obsluhují ty, co sedí, nebo pokud ještě pro svůj věk nemají sílu, stojí při nich, a to v nejhlubším tichu. Obojí jedí, co se jim podá od sedících, a žádný jiný oddělený čas na jídlo nemají.

Uprostřed první tabule, což je nejvyšší místo, odkud (protože ta tabule stojí napříč v horní části jídelny) se vidí celé shromáždění, sedá syfogrant se svou manželkou.

K nim přisedají dva z nejstarších.

U každého stolu totiž sedí po čtyřech.

Je-li v tom syfograntství chrám, sedá kněz se svou manželkou se syfograntem, tak že stolu předsedají.

Z každé strany jsou umístěni mladší, za nimi zase starší, a tímto způsobem se po celém domě spolu stýkají stejně staří, a přece se mísí s různě starými. Tak to prý zařídili proto, aby vážnost a úcta starců (poněvadž u stolu nelze nic dělat ani říci, aby to ze všech stran blízkým starcům uniklo) mladší zdržela od drzé svévole slov a posunků.

Chody jídel se nepodávají od prvního místa po pořádku, nýbrž vždy první se nejlepší pokrmy přinesou všem starcům, kteří mají čestná místa. Potom se stejně obsluhují ostatní.

Starci však ze svých lahůdek (jichž není tolik, aby se mohlo plně rozdělit po celém domě) uštědřují podle svého uvážení kolemsedícím.

Tak se zároveň zachovává starším jejich čest, a přece se stejná příjemnost dostává všem.

Každý oběd a večeři začínají nějakým čtením, jež je prospěšné mravům – ale krátkým, aby se nestalo nudným.

Po něm přinášejí starší počestné rozhovory, nikoli však smutné, ani nevtipné.

Nezaberou však dlouhými řečmi celý oběd, nýbrž rádi poslouchají i mladé a dokonce je úmyslně vyzývají, aby získali příležitost poznat

vlohy a nadání každého, které se v uvolněnosti hostiny projevuje.

Obědy jsou poněkud kratší, večeře bohatší, protože po obědě následuje práce, po večeři spánek a noční klid, který pokládají za účinnější k zdravému trávení.

Žádná večeře se neobejde bez hudby. Ani druhý chod není bez cukrovinek. Zapalují vonidla a rozstřikují oleje. A dělají všechno, co by stolovníky mohlo potěšit. Jsou totiž v této věci poněkud shovívavější, aby žádný druh slasti (z něhož nenásleduje nic nepříjemného) nepokládali za zapovězený.

Takto tedy spolu žijí ve městě. Na venkově však, kde bývají od sebe vzdálenější, všichni jedí u sebe doma. Žádné rodině tam totiž nic k obživě nechybí, protože od nich pochází vše, čím se živí lidé městští.

O cestování Utopijců

Pokud by někomu přišla chuť podívat se za přáteli pobývajícími v jiném městě nebo i prohlédnout si samotné to místo, snadno dostane povolení od svých syfograntů a traniborů, nebrání-li tomu nějaká povinnost.

Vyšle se tedy několik lidí najednou s listem nejvyššího úředníka, který dosvědčuje udělené povolení k putování a také předepisuje den návratu.

Dá se jim vůz s veřejným otrokem, který povozuje voly a stará se o ně. Jinak, pokud nemají ve společnosti ženy, odesílají vůz zpět jako břemeno a překážku.

Po celou cestu, ačkoli s sebou nic nenesou, nic jim přesto nescházi: všude jsou totiž doma.

Pokud na nějakém místě pobudou déle než jeden den, provozuje tam každý své řemeslo a řemeslníci téhož řemesla s ním velmi lidsky zacházejí.

Pokud se někdo z vlastního popudu toulá za hranicemi svého území a je dopaden bez listiny nejvyššího úředníka, zachází se s ním potupně, přivádí se zpět jako uprchlík a je přísně potrestán. Pokud se téhož odváží podruhé, trestá se otroctvím.

Pokud by někoho zachvátila chuť toulat se po polích svého vlastního města, se svolením otce a souhlasem manželky mu v tom nikdo nebrání.

Avšak kamkoli na venkov dojde, nedá se mu žádné jídlo, dokud nedokončí předpolední dávku práce (nebo kolik se tam před večeří ob-

vykle pracuje).

Pod touto podmínkou je dovoleno jít kamkoli uvnitř hranic svého města.

Takový člověk totiž bude obci užitečný neméně, než kdyby byl ve městě.

Nyní vidíte, jak nikde není dovoleno zahálet, jak není žádná záminka pro nečinnost: žádná vinárna, žádný pivovar, nikde nevěstinec, žádná příležitost ke zkáze, žádné úkryty, žádná potají shromáždění – nýbrž přítomnost očí všech činí nutností buď navyklou práci, nebo ne nečestnou volnost.

O rovnoměrnosti blahobytu

Z tohoto zvyku lidu nutně musí plynout hojnost všech věcí. A protože se ta hojnost rovnoměrně dostává ke všem, je přirozeně vyloučeno, aby byl kdokoli chudý nebo žebrák.

V amaurotském senátu (který, jak jsem řekl, každoročně navštěvují po třech vyslancích z každého města) sotva se ustaví, co se kde hojně rodí a kde zase byla sklizeň skoupější, hned nedostatek jednoho doplňuje nadbytek druhého. A to činí zdarma, nic naoplátku od těch, jimž darují, nedostávajíce.

To však, co ze svých věcí některému městu dali, aniž by od něho něco požadovali, přijímají od jiného, jemuž sami nic nedali, podle svých potřeb.

Celý ostrov je tak jakoby jedna rodina.

Když se však sobě samým dostatečně postarali (což nemají za splněné dřív, než se postarali na dva roky dopředu kvůli nejistotě roku následujícího), pak z toho, co zbývá, vyvážejí do jiných zemí veliké množství obilí, medu, vlny, lnu, dřeva, červeného barviva a mušlí, kůží, vosku, loje, usní, k tomu i zvířat. Z toho všeho dávají sedminu bez odměny chudým té země, zbytek prodávají za mírnou cenu. Z tohoto obchodu přinášejí do vlasti nejen takové zboží, kterého se jim doma nedostává (a to je skoro nic kromě železa), nýbrž navíc veliké množství stříbra a zlata.

Dlouhotrvajícím zvykem této věci mají už všude hojnost oněch kovů nad to, co by se dalo uvěřit.

Proto si teď málo lámou hlavu s tím, zda prodávají za hotové nebo na úvěr, a největší část mají v pohledávkách. Na jejich uzavírání však nikdy nenásledují nástroje soukromých osob, nýbrž podle obyčeje sepisované listiny, které následují veřejnou záruku města.

Město, když přijde den splátky, vymáhá od soukromých dlužníků dluh a odvádí peníze do pokladu. Z nich pak až do té doby, než o ně Utopijci požádají, požívá úroku.

Oni je však z větší části nikdy nepožadují.

Nepokládají totiž za spravedlivé odnímat věc, která u nich nemá žádné užití, těm, u nichž je k užitku.

Pokud by však věc vyžadovala, aby část toho půjčili jinému národu, teprve pak si o to řeknou. Nebo když se má vést válka: k této jedné věci uchovávají doma celý ten poklad, který mají, aby jim byl ochranou bud v krajních nebezpečích, nebo v náhlých. Nejvíc proto, aby mohli najmout cizí vojáky za přemrštěný žold (kterýžto vystavují nebezpečí raději než své vlastní občany), vědouce, že množstvím peněz jsou obvykle sami nepřátelé koupeni, buď k zradě, nebo aby se mezi sebou pod nepřátelskými prapory srazili.

Z tohoto důvodu si uchovávají nedocenitelný poklad – avšak ne jako poklad; nýbrž tak s ním zacházejí, že se mi vyprávět stydím ze strachu, že by má řeč nenašla víru. A to tím odůvodněněji se obávám, čím víc si jsem vědom toho, jak sám bych, nebýt očitým svědkem, byl stěží mohl být přiveden k tomu, abych uvěřil někomu jinému, kdyby mi totéž vyprávěl.

Nutně se totiž stává, že co je mravům posluchačů cizí, zdá se jim i daleko od víry. Nicméně rozumný posuzovatel věcí se méně podiví, když jsou ostatní jejich zřízení tak daleko od našich, bude-li i užívání stříbra a zlata přizpůsobené spíš jejich způsobu než našemu.

Jelikož totiž peněz sami neužívají, nýbrž je uchovávají pro ten případ, který může, ale nemusí nastat, nakládají se zlatem a stříbrem (odkud peníze vznikají) u sebe tak, aby je nikdo neoceňoval výš, než si

zaslouží samotná přirozenost věcí. V ní nikdo nevidí, jak jsou daleko pod železem – bez něhož nemohou smrtelníci žít stejně málo jako bez ohně a vody –, zatímco zlatu a stříbru nedala příroda žádné použití, kterého bychom se nedovedli obejít, kdyby lidská hloupost nedala vzácnosti cenu. Naopak, jako nejlaskavější matka vystavila to nejlepší na dohled – vzduch, vodu, i samotnou zemi –, a naopak marné a k ničemu neužitečné odstěhovala do nejvzdálenější dáli.

Kdyby tedy u nich tyto kovy ukládali v nějaké věži, mohli by nejvyšší úředník a senát upadnout do podezření (jaká je hloupá chytrost davu), že lidu nějakou lstí šidí, aby sami z toho měli nějaký prospěch. Dál: kdyby z toho dali řemeslně vyrobit poháry a jiné podobné výrobky, pak by jim bylo zjevné, že kdyby jednou přišla příležitost, že se to zase má roztavit a vydat na žold vojáků, těžko by snášeli, aby se jim odnímalo, co si jednou začali oblibovat.

Aby těmto věcem předešli, vymysleli jistý způsob, který, jak je souladný s jejich ostatními zařízeními, je zároveň od našich (u nichž je zlato tak drahocenné a tak pečlivě ukrývané) velmi vzdálený a proto bez svědectví nevěrohodný.

Když totiž jídají a pijí z hlíněných a skleněných nádob, které jsou sice velmi elegantní, ale přesto laciné, ze zlata a stříbra zhotovují – nejen ve společných síních, nýbrž i v soukromých domech – nočníky a všechny nejšpinavější nádoby.

K tomu z týchž kovů zhotovují řetězy a silné okovy, kterými drží otroky.

Konečně těm, které nějaký zločin potupil, visí z uší zlaté náušnice, zlato jim obepíná prsty, zlatý řetěz obkružuje hrdlo, a konečně i hlava je zlatem svázána.

Tak všemi způsoby dbají, aby u nich bylo zlato a stříbro v hanbě. A tak se stává, že tyto kovy, jejichž ztrátu snášejí ostatní národy skoro stejně bolestně jako kdyby jim trhali vnitřnosti, u Utopijců – kdyby

jednou věc vyžadovala, aby se všechny vydaly – nikomu by nepřipadalo, že učinil ztrátu ani za jeden drobný peníz.

Perly navíc sbírají na pobřežích, dokonce i v některých skalách diamanty a červené granáty. Nicméně je nehledají, ale co jim náhoda nabídne, pěkně vyleští.

Jimi ozdobují maličké děti, které se jako v prvních letech dětství takovými ozdobami pyšní a nadouvají. Ale když přibude trochu věku, a všimnou si, že takových hraček užívají jen děti, bez jakéhokoli napomenutí rodičů, nýbrž ze svého vlastního studu je odkládají – stejně jako naše děti, když povyrostou, odhazují ořechy, puchýřky a loutky.

A tak tato od ostatních národů tak odlišná zřízení – jaké rozdílné hnutí mysli vyvolávají – mi nikdy nevyvstalo tak jasně jako na vyslancích Anemoliů.

Přišli ti do Amaurota (když jsem tam ještě byl); a protože přicházeli jednat o velkých věcech, předešli jejich příchod oni tři občané z každého města. Avšak všichni vyslanci sousedních národů, kteří tam přibyli dřív a znali mravy Utopijců – u nichž, jak věděli, nákladný oděv nemá žádnou úctu, hedvábí je v opovržení, dokonce i zlato je potupné –, byli zvyklí přicházet s co možno nejskromnějším oděním.

Avšak Anemoliové, protože byli vzdálenější a méně s nimi obchodovali, dozvěděvše se, že všichni mají stejný a to hrubý oděv těla, přesvědčeni, že nemají, čeho neužívají, sami ještě pyšnější než moudří, se rozhodli, že svou vybranou nádherou budou představovat jakési bohy a oslepí ubohé oči Utopijců leskem své ozdoby.

Vešli tedy tři vyslanci se stovkou průvodců, všichni v pestrých oděvech, většina v hedvábí; sami vyslanci (byli totiž doma šlechtici) ve zlatém plášti, s velkými řetězy a zlatými náušnicemi, k tomu se zlatými prsteny na rukou, nad to s čelenkami upevněnými na čepici, které zářily perlami a drahokamy – zkrátka ozdobeni všemi věcmi, které jsou u Utopijců buď tresty otroků, nebo potupy zločinců, nebo dětskými cetkami.

Stálo tedy za to vidět, jak si vzpřímili hřebeny, když srovnali svou ozdobu s oděvem Utopijců (lid se totiž rozlil po ulicích). A naopak ne menší potěšení bylo pozorovat, jak daleko od pravdy je zavedla jejich naděje a očekávání – ačkoli velmi daleko byli od toho ocenění, které si mysleli, že dosáhnou.

Očím Utopijců totiž, s výjimkou velmi mála, kteří z nějakého oprávněného důvodu navštívili jiné národy, veškerý ten lesk ozdoby připadal za hanbu hodný. Nejnižší služebníky uctivě pozdravovali jako pány, zatímco samotné vyslance pro užívání zlatých řetězů měli za otroky a bez jakékoli pocty je míjeli.

Ba viděl bys i chlapce, kteří své drahokamy a perly již dávno odhodili, jak při pohledu na ty upevněné na čepicích vyslanců oslovují svou matku a šťouchají ji do boku:

„Hleď, matko, jak velký ničema užívá ještě perel a drahokamíčků, jako by byl malinký chlapeček!“

A rodička zase vážně: „Mlč, synku; myslím, že je to někdo z šašků vyslanců.“

Jiní vytýkali oněm zlatým řetězům, že nejsou k ničemu užitečné, poněvadž jsou tak slabé, že by je otrok snadno zlomil, a zase tak volné, že kdykoli by si zamanul, mohl by je setřást a volný a svobodný utéct kam chce.

Avšak vyslanci, poté co tam pobyli jeden a druhý den a spatřili tak velké množství zlata ve tak nízké ceně a v neméně velké potupě, než jak ho mají u sebe v úctě; a k tomu uviděli, že na okovy jednoho uprchlého otroka je nakupeno víc zlata a stříbra, než stála celá jejich tří vyslanců nádhera, svinuli peří a zahanbeně odložili veškerý ten oděv, kterým se tak povýšeně vznášeli.

Nejvíc však poté, co s Utopijci důvěrněji pohovořili a poznali jejich mravy a názory. Oni se totiž diví, že je nějaký smrtelník, kterého těší malá očka drahokamů nebo nejistý třpyt kamínku, komu je přece dáno hledět na nějakou hvězdu, a konečně na samotné slunce; nebo že

je někdo tak šílený, aby se sám sobě pro trochu jemnější vlněné nitě zdál ušlechtilejší – vždyť i tu nit (jakkoli jemnou) kdysi nosila ovce a mezitím nebyla ničím jiným než ovcí.

Rovněž se diví, že zlato, samo o sobě tak neužitečné, se nyní všude mezi národy cení tak vysoko, že sám člověk, skrze něhož a pro jehož potřebu zlato nabylo oné ceny, se cení o tolik méně než zlato samo – do té míry, že nějaký olověný tupec, který nemá víc rozumu než pařez, a je stejně bídný jako hloupý, přesto má mnoho moudrých a dobrých mužů v porobě – jen proto, že na něho padl veliký kupec zlatých mincí. Jenž, pokud by nějaké náhodou nebo zvláštní lstí zákonů (která nic méně než sama náhoda nejvyšší s nejnižším nemísí) přešel od onoho pána na toho nejnižšího ničemu v celé jeho domácnosti, zanedlouho se stane, že se dostane do služby svého vlastního sluhy, jakoby jeho přívažek a dodatek k mincím.

Avšak mnohem víc žasnou a mají v ošklivosti šílenost těch, kteří oněm bohatcům, kterým nic nedluží a kteří jim nejsou povinni, bez jakéhokoli jiného ohledu, než že jsou bohatí, prokazují skoro božské pocty – a to i když je znají jako tak špinavé a lakomé, že mají za víc než jisté, že z tak velkého množství peněz, dokud jsou oni živi, se k nim ani jediná mincička nikdy nedostane.

O otrocích

Za otroky nemají ani zajatce z války – pokud ji sami nevedli –, ani syny otroků, ani konečně nikoho, koho by si mohli u jiných národů jako otročícího koupit. Nýbrž buď toho, komu se u nich za zločin obrátí trest v otroctví, nebo takové, kteří u cizích měst (a tento druh je mnohem častější) za spáchaný zločin byli odsouzeni k smrti.

Mnoho jich odvádějí, někdy za nízkou cenu, častěji však i zdarma vyžádané.

Oba druhy otroků drží nejen v trvalé práci, nýbrž i v okovech. Své však tvrději, protože je mají za bezútěšnější a za ty, kdo si zasloužili horší příklad: ačkoli byli tak znamenitou výchovou vedeni k ctnosti, přesto se nedovedli zdržet zločinu.

Jiný druh otroků bývá tehdy, když se nějaký pracovitý a chudý nádeník z jiného národa dobrovolně rozhodne u nich otročit.

S těmito jednají poctivě, a kromě toho, že se jim ukládá o něco víc práce – jak jsou právě na ni zvyklí –, zacházejí s nimi ne mnohem méně vlídně než s občany. Toho, kdo chce odejít (což se nestává často), ani nedrží proti jeho vůli, ani ho nepropustí s prázdnou.

O vojenství

Válku jakožto věc zjevně zvířecí (ačkoli ani žádnému druhu zvěře není tak ustavičná jako člověku), si nejvíc oškliví. A naproti zvyku skoro všech národů za nic nepokládají tak neslavné jako slávu hledanou z války. Proto, ačkoli se neustále ve válečnickém umění cvičí – a to nejen muži, ale i ženy, ve stanovené dny –, aby, když to užití vyžádá, nebyli neschopní, přece se do války nepouštějí lehkomyslně. Jen aby bud bránili své hranice, nebo odrazili nepřátele vpadlé do zemí jejich přátel, nebo aby ze soucitu nějaký lid utlačovaný samovládou (což dělají z lidskosti) svými silami osvobodili z jha tyrana a z otroctví.

Nicméně svým přátelům poskytují pomoc nejen k tomu, aby se bránili, ale někdy i k tomu, aby odpláceli a mstili vzniklé křivdy. Ale to dělají jen tehdy, pokud se jich poradí, dokud je věc ještě nerozhodnutá, a po schválení důvodu – pokud, když se žádá o vrácení věci a ty nebyly vráceny, jsou druzí původci sporu. Toto nerozhodují pouze tehdy, když nepřátelský vpád odvedl kořist, ale ještě mnohem rozzlobeněji tehdy, když jejich obchodníci kdekoli mezi národy, buď pod záminkou nespravedlivých zákonů, nebo špatným výkladem dobrých, podstupují nespravedlivou pomluvu, zdobenou barvou spravedlnosti.

Žádný jiný počátek neměla ani válka, kterou Utopijci vedli krátce před naší pamětí za Nefelogéty proti Alaopolítům: u Alaopolítů byla totiž pod záminkou práva (jak sami soudili) spáchána křivda na obchodnících nefelogétských. Ať to bylo právem, nebo křivdou, bylo to pomstěno tak krutou válkou, že k vlastním silám obou stran se přidaly i nenávisti a zájmy a prostředky okolních národů. Některé z nejkve-

toucích národů byly otřeseny, jiné těžce zraněny; ze zel se rodila další zla. Konečně zotročení a vzdání se Alaopolítů učinilo konec: ti se dostali pod moc Nefelogétů (sami Utopijci totiž pro sebe neválčili), národu, který, dokud věci Alaopolítů kvetly, se s nimi vůbec nemohl srovnávat.

Tak přísně Utopijci stíhají křivdu na přátelích, i v penězích, ale své vlastní nikoli stejně. Když oni sami jsou někde ošizeni a přijdou o jmění, pokud se jen nedopustí násilí na tělech, zlobí se jen potud, že se zdrží obchodu s oním národem, dokud nedojde k zadostiučinění.

Ne proto, že by jim byli občané méně milí než spojenci, nýbrž proto, že odnímání peněz spojencům snášejí hůř než své vlastní, protože obchodníci spojenců, protože přicházejí o své soukromé, cítí ze ztráty těžkou ránu.

Avšak jejich občanům nemůže uplynout nic jiného než z veřejného majetku. Mimo to – co se doma hojně rodilo a jakoby zbývalo, by se jinak nemuselo vyvážet.

Tak se stává, že vzniká újma, aniž by to kdokoli pocítil.

Proto považují za příliš kruté mstít smrtí mnoha lidí ztrátu, jejíž nepříjemnost nikdo z nich nepociťuje ani na životě, ani na obživě.

Jinak však, pokud by někdo z jejich lidí byl kdekoli nespravedlivě postižen na zdraví nebo zabit, ať se to stalo z veřejného, nebo soukromého rozhodnutí – pokud se věc po prošetření vyslanci neurovná vydáním viníků, nedají se uchlácholit a hned válku vyhlásí.

Vydaní viníci se trestají buď smrtí, nebo otroctvím.

Krvavé vítězství je nejen nemrzí, ale i hanbí: pokládají za hloupost koupit jakkoli drahou věc za nadměrnou cenu. Když však porazili a potřeli nepřátele uměním a lstí, chlubí se tím velice a veřejně slaví triumf, a jako po statečně vykonané věci staví vítězné znamení. Teprve tehdy totiž se mužně nesou a chlubí se, že si počínali ctnostně – kolikrát totiž tak zvítězili, jak nemohlo žádné zvíře krom člověka, totiž silami rozumu.

Vždyť silami těla, říkají, bojují medvědi, lvi, kanci, vlci, psi a ostatní šelmy. Z nich sice většina nás převyšuje silou i divokostí, všechny jsou však přemáhány rozumem a myslí.

Jediné hledí ve válce k tomu, aby získali to, co kdyby získali předtím, válku by nebyli vyvolali. A pokud to věc nedovolí, tak přísnou pomstu vyžadují od těch, kterým čin připisují, aby stejnou odvahu do budoucna hrůzou zastavili.

Tyto cíle svého úmyslu si určují a rychle za nimi jdou; avšak tak, aby prvotní péče byla o to, jak se vyhnout nebezpečí, a ne o získání chvály nebo pověsti.

Jakmile tedy vyhlásí válku, dávají hbitě na nejviditelnějších místech nepřátelské země potají v jeden okamžik vyvěsit mnoho listin opatřených jejich veřejnou pečetí. V těch slibují veliké odměny, pokud by někdo zabil nepřátelského panovníka. Potom určují menší, ačkoli i ty jsou vynikající, za jednotlivé hlavy těch, jejichž jména v týchž listech vypisují. Jsou to ti, které považují za druhé po samém panovníkovi, původce proti nim namířeného rozhodnutí.

Cokoli slibují zabijákovi, zdvojnásobují tomu, kdo některého z proskribovaných přivede živého. A proskribované samé týmiž odměnami, s přidanou beztrestností, zvou proti jejich spojencům.

Rychle se tak stává, že mají ostatní smrtelníky v podezření, a jeden druhému si navzájem nedůvěřují – a nejsou dost věrní; a žijí ve velkém strachu i v neméně velkém nebezpečí.

Vždyť mnohokrát se stalo, jak je známo, že dobrá část jejich lidí a především sám panovník byli zrazeni od těch, do nichž vložili největší naději.

Tak snadno je k jakémukoli zločinu pohne dar, pro který Utopijci nestanovují žádnou mez.

Vědomi však toho, do jak velkého nebezpečí vyzývají, se starají, aby velikost nebezpečí byla vyvážena hromadou dobrodiní. Proto slibují nejen nesmírnou sumu zlata, ale i statky s velkým ročním výnosem na

místech u přátel nejbezpečnějších, jako soukromé a trvalé – a plní to s největší věrností.

Tento způsob kupčení s nepřáteli, u jiných odmítaný jako kruté dílo zbaběleckého ducha, oni si pokládají za velikou chválu – jako lidé rozumní, kteří se takto zbavují největších válek bez jediné bitvy; a také lidští a milosrdní, kteří smrtí několika viníků vykupují mnohé životy nevinných, kteří by byli padli v boji.

Dílem svých, dílem z nepřátel – jejichž houf a lid, nejsou-li jeho vůdci, litují skoro stejně jako své – vědouce, že do války nevcházejí z vlastního popudu, ale jsou k ní hnáni šílenstvím panovníků.

Pokud takto věc nepostupuje, zasévají semena rozbrojů, a živí je tím, že bratra panovníkova nebo některého ze šlechticů svedou k naději, že se zmocní království.

Pokud utichnou vnitřní rozbroje, pozdvihují národy sousedící s nepřáteli a popouzejí je, vytáhnuvše nějaký starodávný nárok, jakých králům nikdy nechybí. Své prostředky slibují pro válku a hojně dodávají peníze.

Občany však pouštějí nejvíc skoupě, protože je mají tak jedinečně v lásce a tak si navzájem váží, že nikoho ze svých by s nepřátelským panovníkem rádi nevyměnili.

Avšak zlato a stříbro, protože jediné k tomuto užitku všechno uchovávají, vydávají bez okolků. Vždyť by nežili o nic méně pohodlně, ani kdyby je vydali všechno.

A kromě domácího bohatství mají i venku nekonečný poklad, protože, jak jsem už řekl, mnoho národů je u nich zadluženo. Tak najímají odevšad vojáky a posílají je do války, zvláště ze Zapolétů. Tento národ je pět set tisíc kroků od Utopie na východ: drsný, selský, divoký; dávají přednost lesům a tvrdým horám, v nichž byli vychováni.

Tvrdý lid, snášející vedro, mráz i námahu, neznalý všech rozkoší, nestarající se o zemědělství, nepečující ani o stavby, ani o oděv; starají se jedině o dobytek.

Z větší části žijí z lovu a loupeže.

Zrozeni jen pro válku, pilně hledají možnost ji vést a nalezenou chtivě obejmou. Vyráží ve velkém počtu a tomu, kdo o ně žádá, se nabízejí za nízkou cenu jako vojáci.

Jediné toto umění života znají, umění, kterým se hledá smrt. U těch, u nichž slouží, bojují zuřivě a s neporušenou věrností.

Avšak na žádný určitý den se nezavazují, nýbrž pod tou podmínkou nastupují do stran, že druhý den, pokud jim nepřátelé nabídnou větší žold, přejdou k nim. A pozítří, znovu pozvedávajíce o něco víc, přejdou zpět.

Zřídka vzniká válka, v níž by dobrá část z nich nebyla v obou vojscích. Tak se denně stává, že lidé spojení poutem krve, kteří, najatí na stejnou stranu, spolu nejdůvěrněji žili, chvíli nato roztržení do protivných šiků se nepřátelsky srazí – a s rozzlobenou myslí, zapomenuvše rodu, nedbajíce přátelství, se vzájemně probodávají. A to z žádné jiné příčiny než proto, že byli najati různými panovníky za nevelkou částku peněz, jejíž počet mají tak přesně vypočítaný, že k denní mzdě přidáním jedné jediné drobné mince snadno přejdou na druhou stranu.

Tak rychle vssáli hrabivost, která jim však k žádnému užitku není.

Vždyť to, co získají krví, hned prohýří přepychem, a to přepychem ubohým.

Tento národ válčí pro Utopijce proti kterýmkoli smrtelníkům, protože Utopijci za jejich službu platí tolik, kolik nikde jinde.

Utopijci totiž, jako dobré hledají, aby jich využívali, tak i tyto, lidi nejhorší, aby jich zneužívali. Když to užití vyžádá, hnáni velkými sliby, je vystavují největším nebezpečím, odkud se většinou velká část nikdy nevrací, aby si vyžádala slíbené. Těm, kdo přežili, to, co bylo slíbeno, v dobré víře vyplácejí, aby je k podobným činům opět zapálili.

Nemají totiž žádný ohled na to, kolik jich ztratí. Mají za to, že si u lidského pokolení zasluhují největší vděk, pokud by tou celou spleští lidu tak odporného a hříšného mohli očistit zemský okrsek.

Po těchto užívají vojsk těch, pro něž se chápou zbraní, pak pomocných oddílů ostatních přátel.

Konečně přidávají své vlastní občany, z nichž některého muže osvědčené statečnosti postaví v čelo celého vojska.

Jemu dva přidají tak, že dokud je zdráv, oba jsou soukromí; pokud bude zajat nebo zabit, jeden ze dvou po něm nastoupí jako dědic; a po tomto podle potřeby třetí. Aby (jak jsou osudy válek rozmanité) ohrožením vůdce se neztratilo celé vojsko.

Z každého města se koná výběr z těch, kteří se dobrovolně přihlásí. Nikdo totiž není proti své vůli posílán ven do války, protože jsou přesvědčeni, že je-li někdo od přírody bojácnější, nejen že sám nic nebude dělat statečně, ale naopak vlije strach i svým druhům.

Jinak, pokud nějaká válka vpadne do vlasti, takovéto nestatečné – jen jsou-li zdrávi na těle – nasadí na lodě promícháni s lepšími, nebo je rozestaví po hradbách rozsypaně, odkud není kam utéct. Tak stud za své, nepřítel v rukou, a odebraná naděje útěku potlačí strach, a často se krajní nutnost obrací v statečnost.

A tak jako k válce za hranicemi není nikdo z nich tažen proti své vůli, tak ženám, které chtějí doprovázet manžely do války, nejenže nebrání, nýbrž je k tomu i povzbuzují a chválou poštvávají. Když vytáhnou, každou s jejím mužem postaví v šiku vedle sebe. Pak každého obstoupí vlastní děti, snoubenci a příbuzní, aby ti byli jedni druhým v nejbližší záloze, které příroda nejvíce pobízí, aby si navzájem přinášeli pomoc.

Je největším zahanbením, když se manžel vrátí bez své manželky, nebo když se syn vrátí poté, co ztratil rodiče. Z toho vyplývá, že když dojde na jejich ruce – jen pokud nepřátelé setrvávají –, boj je dlouhý a žalostný, až do úplného zničení.

Vždyť jako všemi způsoby dbají, aby sami nemuseli bojovat (jen pokud mohou válku zvládnout zástupnou rukou najatých), tak když se nedá vyhnout, aby sami nevešli do boje, chápou se ho tak nebojácně,

jak dlouho byli uvážliví a odmítavi. Nejsou tolik divocí v prvním úderu, ale meškáním se postupně rozohňují a zocelují, s tak ztvrdlými myslemi, že se dají spíš zabít než zahnat. Ta životní jistota, kterou má každý doma, a odebraná péče úzkostlivě přemýšlet o potomcích (tato starost totiž všude zlomí urozené duše), jim dává mysl vznešenou a odmítající se dát přemoci.

K tomu znalost vojenského umění dodává jistotu; konečně správné názory (jimiž jsou od dětství napojeni jak učením, tak dobrými zřízeními obce) jim přidávají statečnost. Pro tu nemají život ani tak laciný, aby ho lehkomyslně rozhazovali, ani tak hříšně drahý, aby, když mu mravnost káže vzdát se ho, ho skoupě a hanebně zadržovali.

Zatímco všude bitva nejhorlivěji vře, nejvybranější mladíci, přísahou spojení a zasvěcení, si vyberou nepřátelského vůdce. Toho otevřeně napadnou, nebo ze zálohy přepadnou. Dorážejí na něho zdáli i zblízka, dlouhým a nepřetržitým klínem, s čerstvými silami neustále posílanými na místo unavených. Zřídka se stává (pokud si neopatří útěk), aby nezahynul, nebo nepadl živý do rukou nepřátel.

Pokud vítězství zůstane jim, nijak nepostupují vraždou: zajímají totiž ty, kdo prchají, raději než aby je zabíjeli. A nikdy nepronásledují prchající tak, aby zároveň pod prapory nedrželi jeden šik připravený k bitvě. Pokud by poražením svých ostatních oddílů musel teprve poslední šik dobýt vítězství, nechají raději ucházet všechny nepřátele, než aby si navykli pronásledovat prchající s rozrušenými řadami svých. Vzpomínají totiž, že se jim nejednou stalo, že když váhu celého vojska pokořili a potřeli, zatímco nepřátelé, radující se z vítězství, pronásledovali ustupující sem a tam, několik Utopijců, rozestavených v záložních oddílech, pozorně sledovalo příležitosti, a najednou se vrhlo na rozprášené a zpovykující, pyšné jistou bezpečností, a změnilo výsledek celé bitvy. Vytrženým z rukou tak jisté a nepochybné vítězství: poražení takto nad vítězi zvítězili.

Není snadné říci, zda jsou lstivější v kladení záloh, nebo opatrnější v jejich vyhýbání. Můžeš si myslet, že chystají útěk, zatímco nemají nic méně na mysli. Naopak když tento úmysl pojmou, můžeš si myslet, že na nic nemyslí méně.

Pokud totiž cítí, že jsou příliš tísněni počtem nebo postavením, bud v noci v tichém pochodu zvednou tábor, nebo nějakou lstí uniknou, nebo se za dne pozvolna stáhnou nazpět, zachovávajíce takový pořádek, že není o nic méně nebezpečí napadnout je ustupující než útočící.

Tábory velmi pečlivě opevňují hlubokým a širokým příkopem, země vykopaná se vyhazuje dovnitř. A k tomu nepoužívají práce služebníků: dílo se provádí rukama samých vojáků, a celé vojsko je v práci – kromě těch, kteří u valu v plné zbroji vartují pro případ náhlých událostí.

Když se tak mnoho lidí snaží, dokončí veliká a široko kolem rozlehlá opevnění místa rychleji, než by člověk uvěřil.

Zbraní užívají k zachycení ran, pevných a nikoli nemotorných k žádnému pohybu či gestu: a to natolik, že si jejich tíhu nevšimnou ani při plavání.

Vždyť plavat ve zbroji patří mezi základy jejich vojenského umění. Zbraně na dálku jsou šípy, které vrhají nejprudčeji a zároveň nejpřesněji; a to nejen pěší, ale i z koní. Zblízka však ne meče, nýbrž sekery, buď ostřím smrtelné, nebo svou vahou, které buď sekou, nebo bodají.

Válečné stroje vymýšlejí velmi důvtipně, vyrobené nejpečlivěji skrývají, aby prozrazeny dřív, než si to věc vyžádá, nebyly spíš k posměchu než k užitku. Při jejich stavbě dbají především toho, aby bylo snadné je vozit a šikovně otáčet.

Příměří uzavřená s nepřáteli zachovávají tak svatosvatě, že je neporuší ani vyprovokováni.

Nepřátelskou zemi nepustoší, obilí nepálí; a dokonce dbají, aby je, kolik to jde, nerozdupaly ani nohy lidí a koní, mající za to, že roste pro

jejich užitek.

Beze zbraně nikomu neublíží, ledaže by byl zároveň zvědem.

Města, která se vzdají, chrání. Ta, která dobyli útokem, neplení. Avšak ty, skrze něž se bránilo vydání, pobijí; ostatním obráncům ponechají život a odvedou je do otroctví.

Všechen nevojenský dav nechávají netknutý.

Pokud by zjistili, že někdo radil ke kapitulaci, přidělují mu z majetku odsouzených nějakou část. Zbytek z lupu dávají pomocným oddílům.

Z jejich vlastních totiž nikdo z kořisti nic nebere.

Jinak však po skončení války nenakládají výdaje, které vynaložili, na vrub přátel, nýbrž na vrub poražených. A pod tím jménem vymáhají dílem peníze, které si uchovávají k podobnému užitku ve válkách, dílem statky, které jsou jim u nich trvalé a mají nemalý výnos.

Takové výnosy mají nyní u mnoha národů, které, zvolna vzniklé z různých důvodů, vzrostly nad sedm set tisíc dukátů ročně. Pro ně vysílají ze svých občanů některé pod jménem finančních úředníků, kteří tam velkolepě žijí a vystupují jako velmožové. A přesto zůstává mnoho, co se odvádí do pokladu – pokud nedají přednost tomu, aby témuž národu něco půjčili, což často dělají, dokud to není nutné, a jen zřídka se stává, že by to celé požadovali zpět.

Z těchto statků přidělují část těm, kteří z jejich pobídky podstupují takové nebezpečí, jaké jsem výše ukázal.

Pokud nějaký panovník proti nim pozdvihne zbraně a chystá se vpadnout do jejich panství, hned s velkými silami vyrazí mu vstříc za své hranice. Nevedou totiž válku ve svých zemích lehkomyslně, a žádná nutnost není tak veliká, aby je přinutila vpustit do svého ostrova cizí pomocné oddíly.

O náboženstvích Utopijců

Náboženství jsou rozmanitá nejen po celém ostrově, nýbrž i v každém jednotlivém městě. Jedni ctí jako boha Slunce, druzí Měsíc, jiní jinou z bludných hvězd. Někteří hledí jako k bohu, a dokonce jako k nejvyššímu bohu, k nějakému člověku, jehož ctnost nebo sláva kdysi vynikala.

Avšak mnohem největší část – a to zároveň mnohem rozumnější – nic z toho za boha nepokládá; věří v jediné božství, neznámé, věčné, nezměrné, nevysvětlitelné, jež je nad schopnost lidské mysli, rozlité po celém tomto světě svou mocí, ne hmotou. Toto zovou Rodičem.

Jemu jedinému přisuzují původ, vzrůst, pokrok, proměny a konec všech věcí. A nikomu jinému božské pocty neprokazují.

Ba i všichni ostatní, ačkoli věří v různé bohy, přece s nimi souhlasí v tom, že je jeden nejvyšší, jemuž vděčí celek stvoření i prozřetelnost; a toho všichni jednomyslně v otcovském jazyce zovou Mithrou. Rozcházejí se jen v tom, že jeden ho pokládá za jedno, druhý za druhé.

Ať soudí o tom, co pokládá za nejvyšší, kdokoli cokoli, všichni jedno: že jde o tutéž přirozenost, jejíž jediné božské moci a velebnosti podle souhlasu všech národů patří úhrn všech věcí.

Jinak však postupně všichni opouštějí tu rozmanitost pověrčivosti a slučují se v ono jediné náboženství, které zdánlivě svou rozumností převyšuje ostatní.

A není pochyb, že by již dávno ostatní byla vyhasla, kdyby cokoliv nepříznivého, co náhoda vrhla do cesty někomu v jeho záměru změnit náboženství, strach nevykládal jako věc, která se nestala náhodou, ný-

brž seslanou z nebe – jako by božství, jehož kult byl opouštěn, se mstilo proti bezbožnému úmyslu.

Avšak poté, co od nás vzali jméno Krista, nauku, mravy, zázraky a neméně obdivuhodnou stálost tolika mučedníků, jejichž dobrovolně prolitá krev tak četné národy daleko široko přivedla do své sekty – neuvěříš, jak ochotně i oni k ní tíhli, buď poněvadž je bůh potají inspiroval, nebo poněvadž se jim zdálo, že je nejbližší oné herezi, která u nich nejvíce platí. Ačkoli, soudím, nebylo malým činitelem i to, že slyšeli, že Kristu se zalíbilo společné stolování jeho učedníků, a že u nejpravověrnějších křesťanských shromáždění je stále v užívání.

Jisté je, že ať tím okamžikem rozhodlo cokoli, nemálo z nich se k našemu náboženství sešlo a byli omyti posvátnou vodou.

Jenže protože nikdo z nás čtyř (totiž čtyři jsme byli přeživší, dva totiž podlehli osudu) – a to je, čeho lituji – nebyl kněz, přijali od nás ostatní, ale přesto postrádají ty svátosti, které u nás uděluje jen kněz. Jsou si toho však vědomi a chtějí je ze všeho nejvroucněji. A dokonce o tom mezi sebou nyní pilně rozmlouvají, zda bez vyslání křesťanského papeže někdo z nich vybraný dosáhne charakteru kněžství. A zdálo se, že ho opravdu zvolí – nicméně když jsem odjížděl, ještě ho nevolili.

Dokonce i ti, kteří s křesťanským náboženstvím nesouhlasí, přesto nikoho od něho neodrazují, žádného vyznavače nepronásledují.

Jen jeden z našeho společenství byl za mé přítomnosti potrestán.

On totiž, čerstvě omyt, přestože jsme ho zrazovali, veřejně rozpravoval o uctívání Krista s větší horlivostí než rozumností. A tak začal planout, že již nejen naše svátosti nadřazoval ostatním, ale i všechny ostatní neomylně odsuzoval.

Volal, že jsou samy prostředek k smrti, že jejich vyznavači jsou bezbožní a svatokrádežníci, kteří mají být potrestáni věčným ohněm.

Když to dlouho hlásal, chytili ho a dávali ho k zodpovědnosti ne pro pohrdání náboženstvím, nýbrž pro vzbouření vzpoury v lidu; odsoudi-

li ho a potrestali vyhoštěním. U nich totiž mezi nejstarší zřízení patří, aby nikomu jeho náboženství nebylo na škodu.

Utopus totiž hned od začátku, jak se dozvěděl, že obyvatelé před jeho příchodem spolu ustavičně o náboženstvích bojovali, a všiml si, že tato rozdělenost na jednotlivé sekty bojující pro vlast proti sobě navzájem mu dala příležitost přemoci všechny, jakmile zvítězil, hned ustanovil, že si každý smí následovat náboženství, jaké si přeje, a že se smí snažit, aby i jiné převedl na své – ale jen potud, aby je v klidu a mírně dokládal argumenty, a nerozsekával ostatní prudce. Pokud přesvědčováním nepřesvědčí, nemá užít žádného násilí a vyvarovat se nadávek. Toho, kdo by o této věci zarytěji vystupoval, trestají vyhoštěním nebo otroctvím.

Toto Utopus ustavil nejen z ohledu na mír, který, jak viděl, byl ustavičnými rozpory a nesmiřitelnou nenávistí od základu rozvracen, nýbrž proto, že soudil, že se tak má rozhodnout i v zájmu samého náboženství. O tom se neodvážil lehkomyslně nic rozhodovat, jako by měl za nejisté, zda Bůh, žádající rozmanitý a různý kult, nevdechuje jednomu jedno a druhému druhé. Jistě však pokládal za drzé a nemístné silou a hrozbami vyžadovat, aby to, co ty věříš za pravdu, se jevilo stejně i všem. A i když je jen jedno pravé, všechna ostatní marná, snadno předvídal (jen se věc má s rozumem a mírně), že se nakonec stane, že sama ze sebe síla pravdy někdy vyvstane a vyvýší se. Pokud by se však bojovalo zbraněmi a vřavou, jakožto ti nejhorší jsou zároveň nejzatvrzelejší, nejlepší a nejsvětější náboženství bude pod marnými vzájemnými pověrami pohřbeno – jako obilí mezi trny a křovím.

Proto postavil celou tu věc do středu a každému nechal svobodu, v co má věřit.

Jen svatě a přísně zakázal, aby někdo tolik odpadl od důstojnosti lidské přirozenosti, že by si myslel, že duše zanikají s tělem nebo že svět je unášen náhodou, bez prozřetelnosti. A proto věří, že po tomto životě jsou neřestem určeny tresty a ctnosti stanoveny odměny. Toho,

kdo smýšlí opačně, ani do počtu lidí nepočítají, protože svrhl vznešenou přirozenost své duše do špinavosti dobytčího tělíčka – natolik, že ho ani mezi občany nestavějí, jehož zřízením a mravy (pokud by nebránil strach) by si vůbec nic neváţil.

Vždyť komu by mohlo být pochybné, že takový člověk se bude snažit buď lstí tajně obelstít veřejné zákony vlasti, nebo silou je polámat, zatímco bude sloužit své osobní žádosti – komu kromě zákonů žádný strach nezbývá, a kromě těla žádná další naděje?

Proto takto smýšlejícímu se žádná pocta nedostává, žádný úřad se mu nesvěřuje, žádné veřejné službě nebývá postaven do čela.

Tak je všeobecně odmítán jako neužitečná a mrtvá přirozenost.

Jinak však ho netrestají žádným trestem, protože jsou přesvědčeni, že nikdo nemá v moci, aby smýšlel to, co se mu zlíbí. Ani ho žádnými hrozbami nenutí, aby svou mysl zastíral; nepřipouštějí přetvářku a lži, jež jako nejbližší podvodu podivuhodně nenávidí.

Avšak mu nedovolí hájit svůj názor – a to jen před prostým lidem.

Jinak totiž u kněží a vážných mužů ho stranou nejen trpí, ale ho k tomu i povzbuzují, s důvěrou, že nakonec to šílenství před rozumem ustoupí.

Jsou i jiní, a to ne málo, kterým se v tom nebrání, jako neschopným zcela se obhájit rozumem, ani zlým. Tito z úplně jiné úchylky míní, že i duše zvířat jsou věčné.

Avšak s našimi nejsou ani co do důstojnosti srovnatelné, ani se nerodí ke stejné blaženosti. Všichni totiž mají za jisté a vyzkoumané, že lidí čeká tak nezměrná blaženost, že nad každou nemocí sice naříkají, nad smrtí však nikoho, kromě toho, koho vidí úzkostlivě a proti vůli z života vytrháván.

To mají totiž za nejhorší znamení: jako by duše bez naděje a se špatným svědomím, pro skryté tušení hrozícího trestu, se bála odchodu.

Myslí si, že vůbec nebude příjemný bohu příchod toho, kdo, jsa zavolán, nepřispěchá ochotně, ale je přitažen proti své vůli a vzpouzeje se.

Při takovém druhu smrti ti, co ji vidí, se třesou. Zemřelé proto se smutkem a mlčky vynášejí; a poté co se modlili k shovívavému bohu nad jejich dušemi, aby jim milostivě odpustil jejich slabosti, pohřbívají mrtvolu do země.

Naopak, u těch, kdo odešli radostně a plni dobré naděje, nikdo pro ně netruchlí, nýbrž zpěvem doprovázejí pohřeb, duši Bohu s velkým citem doporoučejí, a konečně těla s úctou spíše než s žalem spalují. Na místě vztyčí sloup s vyrytými jmény zesnulého. Doma potom probírají mravy a činy zemřelého – a žádná část života není častěji nebo ochotněji připomínána než onen šťastný odchod.

Tuto památku poctivosti pokládají za nejúčinnější pobídku ke ctnostem živým a za nejpříjemnější kult zemřelým. Mají za to, že zemřelí se i účastní rozhovorů o sobě, ačkoli (jak je zrak smrtelníků tupý) jsou neviditelní.

Nebylo by totiž v souladu s osudem blažených, kdyby neměli svobodu stěhovat se, kam chtějí; a bylo by naprosto nevděčné, kdyby zcela odhodili touhu navštěvovat své přátele, s nimiž je spojovala, dokud žili, vzájemná láska a milost. A tu u dobrých mužů, jako i jiné dobré věci, mají spíš za rozmnoženou po smrti, než zmenšenou.

Věří tedy, že mrtví chodí mezi živými jako diváci jejich slov a činů. Proto se vrhají do konání věcí s větší jistotou, jakoby spoléhajíce na takovéto ochránce; a víra v přítomnost předků je odvrací od nečestného zahánění v tajnosti.

Věštby a ostatní marné pověrčivé věštění, kterým se u jiných národů věnuje velká pozornost, zcela zanedbávají, ba se jim smějí.

Zázrakům, které vznikají bez jakékoli přírodní opory, se však, jakožto činům přítomné a svědkům božství, klaní. Takové, jak říkají, se

tam i často dějí, a někdy ve velkých a pochybných záležitostech veřejnou prosbou s pevnou důvěrou vyprošují a dosahují.

Za bohu příjemný kult pokládají rozjímání nad přírodou a chválu z ní plynoucí. Jsou však i tací, a to ne malý počet, kteří z náboženských důvodů opouštějí učení, nevěnují se žádnému poznávání věcí, nedopřávají si žádné volnosti – ale podnikáním a jinými dobrými službami pokládají za možné zasloužit si budoucí blaženost po smrti.

A tak jedni slouží nemocným, jiní opravují cesty, čistí příkopy, obnovují mosty, kopou drny, písek, kameny, kácejí a rozřezávají stromy. Vozí do měst na dvoukolových vozech dřevo, obilí a jiné věci. A nejen pro veřejnost, ale i soukromě slouží jako sluhové a víc než otroci.

Vždyť cokoli je kdekoli drsné, obtížné, špinavé práce, od níž mnoho lidí odrazuje námaha, odpor či beznaděj, oni si celou dobrovolně a radostně berou na sebe. Ostatním zajišťují volnost, sami jsou neustále v práci a námaze. Přitom to nikomu nepřipisují, ani neporovnávají život jiných, ani nevyvyšují svůj.

Čím více se chovají jako otroci, tím větší u všech ve cti jsou.

Jsou však dvě jejich sekty. První je sekta celibátníků, kteří nejen se zdržují veškerého pohlavního obcování, ale i jedení masa. Někteří i masa všech živočichů. Zcela odmítají jakožto škodlivé rozkoše tohoto současného života a jen po onom budoucím prahnou – skrze bdění a potění, v naději, že ho zanedlouho dosáhnou. Jsou však přitom veselí a plní síly.

Druhá sekta je o práci neméně hladová, ale dává přednost manželství. Nezavrhuje jeho útěchy, a soudí, že dluží přírodě dílo a vlasti potomky.

Nevyhýbá se žádné slasti, která je nezdržuje od práce.

Masa čtyřnohých mají rádi, protože mají za to, že jsou po takovém jídle silnější k jakékoli práci.

Tyto Utopijci pokládají za rozumnější, oni druhé za svatější.

Když dávají přednost celibátu před manželstvím a tvrdý život před mírným, kdyby to opírali o rozumové důvody, smáli by se jim. Nyní však, protože sami přiznávají, že je k tomu vede náboženství, hledí na ně s úctou a vážností.

Nic totiž pečlivěji nezachovávají, než aby neukvapeně vynesli nějaké tvrzení o jakémkoli náboženství.

Takoví jsou tedy ti, které zvláštním jménem ve svém jazyce zovou buthreskové, slovo, které se latinsky dá přeložit jako „zbožní".

Kněze mají vynikající svatosti, a proto velice málo. Nemají jich totiž víc než třináct v jednotlivých městech, se stejným počtem chrámů – kromě toho, když se jde do války. Tehdy totiž sedm z nich odchází s vojskem a mezitím se dosazuje stejný počet. Ale když se oni vrátí, každý získává zpět své místo. Ti, kdo zbývají, jsou prozatím druhy nejvyššího kněze, dokud postupně nenastoupí na místo zemřelých. Jeden z nich stojí v čele ostatních.

Volí je lid, a to podle obyčeje ostatních úřadů, tajným hlasováním, aby se vyhnuli vášnivé horlivosti. Zvolení pak svou kolegií posvěceni.

Tito stojí v čele božských věcí, pečují o náboženství, a jsou jakoby cenzory mravů. Je ve velkou hanbu, když je někdo od nich pokárán jako člověk málo mravního života.

Jinak však jak povzbuzovat a napomínat je jejich úkol, tak krotit a trestat ty, co páchají zločin, je úkol nejvyššího úředníka a dalších úřadů. Jen vylučují ze svátostí ty, u nichž shledají, že jsou skrz naskrz zlí. A není skoro trestu, kterého by se více obávali.

Jsou totiž postiženi nejvyšší hanbou a potají strachem před náboženstvím trháni, a ani v tělech nejsou dlouho v bezpečí. Nedoloží-li totiž rychlou lítost kněžím, zatčeni, pak odpovídají před senátem trestem bezbožnosti.

Dětství a mládí je u nich vychováváno kněžími. A dřív se stará o mravy a ctnost než o vzdělání, protože vynakládají největší píli, aby ihned dobré názory, prospěšné zachování své obce, vlili do ještě měk-

kých a poddajných myslí dětí – ty totiž, když se do nich jednou pevně usadí, provázejí muže po celý život a přinášejí velký užitek pro zachování řádu veřejné věci (který se vždy rozpadá jen neřestmi, které se rodí ze zvrácených názorů).

Manželkami kněží (pokud nejsou samy ženami: tento rohled totiž není vyloučen, ale zřídka a jen vdova či žena ve zralém věku se volí) bývají nejvybranější z občanek.

Žádný úřad u Utopijců nemá tak velkou úctu, že kdyby i spáchali nějaký zločin, nepodléhají žádnému veřejnému soudu, nýbrž jsou ponecháni jen Bohu a sobě.

Nepokládají totiž za dovolené dotknout se smrtelnou rukou toho, jakkoli zločinného, kdo byl Bohu tak jedinečně zasvěcen jako obětní dar.

Tento zvyk je jim snazší zachovávat, protože kněží je tak málo a jsou vybíráni s tak velkou péčí.

Vždyť se nestává lehkomyslně, aby ten, který z dobrých jako nejlepší byl pouze pro svou ctnost povznesen k tak velké důstojnosti, upadl do zkaženosti a neřesti. A i kdyby se to nejvíc stalo (jaká je přirozenost smrtelníků proměnlivá), přece se při jejich malém počtu, a protože kromě pocty nemají žádnou moc, nemusí od nich mnoho obávat pro veřejnou zkázu.

Tak zřídkavé je mají proto, aby se důstojnost stavu, který obklopují tak velikou úctou, sdílením pocty s mnohými nestala laciná – zvláště protože pokládají za obtížné najít tolik lidí tak dobrých, aby byli hodni oné důstojnosti, k jejímuž nošení nestačí mít průměrné ctnosti.

A nemají je v úctě víc u sebe než u cizích národů, což je snadno vidět. Z toho, soudím, i jejich úcta vznikla.

Vždyť když se vojska chystají k bitvě, kněží usedají nedaleko stranou, v posvátném rouchu, s rukama vztaženýma k nebi. Nejdřív se modlí za mír všech, pak za vítězství svým – ale za nekrvavé pro ani jednu stranu. Když zvítězí jejich, vybíhají do šiku a brzdí ty, kdo zuří

proti poraženým. Spatřit je a oslovit stačí k záchraně života. A dotek splývajícího jejich oděvu chrání i ostatní jmění od každé válečné křivdy.

Z toho u všech národů kolem dokola vznikla taková úcta k nim, taková opravdová vznešenost, že často přinesli od nepřátel své občany stejně v bezpečí, jako přenesli od svých k nepřátelům. Někdy totiž je známo, že když se linie jejich začala klonit, situace se zdála beznadějná, oni sami se dávali na útěk a nepřátelé spěli k vraždě a kořisti, přišli kněží, zastavili krvavé jatky, rozdělili vojska a mír byl za rovných podmínek sjednán a ustaven.

Vždyť nikdy nebyl žádný národ tak divoký, krutý a barbarský, u něhož by jejich tělo nebylo pokládáno za posvátné a nedotknutelné.

Jako svátky slaví první a poslední den každého měsíce a také roku. Rok dělí na měsíce ukončené oběhem Měsíce, jako kruh Slunce vymezuje rok.

První dny zovou kynemery, poslední ve svém jazyce trapemery, slova, která znějí jakoby prvosvátky a koncosvátky.

Jsou tam k vidění vynikající chrámy, nejenže mistrně vybudované, ale – jak bylo nutné při tak malém počtu – i schopné pojmout nesmírný dav.

Všechny jsou však poněkud přítmí, a to prý ne z neznalosti stavitelství, ale z úmyslu kněží, protože nadměrné světlo rozptyluje myšlenky, zatímco jen částečné a jakoby pochybné soustředí mysli a napíná náboženství. A protože náboženství tam není u všech stejné, ačkoli všechny jeho formy, byť rozmanité a mnohé, přecházejí různou cestou v kult božské přirozenosti jako k jedinému cíli, nic se v chrámech nevidí ani neslyší, co by nehodí k všem jako společné.

Pokud má nějaká sekta vlastní obřad, každý jej provádí uvnitř domácích zdí. Veřejné pak konají tak, aby nijak nezmenšovaly žádný ze soukromých.

Proto se v chrámu neukazuje žádná podoba bohů, aby bylo každému volné představovat si boha v nejhlubší zbožnosti v takové formě, v jaké chce. Ani žádné zvláštní jméno boha nevzývají, nýbrž pouze Mithru, kterýmžto slovem všichni společně smýšlejí v jednu přirozenost božské velebnosti, ať je to cokoli. Ani se neformulují takové modlitby, které by každý nemohl pronést bez porušení vlastní sekty.

Do chrámu tedy na koncosvátkových dnech přicházejí navečer, ještě lačni, aby bohu za rok nebo měsíc, jehož je ten den koncovým, za zdárný průběh poděkovali. Druhý den, protože to je prvosvátek, se po ránu scházejí v chrámech, aby prosili o příznivý a šťastný průběh následujícího roku nebo měsíce, který začíná oním svátkem.

Avšak na koncosvátcích, dřív než jdou do chrámu, manželky doma padají k nohám svých mužů, děti k nohám rodičů a doznávají, že se provinily buď spáchaným zločinem, nebo nedbale vykonanou povinností. A prosí o odpuštění svého přestupku. Takže pokud se nad nimi usadil nějaký obláček domácího hněvu, tímto zadostiučiněním se rozmetá, aby s čistou a jasnou myslí byli při obřadech. Být přítomen zakalený totiž je proti náboženství. A kdokoli si je vědom nenávisti nebo hněvu proti komukoli, nevejde na oběti, dokud se neusmíří a nevyčistí své nálady – ze strachu před rychlou a velkou pomstou.

Když přijdou, muži se ubírají do pravé části chrámu, ženy odděleně do levé. Postaví se tak, aby mužští každého domu seděli před hospodářem a aby řadu žen uzavírala hospodyně.

Tak se dbá, aby všichni jejich pohyby vně byli pozorováni těmi, jejichž autoritou a kázní jsou doma řízeni. A navíc pečlivě dbají, aby mladší vedle staršího byli všude pospolu, aby děti svěřené dětem nestrávily ten čas dětskými nemístnostmi, kdy by měly nejvíc získávat nábožný strach před výše stojícími, největší a téměř jedinou pobídku ke ctnostem.

Při obětech nezabíjejí žádné zvíře. Nemyslí si, že se krví a vraždami raduje božská laskavost, která právě proto udělila živočichům život,

aby žili.

Zapalují kadidlo a jiná vonidla, k tomu nesou četné svíce. Ne proto, že by nevěděli, že nic z toho neprospívá božské přirozenosti – vždyť ani lidské modlitby ne. Avšak jim se líbí tento neškodný druh ctění, a při těchto vůních a světlech a ostatních obřadech nějakým způsobem cítí, že se lidé pozdvihují a s čilejším duchem povstávají k uctívání boha.

V chrámu lid je oděn v bílém, kněz má roucho pestré, dílem i formou obdivuhodné, materiálem však nijak drahocenné. Nejsou totiž tkané zlatem ani propojené vzácnými kameny, nýbrž ze pestrých ptačích per, tak dovedně a tak velikým uměním zpracované, že by cena díla nebyla přirovnatelná hodnotě žádného materiálu.

K tomu v oněch ptačích perech a chmýří, a v určitých jejich řadách, kterými se liší roucho kněze, prý jsou obsažena jistá tajemná mystéria, jejichž vysvětlením (pečlivě podávaným kněžími) jsou upomínáni na božská dobrodiní k sobě, na svou pak zbožnost vůči bohu i na vzájemnou povinnost mezi sebou.

Jakmile se takto ozdobený kněz z vnitřní svatyně objeví, všichni hned padnou s úctou k zemi v tak hlubokém tichu ze všech stran, že sama tvář té věci vzbuzuje jakousi hrůzu jako přítomného božství.

Po chvíli ležení na zemi se na kněžovo znamení zvednou. Pak zpívají chvály bohu, které prokládají hudebními nástroji, většinou jiných podob, než jaké jsou vidět v našem světě.

Z nich mnohé, stejně jako ty, které u nás jsou v užívání, lahodností velice převyšují, a jiné jsou s našimi vůbec nesrovnatelné.

Ale v jedné věci nás nepochybně dalekou měrou převyšují: že veškerá jejich hudba, ať zní na nástroje, ať je modulována lidským hlasem, tak napodobuje a vyjadřuje přirozené city, tak se zvuk přizpůsobuje věci – ať je to řeč prosebníka, ať veselá, utěšující, bouřlivá, žalostná, hněvivá –, tak jistý smysl věci představuje formou melodie, že mysli posluchačů podivuhodným způsobem rozechvívá, proniká a zapa-

luje. Konečně slavnostní modlitby ustálenými slovy pronáší kněz s lidem společně – tak složené, že co všichni společně odříkávají, každý si vztahuje v soukromí sám k sobě.

V nich každý uznává Boha jako původce stvoření, správy a všech ostatních dobrých věcí; za tolik přijatých dobrodiní mu vzdává díky. Jmenovitě pak za to, že milostí boží padla jemu šťastná obec a dostalo se mu to náboženství, které, jak doufá, je nejpravdivější.

V té věci, pokud se mýlí nebo pokud je něco lepšího a bohu příjemnějšího, prosí, aby ho jeho dobrota přivedla k tomu, aby ji sám poznal. Je totiž hotov následovat ho, kamkoli by jej vedl. Avšak pokud je tato forma obce nejlepší a jeho náboženství nejsprávnější, prosí, aby mu dal stálost a aby i ostatní smrtelníky přivedl k témuž způsobu života a k témuž názoru na boha – pokud ovšem není nevyzpytatelnou boží vůlí, že se mu právě tato rozmanitost náboženství líbí.

Nakonec se modlí, aby ho při odchodu snadnou smrtí k sobě přijal; zda rychle, nebo později, že se neodváží předepisovat.

Nicméně dodává, že pokud by to mohlo bez porušení jeho velebnosti být, bude mnohem více podle jeho srdce, aby i obtížnou smrtí dojít k Bohu, než aby byl od něho v nejpříznivějším běhu života déle zdržován.

Když tuto modlitbu pronese, znovu padnou k zemi tváří dolů, chvíli nato se zvednou a odcházejí k obědu. A zbytek dne tráví hrami a cvičením vojenského umění.

O výchově a umění

Tyto a jim podobné názory nabrali dílem z výchovy, protože byli vychováni v obci, jejíž zřízení jsou od těch bláznivostí nejvzdálenější, dílem z učení a knih.

Vždyť ačkoli jich není v každém městě mnoho, kteří jsou osvobozeni od ostatní práce a vyhrazeni jen vzdělání (totiž ti, u nichž v dětství rozpoznali vynikající vlohy, mimořádný talent a mysl nakloněnou k dobrým uměním) – přece jsou všichni chlapci napojováni vzděláním a dobrá část lidu, muži i ženy, po celý život ony hodiny, které jsme nazvali svobodnými od práce, věnuje vzdělání.

Vědy se učí ve vlastním jazyce. Není totiž ani chudý na slova, ani nelahodný poslechu, a žádný není věrnějším vykladačem mysli. Týž (jen rozmanitěji porušený, různě různě) se rozprostírá na velké pláni oné části světa.

Ze všech těch filosofů, jejichž jména jsou v naší známé části světa slavná, nedošla pověst žádného před naším příchodem k nim. A přesto v hudbě, dialektice a nauce o počtu a měření sami vymysleli skoro totéž, co ti naši starci.

Avšak ačkoli staré věděli skoro ve všem jim rovné, novodobým výkladům dialektiky se nevyrovnají ani zdaleka.

Nenalezli totiž ani jediné pravidlo z těch, které o omezeních, rozšířeních a dosazeních se tak chytře vymyslela, a jaká se zde v drobných logických spisech chlapci všude učí.

Dále druhé intence tak málo zkoumali, že ani samého „člověka v obecnosti“, kterého (jak víte) máme, jakkoli je zjevně obrovský a větší

než jakýkoli obr, a ještě navíc jsme jim ho ukazovali prstem, nikdo z nich nemohl spatřit.

Avšak v drahách hvězd a v pohybu nebeských koulí jsou velmi zkušení.

Dokonce i přístroje různých tvarů dovedně vymysleli, kterými mají velmi přesně stanoveny pohyby a polohy slunce, měsíce a také ostatních hvězd, které se v jejich obzoru dají pozorovat.

Avšak o přátelstvích a sporech bludných hvězd a vůbec o celém tom podvodu věštění z hvězd ani nesnějí.

Deště, větry a jiné proměny počasí předpovídají podle jistých znamení, odpozorovaných dlouhým užíváním.

Co se týká příčin všech těchto věcí a o přílivu moře a jeho slanosti, a konečně o původu a přirozenosti nebe a světa – dílem se vyjadřují jako naši staří filosofové, dílem, jak ti navzájem nesouhlasí, tak i oni, přinášejíce nové výklady věcí, se se všemi těmi rozcházejí, a přece se nikdy úplně mezi sebou neshodnou.

V té části filosofie, která se zabývá mravy, debatují o témž, co u nás: hledají dobra duše a těla a vnější, a také zda název „dobra“ přísluší jim všem, nebo jen dobrům duše.

O ctnosti a slasti debatují. Ale ze všech první a hlavní rozprava je o tom, v jaké věci, jedné nebo více, mají postaveno štěstí člověka.

Zdají se být více než spravedlivě nakloněni ke straně, která hájí slast: v ní vymezují buď celou, nebo největší část lidského štěstí.

A co se víc podiviš, dovolávají se i náboženství (které je vážné a přísné, většinou smutné a tuhé) jako ochránce tak útlocitného stanoviska.

Nikdy totiž nerozpravují o štěstí, aniž by nespojili jisté principy odvozené z náboženství s filosofií, která užívá rozumových důvodů. Bez nich pokládají samotný rozum za chromý a slabý k vyšetření pravého štěstí.

Ty principy jsou tyto:

Že duše je nesmrtelná a dobrotivostí Boží zrozená k štěstí; že našim ctnostem a dobrým skutkům jsou po tomto životě určeny odměny, a zločinům tresty.

Ačkoli to patří k náboženství, přesto soudí, že rozumem lze dojít k jejich uvěření a přijetí. Kdyby se tyto principy ze středu odstranily, bez váhání prohlašují, že by nebyl nikdo tak hloupý, aby necítil, že má hledat slast ať právem, ať neprávem. Dbal by jen toho, aby mu menší slast nebránila větší, nebo aby nenásledoval takovou, na niž by naopak následovala bolest.

Vždyť následovat ctnost drsnou a obtížnou, nejen zahánět příjemnost života, ale i dobrovolně snášet bolest, od níž bys neočekával žádný užitek (jaký by mohl být užitek, kdybys po smrti nic nezískal, zatímco bys celý tento život strávil bez příjemnosti, to jest uboze) – to pokládají za nejšílenější.

Nyní však nikoli ve veškeré slasti vidí štěstí, ale pouze v dobré a čestné. K ní totiž jako k nejvyššímu dobru je naše přirozenost tažena ctností samou – a jen tomu dobru opačná strana přisuzuje štěstí.

Ctnost totiž definují jako „žít podle přírody“; k tomu jsme Bohem ustanoveni.

Rozumně následuje vedení přírody každý, kdo se v žádostivosti a odmítání věcí řídí rozumem.

Rozum pak smrtelníky především vzněcuje k lásce a úctě k božské velebnosti, které vděčíme jak za to, že jsme, tak za to, že můžeme být účastni štěstí. Dále nás upomíná a vybízí, abychom žili co možno nejméně úzkostlivý a nejvíce radostný život my sami a abychom se stali pomocníky všem ostatním k témuž cíli, protože nás spojuje společenství přírody.

Vždyť nikdy nebyl žádný tak smutný a tuhý následovatel ctnosti a odpůrce slasti, aby ti stanovil práce, bdění a špínu, a ne zároveň přikázal, abys podle svých sil zmírňoval nouzi a nepříjemnosti jiných. Chválí jménem lidskosti, že člověk je člověku ke spáse a útěše. A je

nejlidštější (a žádná ctnost není člověku vlastnější) zmírnit obtíže druhým a odebráním smutku je vrátit přívětivosti života, to jest slasti.

Proč by tě neměla příroda popohánět, abys témuž vyhověl sám sobě? Buď je totiž přívětivý život zlý – tedy slastný; a jestli je, pak nejenže nikomu k němu nemáš pomáhat, ale všem jako škodlivý a smrtonosný ho máš, jak jen můžeš, odnímat; anebo pokud je pro jiné dobré ho umožnit, nejen že máš, ale musíš i sobě ho umožnit v první řadě – vždyť by ses měl mít neméně rád než ostatní. Není-li totiž, aby ti příroda nařídila být na jiné dobrý a aby ta táž znovu přikazovala být k sobě samému divoký a nemilosrdný.

Přívětivý život, říkají, to jest slast, jako cíl veškerého jednání, nám předepisuje sama příroda. A ctnost definují jako život podle jejího předpisu.

Avšak když příroda zve smrtelníky k vzájemné podpoře radostnějšího života (což zajisté činí právem; nikdo totiž není nad údělem lidského rodu natolik, aby byl pouze on jediný přírodě na starosti, protože ta chová všechny stejně, které zahrnuje ve společenství téhož tvaru), ta táž ti jistě také přikazuje stále a stále hledět, abys sice vyhověl svým prospěchům, ale nezjednával nepříjemnosti jiným.

Mají tedy za to, že je nutné zachovávat nejen smlouvy uzavřené mezi soukromníky, ale i veřejné zákony, které buď dobrý panovník spravedlivě vyhlásil, nebo lid, ani utlačovaný samovládou, ani lstí obelstěný, společným souhlasem ustavil k rozdělení životních pohodlí, to jest látky slasti.

Starat se v mezích těchto zákonů o svůj prospěch je rozumnost; o veřejný prospěch pak zbožnost. Avšak odnímat cizí slast, abys dosáhl své, je křivda. Naopak něco si sám sobě ubrat, abys to přidal jiným – to je povinnost lidskosti a dobrotivosti. Ta přitom nikdy neodnese tolik prospěchu, kolik zpět přinese.

Je totiž vyvážena vzájemností dobrodiní; a již sama vzpomínka na dobrý čin a vděk těch, jimž jsi dobře učinil, přináší duši více slasti než

ta tělesná, které ses zdržel.

Konečně (čemu snadno přesvědčí mysl ochotně souhlasící náboženství) Bůh odměňuje krátkou a malou slast nesmírnou a nikdy nehynoucí radostí.

A tak tedy soudí, že pokud věc pečlivě vyšetříme a zvážíme, všechny naše činy, a mezi nimi i ctnosti samy, hledí nakonec k slasti jako k cíli a štěstí.

Slastí nazývají každý pohyb a stav těla nebo duše, ve kterém pod vedením přírody je rozkoš být.

K přirozené žádostivosti to nepřidávají lehkomyslně.

Vždyť jako cokoliv je přirozeně přívětivé, k čemu se nespěchá přes křivdu, přičemž se neztrácí nic přívětivějšího a nenásleduje námaha – za tím jde nejen smysl, ale i přímý rozum –, tak co si smrtelníci představují jako sladké mimo přírodu v nejmarnějším srozumění (jako by bylo v nich tak zaměňovat věci jako slova), to vše stanovují jako nic k štěstí neprospívající. Ba naopak škodící, nebo přinejmenším tím, že u koho se usadilo, nenechá pravým a opravdovým potěšením žádné místo. Celou mysl zcela zabírá falešným zdáním slasti.

Je totiž mnoho věcí, které, ačkoli samy o sobě neobsahují žádnou lahodnost (dokonce mnohá dobrá část jen hořkost), přesto zvrácenou vábou nemravných žádostí jsou pokládány nejen za nejvyšší slasti, ale i počítány mezi hlavní důvody života.

Do tohoto druhu podvržené slasti kladou ty, které jsem už připomněl, kteří čím lepší plášť mají, tím lepší sobě sami připadají. V té jedné věci se mýlí dvakrát.

Vždyť nejsou méně oklamáni tím, že svůj plášť pokládají za lepší, než tím, že sami sebe za lepšího.

Když totiž hledíš na využití oděvu, proč by vlna jemnější niti měla být lepší než hrubší? Oni však, jako by vynikali přirozeností a ne omylem, vztyčují své hřebeny, a mají za to, že jim pro ten plášť přibývá i nějaká cena. Proto si tu úctu, kterou by se v laciněji oděných neodvá-

žili čekat, vyžadují jako svým právem od lepšího pláště; a když je někdo míjí bez pozornosti, jsou dotčeni.

Avšak samotný fakt, že si libují v marných a k ničemu neužitečných poctách – není to z téže nevědomosti? Co totiž přirozené a pravé slasti přináší obnažené temeno jiného nebo pokleknutá kolena? Vyléčí to bolest tvých kolen? Zmírní to blázen hlavy? V tomto obrazu zbarvené slasti překvapivě sladce šílí ti, kteří si lichotí a tleskají mínění o urozenosti, že se jim totiž podařilo narodit těm předkům, jejichž dlouhá řada byla bohatá (a nic jiného dnes urozenost není), zvláště v pozemcích. Ani o chlup méně se nepovažují za urozené, i kdyby jim předkové nic nezanechali, nebo i to, co zanechali, oni sami prohýřili.

K nim připočítávají ty, kteří (jak jsem řekl) nechávají se chytit do léček drahokamy a kamínky, a připadají si jaksi bohové, pokud získají nějaký výborný, zvláště toho druhu, který je ve své době mezi jejich lidmi nejvíc ceněný. Nejsou totiž u všech ani ve všech dobách tytéž druhy cenné. A kupují ho jen vyjmutý ze zlata a nahý.

A ani tak ne, dokud prodavač nepřísahá a nedá záruku, že ten drahokam a kámen je pravý – tak jsou úzkostliví, aby se jejich očím podvržený namísto pravého nevnutil.

Avšak proč by ti při pohledu na něj umělý poskytoval méně rozkoše, když ho tvé oko od pravého nerozezná? Oba by měly stejně hodně znamenat tobě – zrovna tak, jako slepci.

A co ti, kteří si uschovávají přebytečné bohatství, aby ze shromážděné hromady nebrali žádný užitek, nýbrž se těšili pouhým pohledem? Užívají pravou, nebo spíš se dávají ošálit nepravou slastí? A ti, kteří naopak zlato, kterého nikdy nepoužijí, snad už ani neuvidí, ukrývají, a úzkostliví, aby neztratili, ztrácejí? Co jiného je totiž vracet zemi to, co bylo odňato tvému užívání – snad i užívání všech smrtelníků? A ty si přesto, ukryv poklad, jako již bezstarostný v mysli radostně počínáš.

Pokud by ho tobě někdo odebral krádeží, a ty, nevědom té krádeže, po deseti letech jsi zemřel, po celé toto desetiletí, které jsi odňatým penězům přežíval, co ti znamenalo, zda byl ukraden, nebo zůstal? Oběma způsoby se jistě k tobě dostalo stejně užitku. K těmto tak hloupým radostem připojují hráče (jejichž šílenství poznali ze slyšení, ne z vlastní zkušenosti), lovce a ptáčníky.

„Co má totiž ze slasti," říkají, „vrhání kostek do mísy, které jsi dělal už tolikrát, že kdyby v tom byla nějaká slast, snadno by vznikla přesto nějaká sytost z častého užívání? A jaká lahoda, a ne spíš odpor, může být v poslouchání štěkotu a vytí psů? Nebo jaká je větší slast, když pes pronásleduje zajíce, než když pes pronásleduje psa? Vždyť se obojí děje totéž: běhá se, pokud tě běh těší."

„Pokud tě však naděje na vraždu, očekávání krvavého drásání před očima drží, mělo by to spíš budit soucit: vidět, jak je zaječíček od psa, jak slabý od silnějšího, jak prchavý a bázlivý od zuřivého, konečně nevinný od krutého rozsápán."

A tak Utopijci celou tuto zábavu lovu, jako věc nehodnou svobodných, odvrhli na řezníky (což je řemeslo, které, jak jsem řekl výše, u nich vykonávají otroci). Pokládají totiž lov za nejnižší část řezničiny. Ostatní její části jsou užitečnější a čestnější, protože víc prospívají a zabíjejí zvířata jen z nutnosti. Zatímco lovec z vraždy a drásání ubohého zvířátka hledá jen samu slast. A tu, chuť na vidění smrti, soudí, že se u zvířat buď rodí z citu krutého ducha, nebo nakonec do krutosti upadá – ustavičným užíváním tak surové slasti.

Tyto tedy, a cokoli je toho druhu (a jsou toho nespočet), ačkoli dav smrtelníků pokládá za slasti, oni, protože v nich není nic přirozeně přívětivého, prohlašují zjevně, že s pravou slastí nemají nic společného.

A i když takové věci davu zahlcují smysly přívětivostí (což se zdá být dílem slasti), nic to na jejich úsudku nemění. Nikoli totiž přirozenost

věci samé, ale jejich zvrácený zvyk je příčinou, jejíž vadou se stává, že obejmou hořké místo sladkého.

Ne jinak než že těhotné ženy pokládají pryskyřici a lůj zkaženou chutí za sladší nad med.

Avšak úsudek nikoho zkažený nemocí nebo zvykem nemůže změnit přirozenost – jako ani jiných věcí, tak ani slasti.

Druhy skutečných slastí, které uznávají, rozdělují na různé.

Jedny totiž přisuzují duši, jiné tělu.

Duši dávají rozum a onu sladkost, kterou rodí rozjímání o pravdě.

K tomu se přidává příjemná paměť na dobře strávený život a nepochybná naděje budoucího dobra.

Slast těla dělí do dvou podob, z nichž první je ta, která zahrnuje smysl zjevnou sladkostí. Ta se jednou děje obnovou těch částí, které vyčerpalo nám vrozené teplo. Ty se vracejí jídlem a pitím. Jindy se slast vrací, zatímco se vylučují ty věci, jejichž hojností tělo přebývá. Ta se poskytuje, zatímco střeva pročišťujeme výkaly, nebo se dílo věnuje dětem, nebo se svědění nějaké části tiší třením nebo škrabáním.

Někdy se však rodí slast, aniž by vracela, co by naše údy postrádaly, nebo odstraňovala, čím by trpěly. Avšak taková, jaká naše smysly jakousi tajnou silou, ale zjevným pohybem šimrá a jímá a k sobě obrací – jaká se rodí z hudby.

Druhou podobou tělesné slasti má být ta, která spočívá v klidném a vyrovnaném stavu těla, totiž ve zdraví, nerušeném žádnou nemocí.

Ta sama o sobě (pokud ji nenapadá žádná bolest) těší, i když se nehýbe přidanou slastí zvenku.

Ačkoli se tak méně vznáší a méně se nabízí smyslu než ona nadutá chtíč jídla a pití, přesto mnozí ji ustanovují za největší ze slastí, všichni Utopijci skoro přiznávají, že je velkou, jakoby základem a dnem všech. Jen ona totiž činí tichou a žádoucí podmínkou života, a bez ní není nikde pro nikoho místa pro žádnou slast.

Vždyť být zcela prost bolesti, pokud není zdraví, nazývají strnulostí a nikoli slastí.

Dávno u nich odpadlo rozhodnutí těch, kteří stálé a klidné zdraví (i tato otázka u nich byla pilně probrána) pokládali za to, co se nemá počítat za slast, protože ho prý nelze cítit, pokud se nehýbá nějakým vnějším pohybem.

Nyní však naopak téměř všichni se v tomto shodují: že zdraví je ze slastí první.

Vždyť „když je v nemoci", říkají, „bolest, která je slasti nesmiřitelným nepřítelem, ne jinak než jak zdraví je nemoc – proč by naopak nebyla v tichu zdraví slast?" Nic na věci nemění, zda se říká, že „nemoc je bolest", nebo „v nemoci je bolest".

Oběma způsoby se totiž vytváří totéž.

Vždyť ať je zdraví buď samou slastí, nebo nutně rodí slast, jako teplo se rodí z ohně, zajisté v obou případech vzniká, že těm, u nichž je neporušené zdraví, se slast nemůže vyhýbat.

„Mimo to, zatímco jíme", říkají, „co jiného, než zdraví, které se začalo kolísat, bojuje proti hladu (jídlem jako spolubojovníkem)? V tom boji, zatímco postupně nabývá vrchu, ten samý postup k navyklé síle poskytuje tu slast, kterou se takto občerstvujeme."

„Zdraví tedy, které se v konfliktu raduje, se nebude radovat, když dosáhne vítězství? Nebo pokud konečně dosáhlo pravěké síly, o kterou v celém konfliktu usilovalo, hned by ztuhlo? Ani by své dobro nepoznalo a neobjímalo? Vždyť to, že se prý zdraví necítí, pokládají za velmi daleko od pravdy."

„Kdo totiž bdělý," říkají, „necítí, že je zdravý – kromě toho, kdo není? Koho jaká strnulost nebo spavost svírá, aby nepřiznal, že mu zdraví je sladké a potěšující? A potěšení – co jiného je než jen jiným jménem slast?"

Objímají tedy především slasti duše (ty totiž mají za první a hlavní ze všech), z nichž největší část, jak soudí, pochází z cvičení ctností

a vědomí dobrého života.

Ze slastí, které poskytuje tělo, dávají palmu zdraví.

Vždyť sladkost jídla a pití a cokoliv má podobnou rozkoš, pokládají za žádoucí, ale pouze kvůli zdraví.

Takové věci totiž samy o sobě přívětivé nejsou, nýbrž jen potud, pokud odporují nepříznivému zdraví, které se potají plíží. Proto moudrému, jako je spíš odvracet se od nemocí než si přát léky, a spíš potlačovat bolesti než hledat útěchy, tak i tohoto druhu slasti nepotřebuje raději, než aby ji vyhledával. Pokud by někdo z tohoto druhu slastí pokládal sebe za blaženého, musel by si přiznat, že by byl nejšťastnější teprve tehdy, kdyby mu připadl život strávený v trvalém hladu, žízni, svědění, jedení, pití, škrábání a tření. Jak by nebyl ne pouze hnusný, nýbrž i bídný, kdo to nevidí? Určitě nejnižší jsou tyto slasti ze všech, protože jsou nejméně čisté. Nikdy totiž nenastupují, pokud nejsou spojené s opačnými bolestmi. Vždyť se slastí jedení se pojí hlad, a to ne podle dostatečně spravedlivého zákona.

Vždyť bolest je prudší a také delší. Rodí se totiž před slastí, a leda se slastí nezaniká dřív než s ní.

Takové slasti tedy, nestanovují-li jim mnoho ceny, nakolik je žádá nutnost.

Těší se však i v nich, a s vděčností uznávají shovívavost přírody-rodičky, která své potomky k tomu, co bylo nutné dělat tak často, přivábila i nejlíbeznější sladkostí.

Jak v jaké znechucenosti bychom museli žít, kdyby, tak jako jiné nemoci, které nás trápí vzácněji, tak i tyto denní nemoci hladu a žízně bylo nutné zahánět jedy a hořkými léky! Avšak krásu, síly a hbitost tyto jako vlastní a příjemné dary přírody s radostí chovají.

A i ty slasti, které se vpouštějí ušima, očima a nosem, které příroda chtěla, aby byly vlastní a zvláštní pro člověka (žádný jiný druh živočichů totiž ani netouží po kráse tvaru světa, ani se nad vůněmi neraduje – jedině když se jedná o rozpoznání jídla; a nerozeznává souzvučné

a nesouzvučné rozdíly zvuků), i ty, říkám, následují jako jisté příjemné koření života.

Ve všech však drží tu míru: aby menší nebránila větší a aby slast někdy nerodila bolest. Což nutně následuje, pokud by byla nečestná.

Vzácnost krásy tvaru pohrdat, síly nechat zajít, hbitost obrátit v lenivost, tělo vyhladovět posty, zdraví škodit a všechny ostatní pohlazení přírody zavrhovat – kromě pokud by někdo tyto své prospěchy zanedbával ze zájmu o jiných nebo veřejné prospěchy, za jejichž námahu by očekával větší slast od Boha –, pokládají však za nejšílenější a za duši k sobě krutou a k přírodě nejnevděčnější, že si za marný stín ctnosti a bez prospěchu komukoli jinému sám sobě ubližuje, nebo že se za to, aby mohl snášet protivenství s menší obtíží – snad však nikdy nemají přijít –, trápí. Mysl, jako by si dědila něco od přírody, se rouhá tím, že se vzdává všech jejích dobrodiní.

Takový je jejich názor o ctnosti a slasti. Nevloží-li do člověka něco svatějšího z nebe seslané náboženství, nevěří, že lidským rozumem lze najít žádný pravdivější. Zda v této věci smýšlí správně, nebo špatně, probrat nemáme ani čas, ani potřebu. Vždyť jsme se zavázali jejich zřízení vyprávět, nikoli hájit.

Avšak tolik si jsem jist: ať se tato jejich rozhodnutí mají jakkoli, nikde není znamenitějšího lidu a nikde šťastnější obce.

Jsou těla hbitého a čilého, s větší silou, než slibuje postava – ale ta není ani malá. A protože nemají ani všude úrodnou půdu, ani plně zdravé ovzduší, chrání se proti vzduchu umírněností života. Zemi tak léčí pílí, že nikde mezi národy není bohatší urody obilí a dobytka, ani čilejších těl lidí, méně vystavených nemocem.

A tak tam vidíš nejen to, co obvykle dělají zemědělci, pečlivě provozované – aby zemi od přírody skoupější prací a uměním pomáhali –, nýbrž vidíš i les na některých místech lidovýma rukama od kořene vyvrácený, jinde zasazený. V té věci se nebraly ohledy na úrodnost, nýbrž na dopravu, aby bylo dřevo buď k moři, nebo k řekám, nebo k sa-

mým městům bližší. Pozemní cestou se totiž s menší prací přinášejí obilniny než dřevo z větší dálky.

Je to lid snadný a vtipný, obratný, radující se z volnosti, dost trpělivý v tělesných pracích (když je toho třeba), avšak jinak nijak zvlášť nehledající. V duševních zájmech neúnavný.

Když se od nás dověděli o literatuře a vzdělanosti Řeků (v latinské literatuře mimo historiky a básníky nebylo nic, co by patrně vysoce schvalovali), překvapivě velkou horlivostí usilovali, aby si je mohli pod naším výkladem důkladně osvojit.

Začali jsme tedy číst – spíše proto, abychom se nezdáli, že odmítáme námahu, než že bychom nějaký ovoce očekávali.

Ale když jsme trochu pokročili, jejich píle způsobila, že jsme pochopili, že své vlastní jsme neutráceli zbytečně.

Vždyť tak snadno začali napodobovat tvary písmen, tak hbitě vyslovovat slova, tak rychle svěřovat paměti a s tak velkou věrností reprodukovat, že by nám to bylo za zázrak, kdyby většina z nich, kteří si nejenom z vlastního popudu zapálení, ale i senátním usnesením přinucení, nabrala na sebe toto učení, nebyla z počtu scholastiků, s nejvybranějšími vlohami a ve zralém věku.

A tak za méně než tři roky nebylo v tom jazyce nic, co by jim bránilo číst dobré autory bez zádrhelů – kromě chyb knihy.

Myslím, že tu literaturu snadněji chytili i proto, že jim byla trochu příbuzná.

Mám totiž podezření, že ten národ pochází od Řeků. Jejich řeč je totiž jinak skoro perská, ale uchovává nemalé stopy řečtiny ve slovech pro města a úřady.

Mají ode mě (vždyť jsem nemalou náplň knih místo zboží před čtvrtou plavbou nahromadil na loď, protože jsem byl pevně rozhodnut, že se nevrátím raději nikdy, než rychle) většinu děl Platóna, mnoho Aristotela, také Theofrastovu knihu O rostlinách, ale ta je na mnoha místech zmrzačená, čeho lituji.

V knize totiž, zatímco jsme pluli, nedbale přechovávané se zahnízdila malá opice. Ta hravá a zlobivá roztrhala některé stránky, které sem a tam vytrhávala.

Z gramatiků mají jen Lascara, Theodora jsem s sebou nevzal, ani žádný slovník kromě Hésychia a Dioskorida. Plutarchovy knížky mají velmi oblíbené; i Lukiánův smysl pro žert a vtip je přitahuje.

Z básníků mají Aristofana, Homéra a Euripida; dále Sofokla v malém formátu Aldových tisků.

Z historiků Thúkydida a Hérodota a také Hérodiana. V oblasti lékařství přivezl můj druh Tricius Apinatus nějaké malé spisy Hippokratovy a Galénovu Mikrotechné. Tyto knihy mají ve veliké ceně. Vždyť ačkoli ze všech národů jsou v medicíně nejméně v nouzi, přesto nikde není v této věci v tak velké úctě – a to i proto, že její poznání počítají mezi nejkrásnější a nejužitečnější části filosofie. Pomocí této části filosofie, zatímco zkoumají tajemství přírody, zdá se jim, že odtud nejen čerpají obdivuhodnou slast, ale i u jejího autora a tvůrce získávají největší milost. Mají za to, že on po způsobu jiných řemeslníků postavil tomuto světu stroj k pozorování člověku (jediného tak velké věci schopnému), aby ho pozoroval. Proto má raději zvědavého a bedlivého pozorovatele a obdivovatele svého díla, než toho, kdo jako zvíře bez rozumu takovou nádhernou podívanou tupě a bez pohnutí zanedbá.

Vzdělaností vycvičené vlohy Utopijců tedy obdivuhodně mnoho zmohou k vynálezům umění, která dělají něco pro usnadnění pohodlného života.

Dvě však vděčí nám – knihtisk a výrobu papíru –, a to ne pouze nám, protože také sami si dobrou část toho zasloužili.

Když jsme jim ukazovali Aldem vytisknuté knihy na papíře a mluvili o látce k výrobě papíru a o umění tisknout písmena – spíše dávali najevo, než vysvětlovali (nikdo z nás totiž neovládal ani jedno z toho) –, oni sami ihned velmi důvtipně rozpoznali věc. A zatímco předtím psali jen na kůže, kůru a papyrus, hned se pokusili vyrábět papír a tisknout

písmena. Když jim to zprvu nedost dařilo, pokusem po pokusu brzy dosáhli obojího a tolik dokázali, že kdyby byly k dispozici exempláře řeckých knih, nescházela by jim kodexová vydání.

Nyní však nemají víc, než jsem připomněl. To, co mají, rozšířili tiskem už do mnoha tisíců exemplářů.

Kdokoli tam přijde za podívanou, koho buď nějaká znamenitá vloha ducha, nebo z dlouhé pouti získaná znalost mnoha zemí doporučí (což nám velmi pomohlo, když jsme dorazili), bývá přijat s otevřenou myslí.

Rádi totiž slyší, co se kde ve světě děje.

Jinak však lidé za obchodem nijak často nepřicházejí.

Co by totiž přivezli, kromě buď železa, nebo toho, co by kdokoli raději přivezl zpět, zlata a stříbra? A co se má od nich vyvážet, pokládají za rozumnější, aby to vynesli sami, než aby to odtud přišli žádat jiní. Takto mají cizí národy odevšad lépe prozkoumané a neztrácejí užívání a zkušenost námořních věcí.

O zákonech Utopijských

Nemocné, jak jsem řekl, s velkou péčí léčí a nic z toho, čím by je mohli lékařstvím nebo úpravou stravy navrátit zdraví, naprosto neopominou.

Dokonce i ty, kdo trpí neuzdravitelnou nemocí, těší tím, že u nich sedí, hovoří s nimi a konečně užívají toho, co mohou dát pro úlevu.

Avšak kdyby šlo nejen o nevyléčitelnou nemoc, nýbrž by ho ustavičně trápila a mučila, pak kněží a úředníci napomínají toho člověka, že – protože již není rovnocenný ke všem povinnostem života, obtížný jiným a sám sobě tíží, přežívá již sám svou smrt – ať se nerozhodne déle v sobě živit mor a nákazu; ani ať neváhá zemřít, když mu je život mukou, nýbrž ať se, opíraje se o dobrou naději, buď sám sebe z toho hořkého života jako z vězení a mučidel vyjme, nebo ať se dá vyrvat jinými ze své vlastní vůle. To bude moudré, protože smrtí nepřeruší pohodlí, ale trest. A protože v té věci bude poslouchat rady kněží, totiž vykladačů Boha, bude také jednat zbožně a svatě.

Ti, které v tomto přesvědčí, buď hladovkou dobrovolně ukončí život, nebo uspaní bez pocitu smrti se vysvobodí.

Nedobrovolného však neberou nikomu, ani jim neumenšují žádnou povinnost. Toho, kdo si tak dá si vzít život, pokládají za čestného.

Jinak, kdo si sám přinutil smrt bez schválení věci kněžími a senátem, toho nepočítají za hodného ani země, ani ohně, nýbrž ho beze cti vhodí nepohřbeného do nějakého bažinatého místa.

Žena se nevdává před osmnáctým rokem.

Muž se neoženjí dřív než po dokončení čtyř let navíc, totiž ve dvaadvaceti.

Před manželstvím, pokud se muž nebo žena usvědčí z tajného pohlavního styku, trestá se ho nebo ji přísně. A manželství se jim naprosto zakazuje, pokud by milostí nejvyššího úředníka vinu neodpustil. Avšak i otec a hospodyně domu, v jehož domě k zločinu došlo, podléhají velké hanbě – jako lidé, kteří své povinnosti nestřežili dost pečlivě. A tak přísně stíhají ten zločin proto, že předvídají, že jen málo lidí by se spojilo v manželskou lásku, v níž pak musí všechen věk strávit s jediným – a snášet navíc trápení, které z toho plyne –, kdyby se nebránilo potulnému obcování.

Dále, při výběru manželů zachovávají jeden obřad, nám připadající nejnemožnější a vrchovatě směšný, oni ho však vážně a přísně.

Ženu totiž, ať je panna nebo vdova, předvádí vážná a počestná matrona ženichovi nahou, a stejně tak nějaký poctivý muž staví zase panně nahého nápadníka.

Když jsme my tomu obyčeji smíchem jako něčemu nesmyslnému vyhrazovali, oni se naopak podivili ostatním výraznou hloupostí všech národů: kteří, zatímco při koupi koně, kde se jedná o pár peněz, jsou tak opatrní, že přestože je kůň téměř nahý, pokud se nesejme sedlo a nejsou odhrnuté všechny přikrývky, odmítají ho koupit, aby se pod těmi pokrývkami nějaká rána neskrývala, při výběru manželky, z níž bude plynout buď slast, nebo odpor po celý život, jednají tak nedbale, že zatímco je zbytek těla zahalen oděvem, celou ženu ohodnotí sotva z prostoru jediné dlaně (nic víc než tvář se nevidí) – a připojí si ji k sobě s velkým nebezpečím zlého soužití, pokud by jim potom něco vadilo.

Vždyť ne všichni jsou tak moudří, aby hleděli jen na mravy. A i v manželstvích samých moudrých přidávají k přednostem duše i jisté přednosti těla. Určitě tak odporná ošklivost se může skrývat pod těmi obaly, že může zcela odcizit mysl od manželky, zatímco se již tě-

lem nelze rozdělit. Pokud by taková ošklivost nastala náhodou po uzavření sňatku, musí každý nést svůj úděl. Avšak dříve se zákony musí dbát, aby nikdo nebyl chycen do léček. A o to větší pečlivostí se o to muselo starat, že jsou jedinými v oněch končinách světa, kteří se spokojují s jedinou manželkou, a manželství tam není nijak často rozlučováno jinak než smrtí – pokud ne cizoložství, nebo nesnesitelná obtížnost chování není příčinou.

V takové chvíli udělí senát jednomu z uražených milost změnit manžela. Druhý zároveň pozbývá cti a vede trvale život bez manželství.

Jinak zapudit nedobrovolnou manželku, u níž není žádné viny, protože jí přišla tělesná pohroma – to naprosto nedovolují. Pokládají totiž za kruté, nejen že by někdo byl opuštěn právě v době, kdy nejvíc potřebuje útěchu, nýbrž i že by stáří, které přináší nemoci a samo je nemocí, nebylo moci spolehnout se na stálou věrnost.

Jinak však se někdy stává, že když se mezi manželi dost neshodují mravy, oba najdou jiné, s nimiž by doufali, že budou žít příjemněji, dobrovolně se rozdělí a uzavřou nová manželství – avšak nikoli bez schválení senátu, který, pokud věc pečlivě neprozkoumá sám a jeho manželky, rozvody nepřipouští.

A ani tak ne snadno. Vědí totiž, že snadná naděje nových svatebních smluv je ne příliš užitečná věc pro upevnění lásky manželů.

Zneuctitelé manželství se trestají nejtěžším otroctvím. A pokud nikdo z nich nebyl neženatý, uražení (chtějí-li) po zapuzení cizoložníků mezi sebou mohou být spojeni manželstvím. Jinak s těmi, s nimiž se jim bude zdát.

Pokud by však jeden z uražených trval na lásce k tak špatně se chovajícímu manželovi, přesto se mu zákonem manželství nebrání, aby s odsouzeným šel do práce, pokud chce. Někdy se stává, že lítost jednoho a pečlivá snaha druhého vyvolá u nejvyššího úředníka soucit, a znovu dosáhne svobody.

Avšak kdo opět padne do zločinu, trestá se smrtí.

Pro ostatní zločiny žádný zákon nestanovuje určitý trest, nýbrž podle toho, jak je který zločin krutý nebo opačně, tak senát rozhoduje o trestu.

Manželky kárají muži a děti rodiče, pokud se nedopustili něčeho tak velkého, že je ve veřejném zájmu, aby to bylo potrestáno veřejně. Většinou však nejtěžší zločiny trestají obtíží otroctví. To totiž mají za ne méně smutné pro zločince a za víc užitečné obci, než kdyby spěchali viníky zabíjet a hned je uklízet.

Vždyť prací prospívají víc než smrtí a příkladem déle odvracejí jiné od podobného zločinu. Pokud by se takto drženi vzbouřili a odporovali, pak teprve jako nezkrocená zvěř, kterou nemohou krotit vězení ani řetězy, se zabíjejí.

Trpělivým se však neodnímá všechna naděje. Pokud, přemožení dlouhými obtížemi, projeví lítost, která svědčí, že se jim provinění více hnusí než trest – pak buď výsadou nejvyššího úředníka, nebo hlasováním lidu, se jim otroctví mírní nebo odpouští.

Snažit se někoho svést k cizoložství je neméně nebezpečné než samo cizoložství.

V každém zločinu totiž rovnají pevně plánovaný pokus s činem. Nemají totiž za to, že by to, co se mu nepodařilo, mělo prospět tomu, na němž nestálo, že se tomu podařilo.

Blázny mají v oblibě. Chovat se k nim potupně je ve velkém nečest, avšak nebrání se nikomu, aby bral z jejich hlouposti slast.

Mají totiž za to, že je to pro samé blázny největším dobrem. Komukoliv, kdo je tak přísný a smutný, že se nad žádným činem ani řečí nezasměje, nesvěří blázna k opatrování. Mají totiž obavu, že by takový člověk, pro něhož by blázen nebyl ani k žádnému užitku, ani k potěšení (což je jediná jeho přednost), o něj nepečoval dost shovívavě.

Posmívat se zrůdě nebo mrzákovi se nepokládá za hanbu a nemravnost pro toho, komu se někdo posmívá, nýbrž pro toho, kdo se

posmívá, který hloupě vytýká druhému jako vadu to, co nebylo v jeho moci, aby se tomu vyhnul.

Vždyť jako přirozenou krásu neuchránit pokládají za známku lenivého a nedbalého, tak hledat pomoc od barviv je u nich hanebná drzost.

Vždyť ze zkušenosti vědí, jak žádná krása tak nedoporučuje manželku manželovi jako poctivost mravů a úcta.

Vždyť jako jsou někteří okouzleni jedinou krásou, tak nikdo není udržován jinak než ctností a poslušností.

Nejen tresty odrazují od zločinů, ale nabízenými i poctami lákají ke ctnostem. Proto staví sochy vynikajících mužů a těch, kteří si o obec zasloužili, na náměstí – na památku dobře vykonaných činů i proto, aby pro jejich potomky sláva jejich předků byla ostruhou a pobídkou ke ctnosti.

Kdo se uchází o nějaký úřad, pozbývá naděje na všechny.

Žijí spolu láskyplně, poněvadž ani žádný úřad není drzý nebo hrozivý. Nazývají se otci a tak se chovají. Jim se vzdává, jak se sluší, od ochotných čest; nevymáhá se od neochotných.

Dokonce ani nejvyššího úředníka samotného nerozlišuje oděv ani diadém, nýbrž nošený snop obilí – jako znakem nejvyššího kněze je neklamný před ním nesený svícen.

Zákonů mají velmi málo. Takto zřízeným totiž stačí nejméně.

Dokonce i to u jiných národů především odmítají, že svazky zákonů a jejich vykladačů nejsou nekonečné, a přesto nestačí.

Oni sami pak pokládají za nejnespravedlivější, aby jacíkoli lidé byli zavazováni zákony, které jsou buď početnější, než aby se daly přečíst, nebo nejasnější, než aby je kdokoli mohl pochopit. Dále advokáty, kteří by vedli při lstivě a zákony vrtkavě diskutovali, zcela vylučují. Soudí totiž, že je prospěšné, aby každý vedl svou při a soudci předložil totéž, co by předložil svému obhájci.

Takto bude i méně okolků a snadněji se vytáhne pravda, zatímco mluví ten, koho žádný obhájce neučil lsti; soudce dovedně váží jednotlivé okolnosti a proti pomluvám prohnaných pomáhá prostším myslí. Tyto věci u jiných národů, v tak velkém nakupení nejzmatenějších zákonů, je obtížné zachovávat.

Avšak u nich je každý znalý zákona.

Vždyť jak jsem řekl, zákonů je nejméně a ze všech výkladů čím hrubší, tím spravedlivější.

Vždyť když se všechny zákony (říkají) jen z toho důvodu vyhlašují, aby jejich prostřednictvím byl každý upomínán na svou povinnost, jemnější výklad napomíná jen málokoho (málokdo jich totiž dojde). Zatímco prostší a bližší smysl zákonů je zřejmý všem. Jinak co se týká davu, jehož je největší počet a který potřebuje napomenutí nejvíc, jaký je rozdíl mezi tím, zda zákon vůbec neustavíš, nebo zda ten ustavený vykládáš v takový smysl, že by ho nikdo nemohl vytěžit bez velkého nadání a dlouhé rozpravy – k jehož vyšetření by hrubý soud davu nemohl dosáhnout, ani by na to život zabraný získáváním obživy nestačil.

Pozornosti těmito jejich ctnostmi vzbuzení sousedé, kteří jsou totiž svobodní a nezávislí (mnohé totiž oni sami již dávno od samovlády osvobodili), si od nich vyžadují úředníky – jiné na rok, jiné na pětiletí. Ty, kteří dokončili vládu, přivedou zpět se ctí a chválou. S sebou do vlasti znovu vracejí nové.

A tito národové se vskutku starají o svou obec velmi dobře a nejblahodárněji. Protože jak spása, tak zkáza závisí na mravech úředníků, koho totiž mohli zvolit moudřeji než ty, kteří ani žádnou cenou nemohou být odvedeni od čestnosti (jakožto zbytečné pro ty, kdo mají brzy odjet domů), kteří jsou občanům neznámí, aby nebyli ohnuti zvrácenou příchylností někoho ani záštím? Tato dvě zla, náklonnost a hrabivost, kde jsou v soudcích, hned rozkládají veškerou spravedlnost, nejsilnější nerv obce.

Tyto národy, které si od nich samých žádají vládce, Utopijci nazývají spojenci. Ostatní, které obohatili dobrodiním, nazývají přáteli.

Smlouvy, které ostatní národy mezi sebou tolikrát uzavírají, lámou a obnovují, oni s žádným národem neuzavírají.

„Nač je totiž smlouva," říkají, „jakoby člověka s člověkem dostatečně nespojovala příroda? A kdo tou pohrdne, myslíš, že se bude starat o pouhá slova?" K tomuto názoru se o to víc kloní, že v oněch končinách zemí se smlouvy a úmluvy panovníků obvykle zachovávají s málo dobrou vírou.

A to zatímco v Evropě, zvláště v těchto končinách, které zabírá víra a náboženství Kristovo, je svatá a neporušitelná všude velebnost smluv – dílem pro spravedlnost a dobrotu samých panovníků, dílem pro úctu a strach před nejvyššími papeži, kteří jako sami na sebe nic neberou, co by nenejzbožněji nedodrželi, tak všem ostatním panovníkům přikazují, aby všemi způsoby trvali na slíbeném. Vzpírající se pak pastýřskou cenzurou a přísností nutí.

Pokládají právem za nejhanebnější, kdyby ve smlouvách těch, kteří se zvláštním jménem nazývají věřícími, chyběla věrnost.

Ale v onom novém světě zemí, který rovník sotva tak daleko odděluje od tohoto našeho světa, jak se liší v životě a mravech, žádná důvěra v smlouvy není. Čím více nejsvětějších obřadů byla smlouva opředena, tím rychleji se rozpouští – snadno se najde nějaký překroucení ve slovech. Smlouvy totiž tak chytře úmyslně diktují, aby je nikdy nebylo možné svázat tak pevnými pouty, aby neuklouzli nějakým jiným a smlouvu i věrnost zároveň neoklamali.

Tuto prohnanost, ba podvod a lest, kdyby zjistili, že se vloudila do smlouvy soukromníků, s velikým obočím křičeli by jako věc svatokrádežnou a vidličky hodnou tytéž, kteří tomuto rozhodnutí panovníků daní za rádce se chlubí být jeho autory. Z toho se stává, že se jim veškerá spravedlnost jeví buď jen jako plebejská a nízká ctnost, která velikým prostorem leží pod královskou výší, nebo že jsou nejméně dvě.

Jedna, která se hodí davu, pěší a plazící se po zemi, která nikde nemůže přeskočit ohradu, omezená ze všech stran mnoha pouty. A druhá, ctnost panovníků, která jako jest větší než ta lidová, tak je mnohem svobodnější, pro niž není nic nedovoleného, kromě toho, co se jí nechce.

Tyto zvyky panovníků, kteří jsem řekl, tam tak špatně udržují smlouvy, soudím, jsou příčinou, že Utopijci žádných neuzavírají. Snad by změnili názor, kdyby zde žili.

Ačkoli jim se zdá, že i když se nejlépe zachovávají, přesto se do společnosti zle vložil zvyk vůbec smlouvy uzavírat. Z něho se stává (jako by národ s národem, které jen malý prostor, pouze pahorek nebo potok odděluje, žádné přirozené společenství nespojovalo), že se navzájem pokládají za nepřátele, a mají právem jít po zkáze druhého, pokud by smlouvy nebránily; a dokonce že ani po uzavření těchto smluv nevzniká přátelství, nýbrž zůstává volnost loupit, nakolik v neprozíravém diktování smlouvy nebylo dost opatrně zahrnuto, co by to zakazovalo.

Oni však naopak soudí, že nikdo nemá být pokládán za nepřítele, od něhož nevyšla žádná křivda.

Společenství přírody prý je místo smlouvy. A lépe a silněji jsou lidé navzájem spojeni dobrou vůlí než úmluvami, duchem než slovy.

Chvála utopijské obce

Popsal jsem vám tak pravdivě, jak jsem jen uměl, formu té obce, kterou já pokládám nejen za nejlepší, ale jedinou, která by si po právu mohla nárokovat název obce.

Jinde totiž, zatímco mluví o veřejném prospěchu, hledí všude na soukromý.

Zde, kde není nic soukromého, se vážně vede veřejná záležitost; a obojí po právu.

Vždyť jinde, kdo z lidí by nevěděl, že pokud se stranou nepostará sám o sebe, byť by obec jakkoli kvetla, přesto sám hladem zahyne? A tak nutnost nutí, aby smýšlel, že má brát ohled spíš na sebe než na lid, totiž na jiné.

Naopak zde, kde je všechno všech, nikdo nepochybuje (jen aby se dbalo, aby byly veřejné sýpky plné), že nikomu nic soukromého nebude scházet.

Není totiž nespravedlivé rozdělování věcí, ani není nikdo chudý nebo žebrák. A ačkoli nikdo nic nemá, přesto jsou všichni bohatí.

Vždyť co může být bohatší, než když je jim zcela odňata všechna starost, žít s radostnou a klidnou myslí? Nikdo se netřese o svou obživu, netrápí ho manželka reptavým domáháním, nestrachuje se o chudobu syna, není úzkostlivý o věno dcery. Nýbrž ohledně své i vlastního obživy – manželky, synů, vnuků, pravnuků, prapravnuků a jaké tak dlouhé řady potomků si vznešení přední dávají předpokládat – a šťastnosti, zůstává bez obav.

Co pak teprve, že se o ty, kteří dřív pracovali a nyní jsou neschopní, pečuje nic méně než o ty, kteří pracují nyní.

Zde by si někdo troufl srovnávat s tou spravedlností spravedlnost jiných národů! A ať mě vezme ďábel, pokud u nich najdu vůbec nějakou stopu spravedlnosti a rovnosti.

Vždyť jaká to je spravedlnost, že nějaký šlechtic, zlatník, lichvář, nebo konečně kdokoli jiný z těch, kteří buď naprosto nic nedělají, nebo to, co dělají, je toho druhu, že to pro obec není příliš nutné, dochází lahodného a nádherného života, buď z volnosti, nebo z přebytečného povolání; zatímco nádeník, vozka, kovář, zemědělec, tak velkou a ustavičnou prací, jakou sotva snášejí dobytčata, a tak nutnou, že bez ní žádná obec nevydrží ani jeden rok, dostávají stravu tak skrovnou a vedou život tak ubohý, že se jeví mnohem lepší postavení dobytčat, jimž ani není tak trvalá práce, ani strava mnohem horší – a která se jim i víc líbí – a nemají mezitím žádný strach o budoucnost.

Avšak tyto pícky a neplodná práce v přítomnosti podněcuje. A vzpomínka na chudé stáří je zabíjí; vždyť mají tak skoupou denní mzdu, že sotva stačí pro týž den, natož aby ještě přebývalo něco, co by mohlo být denně odkládáno pro užití ve stáří.

Není to tedy nespravedlivá a nevděčná obec, která šlechticům, jak je nazývají, zlatníkům a jiným takovým, buď zahalčivým, nebo jen patolízalům a výrobcům marných slastí, hází tak veliké dary. Oproti zemědělcům, uhlířům, nádeníkům, vozkům a kovářům, bez nichž by naprosto žádná obec nebyla, nic laskavě nedbá.

Ba zneužila jejich prací v mladých letech. Když jsou pak léty a nemocí tíží, chudí ve všem, zapomíná na tolik bdění, zapomíná na tolik a tak velkých dobrodiní, a odplácí jim nejbídnější smrtí a nejnevděčněji.

Co pak teprve, že z denního losu chudých bohatí každodenně něco odkrajují, nejen soukromým podvodem, ale i veřejnými zákony. A tak to, co dřív se zdálo nespravedlivé – nejhorší vděk odplácet těm, kdo si

o obec nejvíce zasloužili –, nyní tito učinili ještě horším, když to vyhlášením zákona nazvali spravedlností.

A tak když se dívám a převracím v mysli všechny ty obce, které dnes kdekoli kvetou, nic jiného mi nepřichází na mysl (tak mě Bůh miluj!) než jakési spiknutí boháčů, kteří pod jménem a titulem obce jednají o svých vlastních prospěchech. Vymýšlejí a vybádávají všechny způsoby a umění, kterými by to, co zlými cestami nahromadili, nejprve udrželi bez obavy ze ztráty, pak aby za cenu co nejmenší pro sebe získali práci a námahu všech chudých a zneužívali jich.

Tyto důvtipy, jakmile se boháči rozhodli, že se mají dodržovat jménem veřejnosti, to jest i chudých, stávají se zákony.

Avšak lidé nejhorší, s nenasytnou žádostivostí, si rozdělili to, co by stačilo všem – a přece jak daleko jsou od šťastnosti obce Utopijců! V té, poté co s použitím peněz samým byla zcela odstraněna veškerá hrabivost po penězích, jak velká hora obtíží byla seťata, jak velký porost zločinů od kořene vyrván! Kdo totiž neví, že podvody, krádeže, loupeže, rvačky, bouře, hádky, vzpoury, vraždy, zrady, otravy, které denní tresty spíš mstí než krotí, zemřou s odnětím peněz? A k tomu, že strach, úzkost, starosti, práce, bdění ve stejném okamžiku s penězi zahynou. Dokonce i sama chudoba, která jediná se zdála potřebovat peníze, při zcela odebraných penězích, hned by i sama ustoupila.

Aby to bylo zřejmější, převrať si v mysli nějaký neúrodný a bezplodný rok, v němž mnoho tisíců lidí odnesl hlad. Tvrdím pevně: na konci oné nouze, kdyby se vyprázdnily sýpky boháčů, by se dalo nalézt tolik obilí, že kdyby se rozdělilo mezi ty, které vyhladlost a hynutí sžíralo, nikdo by onu lakotu nebe a půdy nebyl vůbec pocítil. Tak snadno by se dala obstarat obživa, kdyby ty blažené peníze, které jsou prý výborně vymyšleny, aby přístup k obživě skrze ně se otevřel, jediné nám k obživě cestu nezatarasovaly.

Jsou si toho vědomi i boháči, nepochybuji, a nejsou si neznalí toho, oč lepší by byla ta podmínka: nic z potřebného nepostrádat, než mít

nadbytek mnoha přebytečných věcí. Být vysvobozen z tak četných zel, než být obklopen velikým bohatstvím.

Nemám ani pochyb, že buď úvaha o vlastním prospěchu každého, nebo autorita Krista spasitele (který ani pro svou velikou moudrost nemohl neznat, co je nejlepší, ani pro svou dobrotu nemohl radit něco jiného, než co věděl, že je nejlepší) by již dávno celý svět snadno strhla k zákonům této obce – kdyby jedna jediná bestie, původkyně a rodička všech morů, pýcha, se tomu neprotivila. Ta neměří své štěstí svými prospěchy, ale cizími nepohodlími. Ta by nechtěla být ani bohyní, kdyby nezůstali žádní ubozí, kterým by mohla vládnout a nad nimiž by se mohla vysmívat.

Kdyby jejich bídou nezářilo její štěstí srovnáním, kdyby vystaveným bohatstvím netrápila a nepálila jejich nouzi.

Tento had podsvětí, prolézající srdce smrtelníků, aby se nedali lepší cestou života, je jakoby přitiskujícím pozdržovačem drží zpět. A protože je pevněji vtlačena do lidí, než aby se dala snadno vytrhnout, raduji se, že alespoň Utopijcům padla do klína ta forma obce, kterou bych rád dopřál všem. Oni následovali ta zřízení života, kterými obec zbudovali ne pouze nejšťastnějším způsobem, nýbrž i (nakolik lze lidským tušením předvídat) trvat navěky.

Když totiž doma s ostatními neřestmi vytrhli i kořeny ctižádosti a stran, nehrozí žádné nebezpečí, že by trpěli domácím sporem – věcí jedinou, která znamenitě opevněné síly mnoha měst vrhla do zkázy.

A pokud se zachová doma shoda a prospěšná zřízení, žádná závist všech sousedních panovníků (která to již dávno a vždy odražená mnohokrát zkusila) nebude moci otřást touto říší ani ji pohnout.

Epilog

Když to Rafael probral, ačkoli mi napadlo nemálo věcí, které se mi v mravech a zákonech oné obce zdály velmi nesmyslně zřízeny – nejen o způsobu vedení války, o božských věcech, náboženství a ostatních jejich zřízeních, ale i a hlavně v tom, co je největším základem celého zřízení, totiž v životě a společném stravování bez jakéhokoli užívání peněz, jedinou věcí, kterou je zcela převráceno veškeré šlechtictví, nádhera, lesk, velebnost (jak podle veřejného mínění ozdoby a chlouby obce) – přece, protože jsem věděl, že je vypravováním unavený, a nebyl jsem si docela jistý, zda by snesl, aby se smýšlelo proti jeho názoru, zvláště proto, že jsem si vzpomněl, jak kvůli tomu některé pokáral, jako by se báli, že nebudou pokládáni za dost moudré, pokud by nenašli něco, čím by se mohli zahryznout do vynálezů jiných – proto jsem jak jejich zřízení, tak jeho řeč pochválil, chytl ho za ruku a vedl dovnitř k večeři, předeslávaje, že budeme mít jiný čas, abychom o týchž věcech hlouběji přemýšleli a šířeji s ním debatovali. To kéž by někdy nastalo.

Prozatím však, ačkoli nemohu souhlasit se vším, co bylo řečeno, byť bezpochyby od člověka nejvzdělanějšího a zároveň nejzkušenějšího v lidských věcech, přece snadno přiznávám, že je mnoho věcí v obci Utopijců, které bych v našich obcích spíše žádal, než doufal.

Konec druhé knihy.

Odpolední řeč Rafaela Hythlodéa
o zákonech a zřízeních ostrova Utopie, dosud málo známého,
sepsaná slovutným a vysoce vzdělaným mužem panem Thomasem

Morem,
občanem a šerifem londýnským.

Thomas More: Utopie

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #2130, Wikizdroje (la.wikisource.org).

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/utopie-more/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/utopie-more/.